

ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรม

หลัง

๓๐ สิงหาคม ๒๕๖๖

ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-83579-4-5

พิมพ์ครั้งที่ ๑ – ๑๐๐ ปี พระเมธีธรรมสาร ๗ พ.ค. ๒๕๓๒

พิมพ์ครั้งที่ ๑๓๘ – ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๖๖ ๑,๐๐๐ เล่ม
(ปรับปรุง-เพิ่มเติม, ไม่รวมต้นเล่ม “คำถามสำหรับชาวพุทธ”)

– ทำบุญ ๕๐ วัน อุทิศอาจารย์ละม่อม บุษปวนิช

แบบปก: พรภริตา ชีวรัตน์ทิวงค์

[ตัวเลขครั้งที่พิมพ์ที่ระบุนี้ เป็นอย่างต่ำ โดยนับตามหลักฐานเท่าที่พบ –
ยังอยู่ระหว่างรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ตัวเลขจริง]

พิมพ์เป็นธรรมทาน โดยไม่มีค่าลิขสิทธิ์

ท่านผู้ประสงค์จัดพิมพ์ โปรดติดต่อขออนุญาตที่

วัดญาณเวศกวัน ต.บางกระทึก อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๑๐

<http://www.watnyanaves.net>

พิมพ์ที่

อุทิศนา

อาจารย์ละม่อม บุษปวนิช เป็นโยมเก่าแก่ของวัดญาณเวศกวัน และของสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม ได้อุปัถัมภ์บำรุงสำนักทั้งสอง นั้นอย่างจริงจังมาตั้งแต่แรกเริ่ม นับแต่ราว พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นต้น มา โยมไปจัดไปทำไปร่วมกิจกรรมงานบุญทั้งหลายเป็นประจำ สม่ำเสมอตลอดมาจนตัวท่านเองเดี๋ยวชรามาก ไปไหนได้ยาก จึง เหมือนเห็นห่างออกไป

ย้อนหลังไปก่อนเกษียณอายุราชการ ในสมัยที่เป็นอาจารย์ อยู่ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้ทราบว่าโยมอาจารย์ละม่อมมี ลูกศิษย์รักใคร่ใกล้ชิดมากหลาย เมื่อพ้นจากงานราชการแล้วมา ทำบุญที่วัด ก็มีศิษย์เก่าร่วมศรัทธาติดตามมาช่วยงานบุญที่วัด ด้วย โยมอาจารย์ละม่อมจึงเป็นโยมผู้ใหญ่ท่านหนึ่งในการอุปัถัมภ์ บำรุงวัด ดังที่ท่านได้เป็นหัวหน้าคณะโยมเลี้ยงพระประจำวันพุทธ ได้ร่วมเป็นหลักในการดำรงรักษาวัดมาตลอดเวลายาวนาน

ในงานสร้างวัดที่สำนักทั้งสองนั้น รู้กันว่าการสร้างปาปลูก ต้นไม้เป็นงานนำหน้า ที่สำคัญอย่างหนึ่ง ในเรื่องนี้ โยมอาจารย์ ละม่อมก็เอาใจใส่ได้ลงทุนลงแรงไปเป็นที่ปรากฏชัดเจน ดังที่แถว ต้นประดู่ใหญ่ซึ่งเรียงรายตลอดริมฝั่งคลองใหม่เจริญสุข ที่แบ่งเขต พุทธาวาส กับเขตสังฆาวาส เป็นอนุสรณ์ี่ของงานร่วมสร้างวัด ญาณเวศกวัน ของโยมอาจารย์ละม่อม บุษปวนิช อยู่ในบัดนี้

(๒)

เมื่อวัดผ่านยุคก่อสร้าง ตั้งหลักยืนตัวอยู่ดีแล้ว และมีกิจกรรมด้านการศึกษาและภาวนาขยายออกไป โยมอาจารย์ ละม่อมก็ได้เป็นผู้ใหญ่หรือเป็นหลักของฝ่ายอุบาสกอุบาสิกาในการดำเนินกิจกรรมด้านภาวนาสืบต่อมาจนถึงเวลาที่ต้องเลิกกราบออกมาตามวัย เหมือนกับเกษียณไปเอง โดยที่ชีวิตและบุญกุศลของโยมอาจารย์ละม่อม บุษปวนิช ได้กลมกลืนเข้ามารวมอยู่แล้ว ด้วยดีในประวัติของวัดญาณเวศกวัน และสถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม ทั้งสองสำนักนี้

โยมอาจารย์ละม่อม บุษปวนิช มีอายุครบ ๘ รอบ เต็ม ๘๖ ปี ในวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๖ (วันเกิดของท่าน คือ ๑๙ พ.ค. ๒๔๗๐) หลังจากมงคลวาระนั้นผ่านไปแล้ว ๓ วัน ก็ถึงอายุขัย ท่านได้ถึงแก่กรรมจากไปในเวลาประมาณ ๒ น. ค่อนราตรีที่เข้าสู่วันใหม่ที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

บัดนี้ ในวาระแห่งการบำเพ็ญกุศลครบ ๕๐ วัน เป็นโอกาสแสดงออกซึ่งน้ำใจระลึกถึงคุณูปการของท่านผู้จากไป จึงจัดพิมพ์หนังสือธรรมเรื่อง *ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้อง* เป็นธรรมทาน เพื่ออุทิศกุศลแก่ท่านผู้ล่วงลับ โดยเป็นอนุสรณ์ของโยมรุ่นแรกเริ่มของวัดญาณเวศกวัน ที่จะแจกมอบแก่ญาติมิตรและสาธุชน ให้เป็นเครื่องเจริญธรรมเจริญปัญญาสืบไป

ขออำนาจแห่งธรรมทานกุศลจรรยา ที่ได้บำเพ็ญครั้งนี้ จงอำนวยสุขสมบัติ แก่ อาจารย์ละม่อม บุษปวนิช สมตามมโนปณิธาน ของปวงศิษย์ เหล่าหลาน ญาติมิตร และบรรดาวิสาสิกชน ตามควรแก่คติวิสัยทุกประการ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต)

๒๔ มิถุนายน ๒๕๖๖

อ.ละม่อม นุชปวนิช (ในชุดสีขาว) ร่วมนำคณะปลูกต้นไม้เปิด
ณ สถานพำนักสงฆ์สายใจธรรม ๒๔ ต.ค. ๒๕๓๖

สารบัญ

อุทิศแด่..... (๑)

ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง ๑

ตอน ๑ ความเข้าใจพื้นฐาน ๒

ปฏิบัติธรรม คืออย่างไร?.....	๓
การศึกษา กับการปฏิบัติ ไม่ใช่คนละอย่าง	๗
ตัวแท้ของการปฏิบัติอยู่ที่ไหน?.....	๑๑
ปฏิบัติโดยไม่มีปริยัติ จริงหรือ?	๑๔
ปริยัติ จะเอาแค่ไหนและอย่างไร?.....	๑๙
จริงหรือที่ว่า ผู้ปฏิบัติธรรม ต้องไม่มีความอยาก?.....	๒๓
วิธีปฏิบัติต่อความอยาก	๒๗
คนไทยอยากอย่างไร่มาก?.....	๒๙
เฉยไม่เอาเรื่องหรือคือปฏิบัติธรรม?	๓๔
ปฏิบัติธรรมสำเร็จ วัดด้วยอะไร?	๔๐

ตอน ๒ การเริ่มและก้าวหน้าในการปฏิบัติ ๕๒

แรงขับเคลื่อนที่จะเริ่มปฏิบัติธรรม	๕๒
เครื่องช่วยในการปฏิบัติธรรม	๕๕
ปัจจัยตัวเอกของการศึกษา	๖๑
ปฏิบัติธรรม วัดผลอย่างไร?	๖๓
ก) ดุกฺขลธรรมที่เพิ่มขึ้น	๖๓
ข) ดุการทำหน้าที่ต่อธรรมต่าง ๆ.....	๖๕
ค) ดุสภาพจิตที่เดินถูกระหว่างทาง.....	๗๐

ตอน ๓ เนื้อตัวของการปฏิบัติ ๗๒

หลักการทั่วไปของการปฏิบัติธรรม	๗๒
หลักการ/ผลสำเร็จของการปฏิบัติธรรมขั้นภาวนา	๗๗
หลักพุทธธรรมเพื่อการปฏิบัติธรรม.....	๘๒

ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง

ขอเจริญพร ท่านอาจารย์เจ้าของวิชา ท่านอาจารย์ที่ได้มาร่วมฟังในรายการนี้
นิสิตทุกท่าน พร้อมด้วยท่านผู้สนใจใฝ่ธรรมที่ได้มาร่วมในรายการ

วันนี้ ตามกำหนดว่า มาพบกับกลุ่มเล็กๆ มีนิสิตอยู่ ๙ คน
แต่ขณะนี้ก็มีผู้มาร่วมฟังหลายท่าน ก็เลยกลายเป็นกลุ่มใหญ่ขึ้น
ถึงจะเป็นกลุ่มใหญ่ๆ ก็มาพูดกันแบบสบายๆ อาตมาคิดว่าจะพูด
เรื่องเบาๆ หรือถ้าจะหนักบ้างก็ไม่ให้หนักนัก คือหนักขนาดเบา
และอาจจะเป็นเรื่องซ้ำๆ บ้าง เพราะโน้มใจไปในทางที่จะพูด
ในเรื่องซึ่งเป็นข้อสังเกตต่างๆ ที่เคยพูดมาแล้ว เป็นการนำเอาเรื่อง
เก่าๆ มาพูดกันใหม่ แต่ก็เป็นการประมวล แม้จะเป็นการซ้ำ ก็ถือ
ว่า มาทบทวนข้อที่นำรู้บางอย่าง

แม้แต่ชื่อเรื่องที่ตั้งไว้ ก็เป็นถ้อยคำที่น่าพิจารณาก่อนแล้ว
ในคำว่า "หลักพุทธธรรมเพื่อการปฏิบัติธรรม"* นี้ จุดที่น่าสนใจ ก็คือ
คำว่า ปฏิบัติธรรม

* บรรยายแก่นิสิตปริญญาโท ในภาควิชาสารัตถศึกษา แห่งบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย ที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๒ ตั้งชื่อ
เรื่องใหม่ว่า "ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง"

ตอน ๑

ความเข้าใจพื้นฐาน

คำว่า *การปฏิบัติธรรม* ที่เราใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ มีความหมายค่อนข้างจะถูกจำกัดคับแคบลงมาก และบางครั้งก็ทำให้เกิดความเข้าใจที่ไม่สู้จะตรงกับความจริง หรือแม้ว่าจะตรง ก็ไม่เท่ากับความจริง ไม่พอดีกับความจริง อย่างที่บอกตอนต้นว่าออกจะคับแคบไป

เราเข้าใจความหมายของการปฏิบัติธรรมอย่างไร?

เวลานี้ เมื่อพูดถึงการปฏิบัติธรรม หลายคนจะนึกถึงการไปนั่งทำสมาธิ การปลีกตัวออกไปจากสังคม ไปอยู่ในที่สงบเงียบ แล้วก็บำเพ็ญเพียรทางจิตใจ ฝึกทำกรรมฐานอย่างที่เรียกว่า *จิตตภาวนา*

คำว่า “ปฏิบัติธรรม” ที่เราใช้ในปัจจุบัน มักจะใช้ในความหมายแคบๆ อย่างนี้ ก็จึงเป็นเรื่องที่เราควรจะมาพูดกัน ทำความเข้าใจกันตั้งแต่ต้น เพื่อให้มีความแจ่มชัดเกี่ยวกับเรื่องถ้อยคำ

ปฏิบัติธรรม คืออย่างไร?

คำว่า *ปฏิบัติธรรม* นั้น หมายความว่าอย่างไร ปฏิบัติธรรมก็คือ เอาธรรมมาปฏิบัติ เอาธรรมมาใช้ เอามาใช้ดำเนินชีวิต ทำการทำงาน คือเอาธรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตจริงนั่นเอง เมื่อปฏิบัติธรรม ก็หมายถึงว่า เอาธรรมมาใช้ในชีวิตจริง หรือเอามาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต ถ้ายังไม่ได้ใช้ ก็ไม่เรียกว่าเป็นการปฏิบัติ

ว่าถึงตัวคำว่า “ปฏิบัติ” เองนี้ เดิมมันแปลว่า “เดินทาง” มาจากภาษาบาลี ของเดิมนี่ มีคำคล้ายๆ กันอีกคำหนึ่งคือ “ปฏิบัติ”

“ปฏิบัติ” แปลว่าอะไร จะเห็นได้ในคำว่า “มัชฌิมาปฏิบัติ” ที่เราแปลกันว่า “ทางสายกลาง” มัชฌิมา แปลว่า สายกลาง และปฏิบัติ แปลว่า ทาง ทางคืออะไร ทางนั้นคือ ที่ที่จะเดิน คำว่าปฏิบัติ ก็คือที่ที่จะเดิน

คำว่าปฏิบัติ กับคำว่าปฏิบัตินี้ เป็นคำเดียวกัน รากศัพท์อันเดียวกัน ถ้าเป็นกริยา มีรูปเป็น*ปฏิบัติ* เช่นในคำว่า “*มคฺคปฏิบัติ*” แปลว่าเดินทาง

เพราะฉะนั้น *ปฏิบัติ* มาเป็น ปฏิบัติ หรือเป็นปฏิบัติ ก็ตาม ก็แปลว่า การเดินทาง หรือแปลว่า ทางที่เดิน ถ้าเป็นการเดินทาง ก็นิยมใช้ในรูปว่า*ปฏิบัติ* หรือไทยใช้ว่า *ปฏิบัติ* ถ้าเป็นทางที่เดิน ก็นิยมใช้ *ปฏิบัติ*

เพราะฉะนั้น เราเอาถ้อยคำสำหรับสิ่งที่เป็นรูปธรรมนั่นเอง มาประยุกต์ใช้ในทางนามธรรม

การเดินทางตามปกติ นั้น เป็นการเดินทางภายนอก เป็นการเดินทางด้านวัตถุ เอาเท้าเดิน หรือแม้มีรถแล้ว เอารถวิ่งไปตลอดจนไปด้วยเครื่องบิน ก็เรียกว่า เป็นการเดินทาง

ที่นี้ ชีวิตของเราก็เหมือนกัน ชีวิตก็เป็นการเดินทางชนิดหนึ่ง แต่เรามักเปลี่ยนคำพูดจากเดิน มาเป็นดำเนิน ที่จริงเดินกับดำเนิน นั้น ก็ศัพท์เดียวกันนั่นแหละ เดินก็แปลงมาเป็นดำเนิน แล้วเราก็มีการดำเนินชีวิต ในการดำเนินชีวิตนั้น ก็เหมือนกับว่า เราเอาชีวิตนี้ไปเดินทาง หรือว่าการเป็นอยู่ของเรานั้นเปรียบเสมือนทาง ถ้าเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ก็เรียกว่าเดินทางชีวิตอย่างถูกต้อง คือดำเนินชีวิตได้ดี ถ้าเดินทางชีวิตไม่ถูกต้อง ก็เรียกว่าดำเนินชีวิตที่ผิด

ในเมื่อปฏิบัติ หรือปฏิบัตินี้ แปลว่า การเดินทางและทางที่เดิน เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมก็คือเอาธรรมมาใช้ในการเดินทางชีวิต หรือเอามาช่วยให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง หรือเอามาช่วยในการเดินทางชีวิต เพื่อให้การดำเนินชีวิตนั้นเป็นไปด้วยดี

หมายความว่า ถ้าเราไม่เอาธรรมมาใช้ การเดินทางชีวิตของเราก็อาจจะผิด อาจจะเขว อาจจะพลาด อาจจะหลง อาจจะไปในทางที่เกิดความเสื่อมความพินาศ แทนที่จะเป็นทางแห่งความสุขความเจริญ เราก็เลยเอาธรรมมาช่วย เอาธรรมมาปฏิบัติ ก็คือเอาธรรมมาใช้ช่วยให้การเดินทางชีวิตนี้ถูกต้อง เกิดประโยชน์ขึ้น

พูดง่าย ๆ จึงว่า การปฏิบัติธรรมคือการเอาธรรมมาใช้นั่นเอง ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของเรา

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมก็จึงเป็นเรื่องกว้างๆ ไม่เฉพาะ การที่ปลีกตัวออกจากสังคม ไปอยู่ที่วัด ไปอยู่ที่ป่า แล้วก็ไปนั่งบำเพ็ญสมาธิอะไรอย่างนั้น ไม่ใช่แค่นั้น อันนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่ง เป็นการพยายามนำธรรมมาใช้ในชั้นลึก ในกรที่จะฝึกฝนจิตใจ อย่างจริงๆ จังๆ

ถ้าจะเรียกเป็นภาษาสมัยใหม่ การปลีกตัวไปปฏิบัติแบบนั้น ก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติแบบ intensive เป็นการปฏิบัติแบบเข้มข้น หรือลงลึกเฉพาะเรื่อง

ที่จริงนั้น การปฏิบัติธรรมต้องมีตลอดเวลา เรานั่งกันอยู่ใน ที่นี้ ก็ต้องมีการปฏิบัติธรรม คือเอาธรรมมาใช้ เมื่อปฏิบัติสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นอย่างถูกต้อง ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

เมื่อทำงานหรือทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง ตั้งใจทำให้ดี ให้เกิดคุณประโยชน์ ให้สำเร็จความมุ่งหมายที่ตั้งใจ ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

ดังนั้น ถ้าตนมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน แล้วศึกษาเล่าเรียน อย่างถูกต้อง มีความขยันหมั่นเพียร ตั้งใจเล่าเรียน เล่าเรียนให้ ได้ผล ก็เป็นการปฏิบัติธรรม เช่น เล่าเรียนโดยมีอิทธิบาท ๔ มี ฉันทะ พอใจรักในการเรียนนั้น มีวิริยะ มีความเพียร ใจสู้ มีจิตตะ เอาใจใส่ รับผิดชอบ มีวิมังสา คอยไตร่ตรอง ตรวจสอบ ทดสอบ ทดลองให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป อย่างนี้ก็เรียกว่าปฏิบัติธรรม

หรือในการทำงานก็เหมือนกัน เมื่อมีอิทธิบาท ๔ เอาอิทธิ-
บาท ๔ มาใช้ในการทำงานนั้น ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

แม้แต่ออกไปในท้องถนน ไปขับรถ ถ้าขับโดยรักษากฎจราจร ขับเรียบร้อยดีไม่ประมาท มีความสุภาพ หรือลึกเข้าไป แม้กระทั่งว่า ทำจิตใจให้สบาย ไม่เครียด มีความผ่อนคลายสบายใจ ในเวลาที่ขับรถนั้นได้ ก็เป็นการปฏิบัติธรรมในระดับต่างๆ

แล้วแต่ว่าใครจะสามารถเอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต หรือในการทำกิจหน้าที่นั้นๆ ให้ได้ผลแค่ไหนเพียงไร ก็เรียกว่า ปฏิบัติธรรมทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมที่แท้จริงนั้น ต้องมีอยู่ตลอดเวลา เพราะเราทุกคนมีหน้าที่ต้องดำเนินชีวิตให้ดีงาม ถูกต้อง

แม้แต่การนั่งฟังปาฐกถานี้ก็มีการปฏิบัติธรรม ในมงคล ๓๘ ก็มีข้อปฏิบัติที่ว่า “กาเลน ธมฺมสุสฺวนิ” การฟังธรรมตามกาล เป็นมงคลอันอุดม นี้ก็เป็นธรรมข้อหนึ่ง เมื่อตั้งใจฟัง ฟังเป็น ใช้ความคิดพิจารณาไตร่ตรองสิ่งที่รับฟังนั้น ทำให้เกิดปัญญาขึ้น ก็เป็นการปฏิบัติธรรมทั้งนั้น

เป็นอันว่า การปฏิบัติธรรมนี้ เป็นเรื่องกว้างมาก หมายถึง การนำเอาธรรมมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิต หรือการทำงาน ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ทำทุกเรื่องทุกอย่างให้ถูกต้อง ให้ดี ให้เกิดผลเป็นประโยชน์นั่นเอง เป็นการปฏิบัติธรรม

แต่เราเอาคำว่าปฏิบัติธรรมมาใช้ในความหมายแคบๆ เฉพาะการปฏิบัติธรรมที่มุ่งเน้นจะฝึกฝนกันอย่างจริงจังในทางจิตใจ และสงวนคำว่าปฏิบัติธรรมไว้ใช้ในความหมายนั้น หรือนิยมใช้กันในความหมายนั้น

ถ้าจะพูดให้ถูก ต้องบอกว่าปฏิบัติธรรมด้านนั้น ด้านนี้ การที่เราปลีกตัวไปทำกรรมฐาน ไปบำเพ็ญสมาธิ ก็คงจะเรียกว่าปฏิบัติธรรมด้านจิตตภาวนา อย่างนี้ได้ คือเรียกให้เต็ม

แต่ถ้าจะพูดสั้นๆ เพื่อให้เข้าใจกันเอง โดยใช้คำนั้นต่อไป ก็ต้องใช้อย่างรู้กัน คือใช้ในความหมายที่ถือว่าเข้าใจกันอยู่แล้ว หรือละไว้ในฐานเข้าใจ นี่เป็นข้อที่หนึ่งที่ควรจะทำให้ความเข้าใจกัน

การศึกษา กับการปฏิบัติ ไม่ใช่คนละอย่าง

ต่อไป ประการที่สอง ธรรมนั้น เมื่อเราเอามาใช้ เอามาลงมือทำ ก็จะมาเข้าคู่กับธรรมที่ยังไม่ได้เอามาใช้ ยังไม่ได้เอามาทำ

ตอนที่ยังไม่ได้เอามาใช้ ไม่ได้เอามาทำ ธรรมนั้นก็เพียงธรรมที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมา ธรรมที่ยังไม่ได้ใช้ ไม่ได้ลงมือทำ ยังเป็นเพียงสิ่งที่รับฟังมา เล่าเรียนมานี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่ง

ตอนที่เอามาใช้เอามาทำเรียกว่า “ปฏิบัติ” ตอนที่ยังไม่ได้ใช้ ไม่ได้ทำ เป็นเพียงเล่าเรียน จะเรียกว่าอะไร

หลายท่านคงจะบอกว่า การปฏิบัตินี้คู่กับการศึกษา เมื่อเอามาใช้เอามาทำ เป็นการปฏิบัติ ยังไม่ได้ใช้ยังไม่ได้ทำ ก็เป็นเพียงการศึกษา อันนี้ก็เป็นปัญหาอีกแล้ว

คำว่า การศึกษานี้ ในเมืองไทยนำมาใช้เป็นคำคู่กับการปฏิบัติ “ศึกษา” หมายความว่า เล่าเรียน ยังไม่ได้ทำ เข้าใจกันว่า ถ้าศึกษา ก็คือยังไม่ได้ทำ เพียงเล่าเรียนมา เมื่อปฏิบัติ ก็คือเอาสิ่งที่ศึกษานั้นมาลงมือทำ ความเข้าใจอย่างนี้ก็ไม่ถูกต้องอีก

คำว่า “ศึกษา” นั้น เดิมไม่ได้คู่กับการปฏิบัติ อันนี้จะต้องแยกจากความหมายที่แท้จริง ความหมายที่เข้าใจกันในสังคมไทยปัจจุบัน ที่ให้คำว่า *ศึกษา* คู่กับคำว่า *ปฏิบัติ* นั้น เป็นเรื่องของสังคมไทย เป็นเรื่องของภาษาไทยที่กลายหรือเพี้ยนไปเท่านั้น

คำที่คู่กับปฏิบัติ เป็นเพียงความรู้ที่เล่าเรียนรับฟังมานั้น มีศัพท์เฉพาะของมันอยู่แล้ว เรียกว่า “ปริยัติ”

คำที่คู่กับ *ปฏิบัติ* ก็คือ *ปริยัติ*

ปริยัติ คือเล่าเรียนมา แล้ว *ปฏิบัติ* ก็เอามาลงมือทำ

แต่ทำไมการศึกษาจึงกลายความหมายมาเป็นการเล่าเรียน

การศึกษาเดิมนั้น มีความหมายกว้าง ตั้งแต่เรียนรู้ไปจนกระทั่งฝึกหัด ลงมือปฏิบัติ ปฏิบัตินี้ ในแง่หนึ่ง ก็คือ ฝึกหัดเพื่อทำให้เป็น และทั้งหมดตลอดกระบวนการนั้น เรียกว่า “การศึกษา”

อาจเป็นไปได้ว่า ในสมัยหลังๆ นี้ การศึกษาได้เน้นในด้านการเล่าเรียนหนังสือ อ่านตำราหรือคัมภีร์มากไป ความหมายของการศึกษาก็เลยแคบลง เหลือเป็นเพียงเล่าเรียนตำราไป พอเหลือเพียงเล่าเรียนตำรา ก็ไปได้แค่ปริยัติ

แต่ที่จริง คำว่า “ศึกษา” นั้น มีความหมายเท่ากับปริยัติและปฏิบัติรวมกัน

เรื่องความหมายของการศึกษานี้ อาตมาเคยพูดที่นี้ครั้งหนึ่ง ยี่ดียวแล้ว เพราะฉะนั้น จะไม่ขอพูดซ้ำ

คราวนั้น ได้ยกบาลีมาอ้างด้วยซ้ำให้เห็นว่า คำว่าศึกษานั้น ที่จริงมีความหมายคลุม ตั้งแต่ปริยัติมาจนถึงปฏิบัติอย่างไร คือรวมทั้งเล่าเรียนให้รู้ แล้วก็มาฝึกทำให้เป็น ตลอดกระบวนการนี้ เรียกว่า “ศึกษา”

แม้แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตอนที่เริ่มมีการศึกษาแผนปัจจุบันกันใหม่ๆ ก็ปรากฏว่าได้มีการหลงเพี้ยนในความหมายของการศึกษา จนกระทั่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ต้องทรงเขียนชี้แจงว่า การศึกษานั้นไม่ใช่หมายถึงการเล่าเรียนตำราเท่านั้น แต่หมายถึง การสำเหนียก ทำให้เป็นในอาชีพนั้นๆ ในเรื่องนั้นๆ แม้แต่เด็กอยู่กับบ้านเรียนรู้แล้วก็หัดทำงานทำไร่ไถนา ก็เรียกว่า การศึกษาทั้งสิ้น ทรงเขียนอธิบายไว้ในทำนองนี้

เพราะฉะนั้น จึงเป็นเรื่องที่ต้องมาทำความเข้าใจกันว่า คำว่าการศึกษานั้น ที่จริงไม่ได้คู่กับคำว่าปฏิบัติ แต่ปัจจุบันนี้เราใช้ลงตัวแล้ว ก็เลยกลายเป็นจำเป็นต้องใช้แบบยอมๆ ตามกันไป

แต่สำหรับผู้ที่ได้รับทราบแล้ว ก็ควรทำความเข้าใจ และใช้อย่างรู้ทัน คือรู้ว่าใช้กันไปอย่างนั้นเองตามนิยม แต่ความหมายที่แท้จริงไม่ได้เป็นอย่างนั้น

ความหมายที่แท้จริงนั้น ปฏิบัติ คู่กับปริยัติ ถ้าเป็นเพียงความรู้จากการเล่าเรียน ท่องจำอ่านตำรา เป็นธรรมะที่ฟังเขามา อย่างนั้น ก็เป็นชั้นปริยัติ ถ้าเป็นการเอามาลงมือฝึกหัดทำ ก็เป็นชั้นปฏิบัติ ทั้งปริยัติ และปฏิบัติ ๒ อย่างนี้รวมกัน เรียกว่าการศึกษา

นี่เป็นเรื่องที่ ๒ ที่อยากจะพูดในที่นี้ เมื่อมีปริยัติคู่กับการปฏิบัติ รวมเข้าเป็นการศึกษาแล้ว การเล่าเรียนก็โยงต่อมาถึงการลงมือทำ

ที่นี้ เมื่อลงมือทำแล้ว ก็จะได้ผลขึ้นมา เป็นผลจากการศึกษา ผลจากการศึกษาที่ถึงขั้นปฏิบัติเสร็จแล้ว ก็คือสิ่งที่เรียกว่า “ปฏิเวธ” (แห่งตลอด คือผลแห่งการปฏิบัติ)

เราต้องแยกว่าการศึกษามี ๒ ชั้น คือ การศึกษาในขั้นปริยัติกับการศึกษาขั้นปฏิบัติ เมื่อผ่านการศึกษาขั้นปริยัติมาแล้ว ก็ต่อด้วยการศึกษาขั้นปฏิบัติ พอปฏิบัติแล้ว ก็จะส่งผลเป็นปฏิเวธ ปฏิเวธเป็นอันดับที่ ๓ คือเป็นผลจากการปฏิบัตินั่นเอง

เพราะฉะนั้น ในทางพระศาสนา จึงมีคำใช้ ๓ คำ เรียงลำดับกันว่าปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

ถ้าใช้ ๒ ก็เหลือศึกษา กับปฏิเวธ ในพระไตรปิฎก บางแห่งท่านใช้ศึกษาคู่กับปฏิเวธไปเลย เพราะศึกษานับรวมทั้งปริยัติและปฏิบัติไปแล้ว จึงก้าวไปถึงปฏิเวธได้เลย

ในการใช้คำว่าการศึกษาในปัจจุบัน ถ้าจะเข้าใจถึงความหมายที่แท้จริง จะต้องให้คำว่าการศึกษานี้คลุมไปถึงการฝึกหัด การลงมือทำ หรือการปฏิบัติด้วย

เป็นอันว่า ตอนนี้นำเราได้มาถึงความหมายของศัพท์ที่มีความสัมพันธ์กัน ๓ คำ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

ปริยัติ เป็นชั้นเล่าเรียน รับฟังผู้อื่นมา โดยเฉพาะสิ่งที่พระพุทธรเจ้าสอนไว้ ซึ่งสืบต่อกันมาในพระไตรปิฎก และเรามีครูอาจารย์แนะนำบอกกล่าว เขามาท่องมาบ่น มาสอบสวนทบทวนกัน ทั้งหมดนี้เรียกว่าปริยัติ

เมื่อเอาสิ่งที่ได้เล่าเรียนนั้นมาลงมือทำ ก็เป็นปฏิบัติ การปฏิบัติก็คือตัวศีล สมาธิ ปัญญา หรือถ้าขยายสำหรับคฤหัสถ์ นิยมใช้คำว่า ทาน ศีล ภาวนา

ตัวแท้ของการปฏิบัติอยู่ที่ไหน?

เริ่มด้วยชุดแรกก่อน ที่เรียกว่าปฏิบัติ ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา คำว่าปฏิบัติ จะต้องมีความหมายครบ ศีล สมาธิ ปัญญา แต่ปัจจุบันนี้ เรามักจะใช้คำว่าปฏิบัติโดยเน้นไปที่สมาธิกันมาก

ศีล สมาธิ ปัญญานี้ จะเห็นว่าเรียงจากข้างนอกไปหาข้างใน

ศีล อยู่ที่ตัวของเราที่มองเห็น คือตัวของเราที่แสดงออกมา ภายนอก ทางกาย และทางวาจา

ถ้ากระทำทางกาย ก็เป็นกายกรรม ถ้าทำการด้านวาจาคือ ทำคำพูด ก็เป็นวจีกรรม แม้ว่าทั้งหมดนั้นจะออกมาจากใจ คือเจตนา แต่การกำหนดศีลนั้น กำหนดที่พฤติกรรมซึ่งแสดงออกมา ทางกายและวาจา อยู่ที่ตัวเราที่ต่อกับภายนอก

ข้อต่อไปคือสมาธิ ลึกเข้าไปข้างในมองไม่เห็น ไม่อยู่ที่ตัวข้างนอก ไม่มองเห็นที่กายวาจา แต่อยู่ที่จิตใจ

แล้วสุดท้ายก็ปัญญา เป็นขั้นที่อาศัยจิตนั้นแหละทำงาน เมื่อใช้จิตนั้นทำงานให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลาย ก็เกิดปัญญาขึ้น เป็นส่วนที่มาเสริม เพื่อปรับปรุงคุณภาพของจิตใจ แล้วจิตใจที่มีความรู้ มีปัญญา ก็เอาความรู้นั้นมาใช้ปรับปรุงชีวิตด้านกายวาจา อีกต่อหนึ่ง อันนี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิบัติ

ชุดที่ ๒ ที่เน้นสำหรับคฤหัสถ์ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา ชุดทาน ศีล ภาวนา นี้จะเห็นว่า เน้นส่วนภายนอกมากขึ้น เริ่มจากทาน

ทานนี้ไปจับที่ของนอกตัวเลย ศีลยังอยู่ที่ตัว แต่ทานนี้ ออกไปที่ของนอกตัว เป็นการเอาสิ่งของไปให้แก่ผู้อื่น การเอื้อเพื่อช่วยเหลือเผื่อแผ่กัน

พอถึงศีลก็มาอยู่ที่ตัว จากของนอกตัว แล้วมาอยู่ที่ตัว เสร็จแล้วถึงภาวนา ก็เข้าไปในตัว

ภาวนาที่เข้าไปในตัว ก็ไปแยกเป็น ๒ ส่วน คือ ด้านจิตที่เป็นสมาธิ กับด้านปัญญา ได้แก่สมาธิและปัญญามารวมเข้าด้วยกันเป็นภาวนา

คำว่าภาวนานั้น หมายถึงทั้งภาวนาที่เป็นการฝึกอบรมด้านจิต ซึ่งเรียกว่าจิตตภาวนา และภาวนาที่เป็นการฝึกอบรมด้านปัญญา ที่เรียกว่าปัญญาภาวนา ภาวนาจึงแบ่งเป็น ๒ คือ จิตตภาวนา กับปัญญาภาวนา พุดง่าย ๆ ก็คือ เป็นสมาธิ และปัญญานั้นเอง

เพราะฉะนั้น ๒ ชุด คือ ทาน ศีล ภาวนา กับ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ที่จริงก็เรื่องเดียวกัน

แต่ชุดหนึ่งเน้นด้านภายนอก เน้นด้านหยาบ จัดเป็นทาน ศีล และภาวนา โดยขยายด้านนอกเป็น ๒ อย่าง คือ ทาน กับ ศีล เอาข้างใน ๒ อย่างคือ สมาธิ และปัญญาไปยุบเป็นภาวนาอย่างเดียว

ส่วนชุดศีล สมาธิ ปัญญา นั้น เอาด้านในคือภาวนาไปแยกละเอียดเป็นจิตใจ (สมาธิ) กับปัญญา แต่ด้านนอกคือทานกับศีล นั้นรวมเป็นอันเดียว เพราะว่าศีลนั้นหลักการก็คืออยู่ร่วมกันด้วยดี กับผู้อื่นในสังคม ส่วนทานก็เป็นองค์ประกอบในการที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ก็เลยมารวมอยู่ในคำว่าศีล

เพราะฉะนั้น เมื่อท่านได้ฟังคำว่า ทาน ศีล ภาวนา กับ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ ก็ให้ทราบว่าที่จริงเป็นระบบอันเดียวกัน แต่เราแยกเพื่อให้เห็นจุดเน้นที่ต่างกัน สำหรับคฤหัสถ์จะเน้นด้านนอก จัดเป็นทาน ศีล ภาวนา แต่สำหรับพระสงฆ์จะเน้นด้านใน วางหลักเป็นศีล สมาธิ ปัญญา

อนึ่ง ชื่อเรียกก็คล้าย ๆ กัน ชุด ศีล สมาธิ ปัญญา ทุกท่าน รู้จักกันดีแล้วว่า ไตรสิกขา ไตร=๓ สิกขา=การศึกษา รวมเป็น ไตรสิกขา แปลว่า การศึกษา ๓ อย่าง

ส่วนชุด ทาน ศีล ภาวนา เรียกชื่อต่างไปนิดหนึ่งว่า บุญญสิกขา หรือ บุญสิกขา ก็คือ การฝึกฝนในเรื่องความดี หรือการฝึกหัดทำความดีนั่นเอง บุญญ=ความดี สิกขา=การฝึกอบรม คือการฝึกฝนปฏิบัติอบรมในเรื่องความดี การทำให้คนเจริญองงามขึ้นในความดีต่างๆ ด้วย ทาน ศีล ภาวนา

รวมแล้วทั้ง ๒ ชุดก็เป็นอันเดียวกัน ต่างกันที่จุดเน้นดังกล่าว

จากที่พูดมานี้ จะเห็นได้ทันทีว่า ในเรื่องการศึกษา นั้นสาระสำคัญของมันมาปรากฏเด่นที่การปฏิบัติ เพราะว่าการศึกษานั้นคือ สิกขา ซึ่งหมายถึง ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ บุญสิกขา ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนานั้น และสิกขา หรือการศึกษา ๓ อย่างนั้นแหละ ที่ท่านบอกว่าเป็นการปฏิบัติ

เมื่อเป็นเช่นนี้ การศึกษาอยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่ตัวการปฏิบัติ คือ อยู่ที่ทาน ศีล ภาวนา อยู่ที่ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเรื่องของการกระทำทั้งนั้น

ฉะนั้น การศึกษาต้องเน้นที่การปฏิบัติ มิใช่มีความหมายแค่ว่า มาเล่าเรียนตำรับตำรา นี่เป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกันในเรื่องต้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อรู้เท่าทันแล้ว ต่อไป เราสามารถใช้ศัพท์ตามที่นิยมกันได้ ถึงแม้จะใช้คำว่าปฏิบัติธรรม โดยรู้ตามเขาว่าจะไปทำสมาธิ ก็เอา แต่เรารู้ว่าที่จริงนั้น ความหมายมันกว้าง หมายถึงเอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตทั้งหมด ในการกระทำทุกอย่าง หรือเมื่อพูดว่า ศึกษาและปฏิบัติ ก็ต้องรู้ว่า ที่จริง ศึกษานั้นคลุมปฏิบัติอยู่แล้ว

ปฏิบัติโดยไม่มีปริยัติ จริงหรือ?

ขอก้าวต่อไป ในการทำความเข้าใจเบื้องต้น เพื่อปรับความรู้ความเข้าใจให้เข้ากันดีก่อน

มีคนถกเถียงกันว่า ไปปฏิบัติเลยโดยไม่มีปริยัติก็ได้ เข้าป่าไปอยู่กับอาจารย์ หรือไปอยู่คนเดียว ไปถึงก็ลงมือบำเพ็ญสมาธิเลย ไม่ต้องมีปริยัติ

นอกจากนั้น ยังมีการติเตียนว่า ถ้าปริยัติอย่างเดียวโดยไม่ปฏิบัติ ก็ไม่ทำให้ได้ประโยชน์อะไรขึ้นมา เพราะเมื่อไม่มีการปฏิบัติก็ไม่เกิดผลคือปฏิเวธ นี่ก็เป็นเรื่องที่เราควรทำความเข้าใจ

แต่ก่อนที่จะเข้าใจเรื่องนี้ ก็ต้องรู้ความสัมพันธ์ระหว่างปริยัติปฏิบัติ ปฏิเวธ เล็กน้อย

อย่างทีกล่าวมาในเบื้องต้นแล้วว่า ปริยัติ คือการเล่าเรียนสดับฟังจากผู้อื่น แม้แต่พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็เป็นสิ่งที่ได้รับฟังมาจากผู้อื่น คือรับฟังจากที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้

แต่สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้นี้ คืออะไร ก็คือประสบการณ์ที่เป็นผลจากการปฏิบัติของพระองค์ใช่หรือไม่ คือพระพุทธเจ้าเคยปฏิบัติมาแล้ว แล้วก็ได้รับผล พระองค์มีประสบการณ์ในการปฏิบัติ และได้รับผลจากการปฏิบัตินั้นมาเอง แล้วพระองค์ทรงนำประสบการณ์นั้นแหละมาจัดเรียบเรียงขึ้น แล้วนำมาถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่น ความรู้จากประสบการณ์ในการปฏิบัติของพระองค์นี้ ก็กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่าปริยัติ

เพราะฉะนั้น ปริยัติที่แท้จริง จึงเกิดจากปฏิบัติและปฏิเวธ ถ้าหากว่าปฏิบัติและปฏิเวธไม่ถูก เราก็จะได้ปริยัติที่ผิด อันนี้เป็นของแน่นอน

การที่เรายอมรับปริยัตินี้ ก็เพราะเราเชื่อพระพุทธเจ้าใช่หรือไม่ เราไว้วางใจว่าพระพุทธเจ้าปฏิบัติถูก ได้รับผลจริงแล้ว เพราะฉะนั้น ประสบการณ์ที่พระองค์นำมาเล่า ซึ่งมาเป็นปริยัติสำหรับเรา นี่ เราจึงเชื่อถือ

นี้เป็นขั้นที่หนึ่ง คือ ปริยัติไม่ได้มาจากไหน ก็มาจากประสบการณ์ในการปฏิบัติของพระพุทธเจ้านั่นเอง

เมื่อเป็นเช่นนั้น ปริยัติก็จะมาเป็นเครื่องช่วยให้ปฏิบัติได้ถูกต้องต่อไป เพราะเป็นประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติมาแล้ว

เหมือนกับคนที่เดินทางมาแล้ว เขาเดินทางไปจนกระทั่งสำเร็จบรรลุความมุ่งหมายแล้ว เราจะเดินทางบ้าง เราไม่รู้เหนือรู้ใต้ จะเจออะไรที่ไหน มีสิ่งใดเป็นที่สังเกตบ้าง ไม่รู้ทางไปเลย แล้วจะเป็นอย่างไร

ปฏิบัตินี้ บอกแล้วว่าเป็นเดินทาง เราเดินทางเองไม่ถูก เราไม่แน่ใจตนเอง เราก็เลยขอความรู้จากท่านที่เคยมีประสบการณ์ได้เดินทางมาก่อน เราก็จึงมาเรียนปริยัติ

เหตุผลที่เราเรียนปริยัติ ก็เพื่อให้ปริยัตินั้นแหละมาช่วย คือเอาประสบการณ์ของท่านที่เคยผ่านมาแล้ว มาช่วยให้เราเดินได้สะดวกขึ้น

ที่นี้ ถ้าเราไม่อาศัยปริยัติจะเป็นอย่างไร เราก็สู่มสี่สู่มห้า เริ่มต้นใหม่ ลองผิดลองถูก ก็สามารถทำได้ ปฏิบัตินั้นท่านไม่ได้ห้าม ใครจะปฏิบัติก็ได้ จะตั้งตัวเป็นศาสดาใหม่เสียเอง ใครจะไปห้ามได้

แต่ท่านไม่เคยเดินทางนี้ ก็รับรองไม่ได้นะ ท่านอาจจะไปตก หลุมตกบ่อ อาจจะหล่นเหวไปเสียก่อนระหว่างทาง หรืออาจจะไปทางผิด เลี้ยวซ้ายเลี้ยวขวาออกนอกกลุ่มนอกทางไปก็ได้ เพราะระหว่างทางนี้ มีเลี้ยวมีแยกเยอะแยะไปหมด และในทางปฏิบัติก็เป็นความจริงอย่างนั้น

ในการปฏิบัติตามหลักการที่จะให้บรรลุถึงจุดหมายนั้น ระหว่างทางมีทางรก ทางเลี้ยว ทางหลุม ทางบ่อ ทางแยก มากมาย ถ้าเราไม่มีความรู้ เราก็อาจจะไปผิดทาง หรือประสบอันตราย ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับความฉลาดของเรา

แต่เรามานึกว่า ถ้าเราได้ประสบการณ์ของผู้ที่ผ่านมาแล้ว เอามาใช้ประโยชน์ มันจะช่วยเรา เราก็เลยเรียนปริยัติ

ที่นี้ ถ้าเราไม่เอาปริยัติเลย เราก็เสี่ยงต่อการที่จะปฏิบัติเดินทางผิดพลาด

ปริยัตินี้ ท่านเปรียบเหมือนกับเข็มทิศบ้าง เหมือนกับแสงไฟส่องทางบ้าง เข็มทิศทำให้เรารู้ทิศทางไปถูก แสงไฟส่องทางหรือไฟฉายก็ทำให้เราเห็นทางที่จะเดิน ไม่ใช่เดินไปในความมืด แล้วก็คลำหาหลงผิดลองถูกไป

อีกอย่างหนึ่ง ปริยัติเหมือนกับแผนที่ และเหมือนกับความรู้ในภูมิศาสตร์ หรือหนังสือแนะนำการท่องเที่ยว ความรู้ทางภูมิศาสตร์ หรือหนังสือแนะนำการเดินทางก็ช่วยให้เรารู้ว่า เดินไปทางนี้ไปไหน แล้วในระหว่างทางที่ถูกต้อง จะพบปะอะไรบ้าง ผ่านอะไร มีอะไรเป็นที่สังเกต

ยิ่งกว่านั้น บางที่ยังได้รู้ว่าควรระวังได้ทีไหนบ้าง มีอะไรที่ควรระวัง มีอะไรที่จะได้พบเห็นเป็นความรู้พิเศษ ทำให้เราเตรียมตัวได้ถูกต้องทุกอย่าง

แผนที่และหนังสือภูมิศาสตร์นั้น ก็เกิดจากคนที่เขาได้สำรวจที่สำรวจทางมาก่อนแล้วทำไว้ ถ้าแผนที่หรือหนังสือภูมิศาสตร์ทำไว้ผิด ก็เป็นปัญหาซ้อนเข้ามา ซึ่งก็ต้องว่ากันเป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่รวมความแล้ว ถ้าไม่มีปริยัติเลย ก็เสี่ยงต่อการที่จะเดินทางผิด และเกิดอันตรายอย่างที่กล่าวมาแล้ว

บางที่เราไม่ได้เรียนปริยัติโดยตรง จากพระพุทธรเจ้า เราก็เรียนผ่านอาจารย์ บางที่อาจารย์ไม่ได้ให้เราเรียนตำราหรือคัมภีร์ทั้งหมด อาจารย์สอนเรานิดๆ หน่อยๆ

บางที่เราไปหาอาจารย์ปุบปับ ท่านบอกเลยจะให้ทำอย่างนั้นๆ เช่นบอกว่าให้กำหนดลมหายใจอย่างนั้นๆ อันนี้คืออะไร อันนี้ก็คือปริยัติ เพียงแต่พบกับอาจารย์แล้ว ท่านบอกให้ทำอย่างนี้ๆ นะ นี่คือนิยัตติแล้ว หลายท่านไม่เข้าใจ นึกว่าตัวเองไม่ได้ผ่านปริยัติ ที่จริงผ่านโดยไม่รู้ตัว

อาจารย์มีหน้าที่อย่างหนึ่งที่สำคัญ คือการใช้ความสามารถคัดเลือกปริยัติให้เหมาะกับตัวผู้ปฏิบัติ แทนที่เราจะต้องไปค้นปริยัติ เรียนปริยัติมากมาย หรือเรียนพระไตรปิฎกทั้ง ๔๕ เล่ม ๒๒,๐๐๐ กว่าหน้า อาจารย์ท่านมีความชำนาญ ท่านได้เคยใช้ปริยัติในการปฏิบัติ มีประสบการณ์ของตนเองแล้ว ท่านก็รู้ว่า อันไหนจำเป็นจะต้องใช้เมื่อไร ท่านก็คัดเลือกปริยัตินั้นมาให้เรา

ตอนนี้เธอจะเริ่มแรก เอาตรงนี้เท่านี้พอ แล้วท่านก็ให้ปริยัติมาแค่นี้ คือท่านคัดเลือกปริยัติให้เรา ลัดเวลาให้เรา ประหยัดเวลาให้เรา

เสร็จแล้ว พอเราก้าวไปอีกสักระยะ อาจารย์ก็มาตรวจสอบว่าเราปฏิบัติไปได้แค่ไหน แล้วท่านก็ให้ปริยัติต่อ กล่าวคือ คำแนะนำที่ว่าต่อไปให้ทำอย่างนั้นๆ หรือบอกให้รู้ว่าประสบการณ์ที่ได้มาตอนนี้ผิดพลาด ให้แก้ไขอย่างนั้นๆ นี่คือนิยัตินั้น

ในพระพุทธศาสนานั้น ท่านใช้คำว่าปริยัติในความหมายเฉพาะ ท่านจำกัดความไว้ที่เดียวว่า ปริยัติ หมายถึงพุทธพจน์ หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสิ่งที่พึงเล่าเรียน

เราเป็นชาวพุทธ ก็คือเป็นคนที่เชื่อถือและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่เวลานี้ พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ไม่มีพระชนมชีพอยู่ เราจึงรู้จักพระพุทธเจ้าได้จากคำสั่งสอนของพระองค์ที่เรียกว่าปริยัตินี้

ปริยัติจึงเป็นสื่อเชื่อมโยงเราเข้าไปหาพระพุทธเจ้า ทำให้เรารู้จักพระองค์ และรู้ว่าพระองค์สอนไว้ว่าอย่างไร

ถ้าจะพูดให้ตรงทีเดียว ผู้ที่กล่าวว่าปฏิบัติได้โดยไม่มีปรีชา
ก็เท่ากับพูดว่า ตนสามารถปฏิบัติได้โดยไม่ต้องรู้คำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้า หรือไม่ต้องรู้เลยว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนอะไร ซึ่งก็มี
ความหมายอย่างเดียวกับพูดว่า ตนสามารถปฏิบัติได้โดยไม่ต้องมี
พระพุทธเจ้าเลยนั่นเอง

ถ้าอย่างนั้น คนอื่นก็ย่อมจะกล่าวกับผู้นั้นได้ว่า เขาไม่ได้
ปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า หรือว่าเขาไม่ได้ปฏิบัติ
พระพุทธศาสนา แต่เขาปฏิบัติอะไรๆ ที่เป็นเรื่องความคิด
ความเห็นของตัวเอง หรือของอาจารย์ท่านนั้นๆ โดยเฉพาะ ซึ่ง
ก็อาจจะเก่งมาก เช่นอย่างโยคีหรือฤๅษีซีไพร่ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล
ที่ได้ถึงฌานสมาบัติ หรือแม้กระทั่งจบโลกียอภิญาชั้นสูงสุด แต่
ก็ไม่ใช่พระพุทธศาสนา

รวมความว่า ปัญหาเกี่ยวกับปรีชาตินั้น ไม่ใช่ถามว่าปรีชาตินี้
มีหรือไม่ แต่ควรถามว่า ปรีชาตินี้จะเอาแค่นั้น และจะรับเอามาอย่างไร

ปรีชาตินี้ จะเอาแค่นั้น และอย่างไร?

เพราะฉะนั้น คนที่ปฏิบัติโดยไม่มีปรีชาตินี้ หาไม่ได้ นอกจาก
คนที่ไม่เกี่ยวข้องกับอะไรกับพระพุทธศาสนา คือ จะตั้งศาสนาใหม่
ของตนเอง ทุกคนมีปรีชาตินี้ แต่อาจจะเป็นปรีชาตินี้อย่างที่เป็นวัตถุดิบ
หรือข้อมูลดิบเกินไป หรือเรียนปรีชาตินี้อย่างที่ช่วยคัดเลือกมา
ให้ เพราะปรีชาตินี้ให้ผลดีนั้น ก็อยู่ที่เหมาะกับตัวเรา

พระพุทธเจ้าทรงให้ปรีชาตินี้ไว้ แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้มาสอนเรา
โดยตรง เราไม่ได้พบพระพุทธเจ้าโดยตรง เรามาพบอาจารย์ ถ้า
อาจารย์เป็นผู้มีประสบการณ์ในการปฏิบัติมาแล้ว ก็มาช่วย
คัดเลือกปรีชาตินี้ให้เราอีกชั้นหนึ่ง ก็จะช่วยให้ชัดเจนและทันเวลา

ข้อสำคัญที่ควรพิจารณาก็คือ ปริยัตินั้นเป็นปริยัติของ พระพุทธเจ้า หรือเป็นปริยัติของตัวอาจารย์เอง

สิ่งที่เราต้องการแท้ๆ ก็คือ ให้เป็นปริยัติของพระพุทธเจ้า แต่ พระอาจารย์ช่วยเลือกคัดมาให้ ในฐานะที่ท่านมีประสบการณ์และ มีความชำนาญ ยิ่งเป็นปริยัติของพระพุทธเจ้า ที่พระอาจารย์ท่าน ได้เอาไปปฏิบัติเห็นผลมาเองแล้ว ก็ยิ่งดี เพราะฉะนั้น อาจารย์จึงมี ประโยชน์มาก ในพระพุทธศาสนา ท่านจึงเน้นว่า คนที่จะเริ่มปฏิบัติ ควรหาอาจารย์ ถึงกับเรียกว่าเป็น กัลยาณมิตร ก็เพราะเหตุนี้

พระอาจารย์จะช่วยเลือกเฟ้นปริยัติให้เราให้เหมาะ ตาม ความจำเป็นที่จะต้องใช้ในการปฏิบัติ สำหรับจุดหรือขั้นตอนนั้นๆ เช่นว่าตอนนี้จะตั้งต้น จะใช้ปริยัติอะไร คือ ควรบอกให้รู้ว่า จะ ปฏิบัติอย่างไร หรือมีอะไรที่ควรรู้อ่าง ซึ่งจำเป็นสำหรับบุคคลนี้ เพราะปริยัติที่เหมาะสมสำหรับคนนี้ คนโน้น บางทีก็ไม่เหมือนกัน เพราะในการปฏิบัตินั้น มีความแตกต่างระหว่างบุคคล

คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่าปริยัตินั้น เกิดจากการที่ พระองค์ได้ทรงสอนคนโน้นบ้างคนนี้บ้างมากมาย ซึ่งพระองค์ก็ได้ ทรงสอนให้เหมาะกับบุคคล ให้เหมาะที่จะได้ผลแก่บุคคลนั้นๆ ที่นี้ เราไปเรียนปริยัติทั้งดุ้น รวมเอาที่ทรงสอนคนโน้นบ้างคนนี้บ้างมา ปนเข้าด้วยกันทั้งหมด เป็นวัตถุดิบทั้งนั้น หลายอย่างไม่เหมาะกับ ตัวเราเลย ก็เลยไม่ค่อยได้ผล นอกจากนั้น จะเอามาใช้ ก็ใช้ไม่เป็น ปรับไม่ถูก

ตอนนี้แหละที่อาจารย์มีประโยชน์มาก คือมาทำหน้าที่เลือก เฟ้นให้ และปรับให้เหมาะกับตัวบุคคล

เพราะฉะนั้น การเลือกเฟ้นปริยัตินั้น ให้เหมาะสมกับขั้นตอนอย่างหนึ่ง และให้เหมาะสมกับตัวบุคคลผู้นั้นอย่างหนึ่ง แล้วก็ให้เฉพาะเท่าที่ใช้ที่จำเป็นอย่างหนึ่ง จึงเป็นหน้าที่ของอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร นี่คือการสัมพันธ์ระหว่างปริยัติกับปฏิบัติ

เป็นอันว่า เราจะใช้ปริยัติโดยการเลือกเฟ้นของท่านผู้ชำนาญแนะนำให้เรา หรือเราจะเรียนปริยัติโดยตรงทั้งดุ้น ก็แล้วแต่ อันนี้ที่สุดแต่เราจะมีความประสงค์อย่างไร

ถ้าเราไม่ไว้ใจอาจารย์ เราก็อาจจะนึกว่า สติปัญญาของเราก็ดีพอสมควร เราจะเลือกเฟ้นปริยัติด้วยตนเอง เราก็อาจจะไปศึกษาค้นคว้าตำรับตำราคัมภีร์ด้วยตนเอง แล้วก็อาจจะเอาประสบการณ์ของอาจารย์ทั้งหลาย มาประกอบการพิจารณา มาเสริมความรู้ในปริยัติของเรา ในการที่จะนำมาใช้ปฏิบัติต่อไป นี่ก็เป็นเรื่องของเรา

แต่บางคนนั้น เขาเรียนปริยัติโดยมีความมุ่งหมายอีกอย่างหนึ่ง เช่น แม้แต่พระอรหันต์ ซึ่งปฏิบัติเสร็จแล้ว บรรลุผลคือเข้าถึงปฏิเวธแล้ว หลายท่านก็ยังกลับมาเรียนปริยัติอีก เรียนเพื่ออะไร เรียนเพื่อว่าจะได้สามารถในการสั่งสอนผู้อื่น เพราะว่าประสบการณ์เฉพาะตัวนี้ อาจจะไม่เหมาะกับคนอื่นก็ได้

พระอรหันต์นั้น ท่านก็แบบเดียวกับเรา บางที่ท่านมาเจออาจารย์เลย อาจารย์นั้นเลือกเฟ้นปริยัติที่เหมาะสมกับท่านเท่าที่จำเป็นเฉพาะตัวท่าน เฉพาะขั้นตอนนั้นๆ ท่านก็เรียนรู้มาเฉพาะความรู้ที่จำเป็นในวงแคบ แล้วก็ปฏิบัติมาจนสำเร็จ

แต่ความรู้ที่จะไปสอนผู้อื่นนั้น ควรจะกว้างขวางพอที่จะเลือกเฟ้นให้เหมาะกับคนทั้งหลายที่ต่างๆ กันมากมาย มีข้อปลีกย่อยแง่มุมที่จะประยุกต์ยกเยื้องได้ ท่านก็เรียนปริยัติเพิ่มเติมอีก จึงมีปริยัติที่ท่านเรียกว่า ภัณฑาคาริกปริยัติ ปริยัติของผู้เป็นเหมือนขุนคลัง เพราะเป็นดุจมีคลังที่เก็บของ ซึ่งเหมาะกับความต้องการของผู้ใช้คนอื่นๆ ด้วย ไม่เฉพาะตัวคนเดียว

นี่คือความมุ่งหมายที่เกี่ยวข้องกับปริยัติ เป็นอันว่า ตอนนี้เรา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างปริยัติและปฏิบัติ

เมื่อปฏิบัติแล้ว ถ้าปฏิบัติถูกต้อง ก็เกิดผลเป็นปฏิเวธ ถ้าปฏิบัติไม่ถูก ก็ผิดพลาดเกิดความล้มเหลว ฉะนั้น ปฏิบัติที่จะถูกต้อง ก็อาศัยปริยัตินี้แหละเป็นฐาน

เป็นอันว่าหลัก ๓ อย่างนี้สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คือ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ

แต่หลายคนอาจจะเรียนปริยัติแล้ว ไม่ได้นำมาใช้ ไม่ได้ลงมือทำ ก็ไม่เกิดประโยชน์ เพราะว่าปฏิบัติเป็นตัวที่ต่อระหว่างปริยัติกับปฏิเวธ ในเมื่อปริยัติไม่มาสู่การปฏิบัติ ก็ไม่มีตัวต่อที่จะนำไปสู่ปฏิเวธ ปฏิเวธก็ไม่เกิดขึ้น ก็ไม่ควรบวงจร

นี่ก็เป็นข้อหนึ่งที่ขอยกมาพูด เพื่อให้เข้าใจถึงเรื่องปริยัติและปฏิบัติว่า ปริยัติโดยไม่ปฏิบัติ และปฏิบัติโดยไม่ปริยัตินั้น เป็นอย่างไร

จริงหรือที่ว่า ผู้ปฏิบัติธรรม ต้องไม่มีความอยาก?

ข้อสังเกตที่ควรมาทำความเข้าใจกันเรื่องต่อไป คือ หลายคนมีความรู้สึกที่ว่า ถ้ามาปฏิบัติธรรม หรือเป็นผู้ปฏิบัติธรรมได้ผลแล้ว ก็จะไม่อยากได้อะไรดีอะไร เป็นคนไม่มีความอยาก

ถ้าจะไปเป็นชาวพุทธ ที่มีชื่อว่าเป็นนักปฏิบัติ ก็ให้รู้สึกไม่สบายใจที่จะพูดถึงคำว่า “อยาก” แล้วก็จะพยายามหลีกเลี่ยงอาการของความอยาก และพยายามแสดงตัวให้คนอื่นรู้สึกว่าตัวเราไม่มีความอยาก

อันนี้ก็เป็นเรื่องอันตรายอย่างหนึ่ง ทำกันจนกระทั่งชักจะให้เกิดความรู้สึกหรือมีภาพพจน์ของผู้ปฏิบัติหรือแม้แต่ชาวพุทธทั่วไปว่า เป็นคนที่ไม่มีความอยาก

ที่นี้ ความอยากนั้น เป็นคำที่ยังน่าสงสัยอยู่ ยังจะต้องทำความเข้าใจ เหตุที่เราไปจำกัดว่า ถ้าเป็นนักปฏิบัติธรรมแล้ว จะต้องกำจัดความอยาก ต้องเลิก ไม่ให้มีความอยาก ก็เพราะเราเข้าใจความอยากนั้นว่าเป็นตัณหา เป็นอกุศลธรรม

แล้วเราก็เข้าใจว่า ความอยากนี้มีอย่างเดียว คือตัณหาเท่านั้น

พระพุทธเจ้าสอนไว้ว่า ตัณหา คือความอยาก เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ จะต้องตัดต้องละต้องเลิกให้หมด เราก็เลยต้องพยายามไม่อยาก พยายามละเลิกความอยาก ต้องพยายามเป็นคนที่ไม่มีความอยาก แสดงตัวว่าเป็นคนปราศจากความอยาก อะไรทำนองนี้

จึงจะต้องมาทำความเข้าใจกันว่า ความอยากนั้นมี ๒ อย่าง มีทั้งความอยากที่ถูกต้อง และความอยากที่ไม่ถูกต้อง อย่างแรกเกี่ยวกับความอยากเกรดไปหมด ต้องระวังมาก

ถ้าไม่มีความอยาก บางทีความไม่อยาก หรือการไม่มีความอยากนั้นแหละ อาจจะเป็นตัวกิเลส และเป็นอุปสรรคขัดขวางการปฏิบัติก็ได้ ความอยากมี ๒ แบบ คืออะไร

ความอยากนั้น ในภาษาพระ ใช้คำกลางๆ ว่า “ฉันทะ” ฉันทะ แปลว่าความอยาก เรากลับไปเริ่มต้นความอยากที่ฉันทะ ไม่เริ่มต้นที่ตัณหา

ความอยากเรียกว่า “ฉันทะ” หลายท่านคงเคยได้ยินคำว่า ฉันทะ ที่นี้ ฉันทะที่แปลว่าความอยากนั้นมี ๒ แบบ

ฉันทะ ประเภทที่ ๑ เรียกว่า *ตัณหาฉันทะ* ตัณหาฉันทะคือ ความอยากแบบตัณหา

ความอยากแบบตัณหา คือความอยากได้สิ่งปรนเปรอตน ปรนเปรอตา ปรนเปรอหู ปรนเปรอจมูก ปรนเปรอลิ้น ปรนเปรอกาย ปรนเปรอใจ คือ ได้สิ่งที่ทำให้เกิดความสุขสบายทางประสาทสัมผัส

ความอยากประเภทนี้ มันมีตามธรรมชาติของมันเอง โดยที่มนุษย์ไม่จำเป็นต้องมีความรู้อะไรเลย พอมนุษย์เกิดมา ก็จะมี ความปรารถนา ความอยากจะได้สิ่งเสพมาบำรุงบำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยไม่ต้องมีความรู้ว่าอะไรเป็นคุณแก่ชีวิตหรือไม่

ในเมื่อความอยากแบบนี้เป็นไปโดยไม่ต้องมีความรู้ จึงเรียกว่า เป็นความอยากที่เกิดจากอวิชชา มากับอวิชชา ฉะนั้น ความอยากที่เรียกว่าตัณหานี้ จึงสัมพันธ์กับอวิชชา ไม่จำเป็นต้องมีความรู้อะไรเลย เป็นไปตามความรู้สึกเท่านั้น พอรู้สึกถูกตา ถูกหู ถูกลิ้น ก็อยากทันที แต่ถ้าไม่ถูกตา ไม่ถูกหู ไม่ถูกลิ้น ก็ไม่อยาก ไม่ชอบใจทันที อยากได้แต่สิ่งที่บำรุงบำเรอปรนเปรอตนเอง เอาแค่ สุขตา สุขหู สุขลิ้น

พออยากขึ้นมาแบบนี้ ก็ไม่แน่ว่าจะเกิดคุณค่าแก่ชีวิตหรือไม่ สิ่งที่น่ารำคาญน่าเวทิตนเองนั้น อาจจะทำให้เกิดโทษเกิดภัยแก่ชีวิตก็ได้ หรือโดยบังเอิญอาจจะเป็นประโยชน์ก็ได้ พูดอย่างภาษาสามัญ ปัจจุบันก็ว่า อาจจะทำให้เกิดคุณภาพชีวิต หรืออาจจะทำลายคุณภาพชีวิตก็ได้ เป็นเรื่องลุ่มๆ เสี่ยงๆ เพราะไม่เป็นไปด้วยความรู้ แต่เอาแค่ความรู้สึกเท่านั้น จึงมักจะทำลายคุณภาพชีวิตเสียมากกว่า

เหมือนตัวอย่างง่ายๆ ที่ยกมาพูดบ่อยๆ เช่นอยากในรสชาติอาหาร ใครๆ พอเกิดมา ไม่ต้องเรียนรู้อะไร ก็มีความรู้สึกว่าร่อย และไม่ร่อย แล้วก็อยากในสิ่งที่ร่อย เมื่ออยากในสิ่งที่ร่อย ถ้าไม่มีความรู้เลย ก็มุ่งแต่ร่อยอย่างเดียว ทำไปตามความอยาก กินจนกระทั่งเกินขนาด อาจจะเป็นพิษ เป็นอันตราย ทำลายคุณภาพชีวิต นี่คือการอยากด้วยตัณหา

แต่ถ้ามีความรู้ขึ้นมา ก็จะมีอาการอยากอีกประเภทหนึ่ง เกิดขึ้น เป็นความอยากที่สัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ซึ่งต้องเกิดจากความรู้อะไรหรือต้องมีความรู้ความเข้าใจจึงจะเกิดขึ้นได้ คือมีความรู้ที่สิ่งนี้จะทำให้เกิดคุณภาพชีวิต เป็นประโยชน์แก่ชีวิตหรือไม่

ความอยากอย่างนี้ เป็นความอยากหรือฉันทะประเภทที่ ๒ เรียกชื่อว่า กุศลฉันทะ หรือ ธรรมฉันทะ แปลว่า ความอยากที่เป็นกุศล หรือความอยากในธรรม

ตอนนี้ เราได้ความอยากครบ ๒ แบบแล้ว

ความอยากประเภทที่ ๒ เป็นความอยากในสิ่งที่มีคุณค่า ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต สัมพันธ์กับความรู้ โดยจะต้องมีการทำลายอวิชชา หรือลดอวิชชา และต้องมีวิชาเกิดขึ้นบ้าง

พอเริ่มมีวิชา มีความรู้ เราก็เริ่มรู้จักแยกว่าอะไรจะเป็นประโยชน์ หรือไม่เป็นประโยชน์แก่ชีวิต แล้วก็就会有ความอยากประเภทที่ ๒ คือ อยากในสิ่งทำให้เกิดคุณภาพชีวิต หรืออยากทำให้เกิดคุณภาพชีวิต เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า *กัตตุกัมยตาฉันทะ* แปลง่ายๆ ว่า อยากทำให้มันดี

ความอยากประเภทที่ ๒ คือ กุศลฉันทะ ธรรมฉันทะ หรือ กัตตุกัมยตาฉันทะนี้ เมื่อจะเรียกสั้นๆ ท่านเรียกแค่ ว่า **ฉันทะ** ระวังจะสับสนตรงนี้

ส่วนความอยากประเภทที่ ๑ ที่เรียกว่า ตัณหาฉันทะนั้น เวลาเรียกสั้นๆ ก็พูดแค่ ว่า **ตัณหา**

เพราะฉะนั้น คำว่า ตัณหา และคำว่า ฉันทะ ก็เลยกลายเป็นความอยากคนละประเภทไปเลย แต่ที่จริงนั้น ถ้าเรียกให้เต็ม ตัณหาก็เป็นตัณหาฉันทะ และฉันทะที่เป็นความอยากฝ่ายดี ก็เป็นกุศลฉันทะ ธรรมฉันทะ หรือกัตตุกัมยตาฉันทะ ชื่อเต็มเป็นอย่างนั้น

รวมความตอนนี้ เพื่อให้จำง่ายๆ ก็แยกเป็นความอยาก ๒ อย่าง คือ ตัณหา อย่างหนึ่ง ฉันทะ อย่างหนึ่ง

ตัณหา คือความอยากโดยไม่มีความรู้ เพียงแต่จะสนองความรู้สึกเสพสม บำรุงบำเรอปรนเปรอประสาทสัมผัส คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของตนเอง

ส่วน **ฉันทะ** หรือความอยากประเภทที่ ๒ คือความอยากในคุณภาพชีวิต ในสิ่งที่มีคุณค่า เป็นประโยชน์ ซึ่งสัมพันธ์กับความรู้ เริ่มตั้งแต่รู้จักแยกว่าอะไรเป็นคุณอะไรเป็นโทษแก่ชีวิตอย่างแท้จริง

นี่เป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจไว้ก่อน

วิธีปฏิบัติต่อความอยาก

ในทางธรรมนั้น ท่านแยกวิธีปฏิบัติต่อความอยาก ๒ อย่างนี้
ความอยากอย่างแรก คือ **ตัณหา** ที่เกิดจากความไม่รู้ หรือ
เป็นไปโดยไม่รู้ความรู้อย่างไร ซึ่งเป็นไปเพื่อการบำรุงบำเรอปรนเปรอ
ประสาทสัมผัสนั้น ท่านบอกว่ามันเกิดขึ้นมาแล้ว เราต้องควบคุม
ให้ดี หรือแม้แต่ละเลิกให้ได้ แทนที่ด้วยฉันทะ หรือเอาไว้แต่ฉันทะ

ถ้าเรายังไม่มีฉันทะ ไม่มีปัญญามาก ตัณหานี้ เมื่อดับหรือ
ระงับทันที ยังไม่ไหว จะต้องใช้ในลักษณะของการควบคุม หรือ
เบนเอามาใช้ให้เป็นปัจจัยแก้ความอยากประเภทที่ ๒ คือจะต้อง
หันเหให้เข้ามาเป็นความอยากประเภทที่ ๒ ให้ได้

ส่วนความอยากประเภทที่ ๒ ที่เรียกว่า **ฉันทะ** นั้น เกิดขึ้น
แล้ว ให้ระงับด้วยการทำให้สำเร็จ เมื่อทำสำเร็จแล้ว ฉันทะนี้จะ
ระงับไปเอง

ความอยากอย่างที่สองนั้นระงับทันที หรือควบคุมทันทีเมื่อ
มันเกิดขึ้น เป็นความอยากประเภทที่ว่า พอมันเกิดขึ้นปุ๊บ เราก็ดับ
มันปั๊บ หรือว่าคุมทันที หรือว่าเบนทันที ให้มันมาเชื่อมกับฉันทะให้
ได้ ส่วนประเภทที่ ๒ คือฉันทะ ไม่ว่าจะเบนมาจากตัณหาก็คือตาม
หรือเกิดจากความรู้อย่างไรก็ตาม ให้ระงับด้วยการทำให้สำเร็จ

เพราะฉะนั้น ฉันทะนั้น พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าต้องระงับ
เหมือนกัน แต่ระงับด้วยการทำให้สำเร็จ ไม่ใช่ปล่อยให้มันค้างอยู่
เมื่อมีฉันทะแล้ว ก็ต้องพยายามทำให้สำเร็จ นี่คือหลักสำคัญใน
การที่จะปฏิบัติธรรมให้ก้าวหน้า

คนที่จะปฏิบัติธรรม ต้องมีฉันทะเป็นตัวเริ่มต้น ท่านถือว่า ฉันทะเป็นมูลแห่งธรรมทั้งปวง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า (อภ.ทสก.๒๔/๕๘/๑๑๔) “ฉันทมูลกา สัพเพ ธมมา” (ธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล)

ในเมื่อเราต้องมีฉันทะเป็นตัวเริ่มต้น เป็นแรงขับเคลื่อนเบื้องต้น จึงต้องรู้จักแยกกันให้ดี ระหว่างความอยากที่ถูกต้อง หรือความอยากที่เป็นธรรม ชอบธรรม กับความอยากที่ไม่ถูกต้อง หรือความอยากที่ไม่ชอบธรรม แล้วก็เลือกปฏิบัติในความอยากที่ถูกต้องชอบธรรม และกระตุ้นเร้าให้มันเกิดขึ้นด้วย เพราะฉันทะนี้เป็นแรงจูงใจที่ถูกต้อง

ในภาษาสมัยใหม่ เขาใช้คำว่า แรงจูงใจ เราก็แบ่งแรงจูงใจ ออกเป็น ๒ ประเภท คือ แรงจูงใจประเภทตณหา ที่ไม่สัมพันธ์กับความรู้จักความเข้าใจ และไม่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต คือไม่รู้ว่า จะทำให้เกิดคุณภาพชีวิตหรือทำลายคุณภาพชีวิต กับแรงจูงใจประเภท ฉันทะที่เป็นไปด้วยความรู้ และส่งเสริมคุณภาพชีวิต

ฉันทะหรือความอยากประเภทที่ ๒ นี้ ถ้าใช้ภาษาชาวบ้าน ก็ จะแยกออกจากฉันทะประเภทที่ ๑ ได้ง่าย

ความอยากประเภทที่ ๑ หรือตณหานั้น ถ้าแปลเป็นภาษาชาวบ้าน ก็คือ อยากได้ อยากเอา อยากมี หรือใช้อีกคำหนึ่งว่า อยากเสพ (รวมทั้งอยากเป็นนั่นเป็นนี่ อยากใหญ่โตไถ่ไถ่)

ส่วนฉันทะ หรือความอยากฝ่ายกุศล แปลอย่างภาษาชาวบ้านว่า อยากรู้ อยากทำ หรือใฝ่รู้ ใฝ่ทำ

เวลาแปลเป็นภาษาบาลีโดยใช้ศัพท์เต็ม ฉันทะท่านขยายเป็น กตตุกมยตาฉนฺท แปลว่า ฉันทะคือความต้องการจะทำ พุด่างๆ ว่า อยากทำ (อยากสร้างสรรค์) ถือว่าเป็นความดี เป็นบุญเป็นกุศล

บางที ชาววัดบ้าง คนใกล้วัดบ้าง ถามกัน เกียงกันว่า อยากนิพพานได้ไหม? อยากไปนิพพาน ผิดหรือถูก? ขอให้บอกกันว่าอย่าเถียงกันไปเลย พระพุทธเจ้าตรัสบอกไว้แล้ว

ในคาถาสรุปรคความปิดท้ายจุฬโคบาลสูตร (ม.มู.๑๒/๓๙๑/๔๒๑; ฉบับสยามรัฐ เป็น “ปาโมชฺชพฺพฺทา โทถ”); พระพุทธเจ้าตรัสพระคาถาจบลงว่า “ประต้อมตะ เราเปิดให้แล้ว...”

“ปาโมชฺชพฺพฺทา โทถ เขมํ ปตฺเถถ ภิกฺขโว”

“ภิกษุทั้งหลาย เหล่าพวกเธอ จงเป็นผู้มากด้วยปราโมทย์
พึงปรารถนานิพพานอันเกษมเถิด”

นี่คือ พระพุทธเจ้าเอง ตรัสบอกพระให้ปรารถนานิพพาน หรือให้อยากนิพพาน (=บรรลุอรหัตตผล) คือไม่ใช่อยากได้นิพพาน แต่คืออยากทำนิพพานให้แจ้ง หรือให้ประจักษ์แจ้งนิพพาน

ตรงนี้ พระอรรถกถาจารย์ (เช่น อิติ.๑.๗๐) ก็อธิบายไว้เลยว่า เป็น “กตฺตูกมฺยตาทูกฺสจฺจนฺทปตฺถนา” คือเป็นความอยากความปรารถนา ที่เป็นกุศลฉันทะ อันได้แก่ กตฺตูกมฺยตา (ความอยากทำ)

พูดสั้นๆ ว่า พึงปรารถนานิพพานด้วยฉันทะ แต่ถ้าอยากนิพพานด้วยตัณหา คือผิดทางแล้ว ก็ละเสีย

คนไทยอยากอย่างไรมาก?

ความอยากทั้งสองนี้ เมื่อเอามาใช้ในแนวคิดสมัยใหม่ ก็สัมพันธ์กับค่านิยม คือ อยากได้อะไรมีนั่น เข้ากันกับค่านิยมบริโภค ส่วนอยากทำ อยากรู้ เข้ากันกับค่านิยมผลิต มันสัมพันธ์กันอย่างนี้ จึงไม่ใช่เป็นเรื่องของการปฏิบัติธรรมในความหมายแคบๆ แต่ใช้ได้กับการพัฒนาประเทศทั้งหมดด้วย

ปัจจุบันประเทศของเรามีปัญหาเรื่องค่านิยม และเรื่องแรงจูงใจนี้มาก คนในสังคมมีแรงจูงใจประเภทตื้นหามากและทำให้เกิดค่านิยมบริโภค ซึ่งทำให้ไม่เกิดการสร้างสรรค์ และทำให้พัฒนาประเทศไม่สำเร็จ

คนไทยเรามักมองสิ่งทั้งหลายด้วยความรู้สึกที่อยากจะมี อยากจะใช้เท่านั้น ไม่ได้คิดอยากจะทำอะไรจะทำอย่างไรจะเปลี่ยนให้คนของเรา เมื่อเห็นอะไรที่เป็นความเจริญแล้ว อยากจะให้เป็นอย่างนั้น

แม้แต่ความเข้าใจในคำว่า “เจริญ” นี้ คนไทยเราก็มักเข้าใจความหมายแบบนักบริโภค ถ้ามองว่าเจริญคืออย่างไร เห็นฝรั่งเจริญ เราก็บอกว่า เจริญ คือมีกินมีใช้อย่างฝรั่ง เพราะฉะนั้น เราก็เป็นนักบริโภค เพราะคิดแต่หาทางให้มีอย่างเขา

ทีนี้ ถ้าเข้าใจความหมายของความเจริญอย่างนักผลิต ก็จะมองใหม่ คือมองว่า เจริญ คือทำได้อย่างเขา

เราเคยมองอย่างนี้ไหม เด็กหรือคนของเรานี้ มองภาพของความเจริญว่า คือทำได้อย่างเขา มีบ้างไหม แม้แต่ว่าจะเล่น เด็กๆ ของเราก็มักจะเล่นเพียงเพื่อสนุกสนาน เล่นแบบนักบริโภค นักเสพ เราไม่ค่อยได้ฝึกเด็กของเราให้เล่นแบบนักผลิต หรือนักทำ

สำหรับนักผลิตนั้น แม้แต่จะเล่น ก็มีความหมายว่า เล่นแบบนักทำ คือฝึกทำอะไรต่ออะไรให้เป็น พยายามเล่นทำอะไรต่างๆ ให้เป็น อันนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก มันสัมพันธ์โยงกันไปหมด

เพราะฉะนั้น จากอันนี้ คือแรงจูงใจที่ผิดพลาด เมื่อมีแรงจูงใจแบบตื้นหาอยู่แล้ว ก็ยากที่จะแก้ไขปัญหาของประเทศชาติได้

ในการแก้ปัญหา นั้น เราจะมัวมาลบล้างกำจัดตัณหากันอยู่ ก็ไม่ไหว เป็นการแก้ด้านลบอย่างเดียว แต่เราก็มักจะเน้นกันมาก ในแง่ดี แม้แต่ในวงการนักปฏิบัติก็ไปเน้นที่การลดละตัณหา ลดละ ความอยาก ไม่เน้นในด้านบวก

การเน้นด้านบวกก็คือ ให้ส่งเสริมฉันทะขึ้นมา ทำอย่างนี้จะ เป็นการดีที่ว่ามัวไปเน้นด้านลบ คือส่งเสริมให้เอาตัวบวกมาแทน ตัวลบ เอาฉันทะมาแทนตัณหา

ผู้ที่ปฏิบัติธรรม ต้องมีฉันทะ แล้วก็ระงับความอยากที่ เรียกว่าฉันทะนั้น ด้วยการทำให้สำเร็จ ซึ่งอันนี้ก็เป็หัวใจของการ พัฒนาประเทศด้วย เพราะความอยากมี อยากใช้ อยากได้ อยาก บริโภคนั้น เป็นตัวการทำให้ประเทศชาติไม่พัฒนา ก็จะต้องแก้ไข ปรับปรุงพัฒนาคน ให้มีความอยากทำ อยากผลิต อยาก สร้างสรรค์ พร้อมทั้งความอยากรู้ อยากศึกษา จึงจะพัฒนาไปได้

ธรรมฉันทะ แปลว่า อยากในธรรม ธรรมแปลว่าอะไร ธรรม แปลว่า สิ่งที่ดีงามและความจริง หรือความจริง ความถูกต้องดีงาม

แง่ที่ ๑ ธรรม คือความจริง ธรรมฉันทะ ก็คืออยากในความ จริง เมื่ออยากในความจริง ต้องการเข้าถึงความจริง ก็ต้องอยากรู้ เพราะฉะนั้น อยากในความจริง จึงต้องมีความอยากรู้ จึงมี ความหมายของฉันทะแง่ที่หนึ่งว่า **อยากรู้ หรือใฝ่รู้**

แง่ที่ ๒ ธรรม แปลว่าสิ่งที่ดีงาม ธรรมฉันทะ ก็คืออยากให้ เกิดมีสิ่งที่ดีงาม เมื่ออยากให้เกิดมีสิ่งที่ดีงาม ก็ต้องทำให้เกิดให้มี ขึ้น สิ่งที่ดีงามจะเกิดมีขึ้นสำเร็จได้ ก็ด้วยการทำ เพราะฉะนั้น ธรรมฉันทะ หรือเรียกสั้นๆว่า ฉันทะ ก็จึงมีความหมายว่า **อยากทำ**

รวมความว่า ต้องการเข้าถึงความจริง และต้องการให้สิ่งดีงามเกิดขึ้น เมื่อต้องการเข้าถึงความจริง และให้สิ่งที่ดีงามเกิดขึ้น ก็ต้องอยากรู้ และอยากทำ อยากรู้ก็จะได้เข้าถึงความจริง อยากทำก็เพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้เกิดมีเป็นจริงขึ้นมา เพราะฉะนั้น จึงแปลฉันทะว่า อยากรู้ และอยากทำ

ในเมืองไทยปัจจุบันนี้ ต้องส่งเสริมเรื่องนี้ให้มาก ส่งเสริมความใฝ่รู้และใฝ่ทำ ซึ่งเป็นสิ่งที่กำลังขาดแคลนมาก ในสังคมไทยปัจจุบัน

รวมความว่า ในหลักของพระพุทธศาสนานี้ มีความอยาก ๒ ประเภท ที่เราจะต้องแยกให้ถูกต้อง อย่าไปนึกว่าการปฏิบัติธรรมนั้น เป็นการพยายามที่มุ่งแต่เพียงลดละความอยาก แล้วก็รังเกียจกลัวความอยาก แสดงตัวว่าไม่มีความอยาก จะทำให้เกิดท่าทีที่ผิดพลาด แล้วก็สภาพที่ไม่ดี ทำให้เกิดผลเสีย ทั้งแก่ตนเอง และแก่พระพุทธศาสนา

อย่างที่บอกแล้วว่า ความอยากที่ถูกต้อง สัมพันธ์กับปัญญา ตอนแรกจะต้องรู้ การที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร อะไรเป็นความจริง และอะไรเป็นสิ่งดีงาม ก็คือต้องมีปัญญา คนเราก็จึงต้องมีการเรียนรู้

การศึกษามีความมุ่งหมายประการหนึ่งเพื่อสร้างแรงจูงใจที่ถูกต้อง แต่แรงจูงใจที่ถูกต้องนั้น จะเกิดมีและเดินหน้าไปไม่ได้ ในเมื่อยังไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ไม่รู้ว่าความจริงคืออะไร ไม่รู้ว่าสิ่งที่ถูกต้องดีงามคืออะไร

แล้วทีนี้ เมื่อการศึกษาดำเนินไปถูกต้องแล้ว การศึกษานั้นก็ทำให้คนเกิดปัญญา มีความรู้ความเข้าใจ เมื่อมองเห็นคุณค่าของสิ่งใด ก็มีฉันทะในสิ่งนั้น พร้อมทั้งจะมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ซึ่งเป็นลักษณะของการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาบอกว่า ชีวิตที่ประเสริฐ คือชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา ตอนนี่ไม่ได้เป็นอยู่ด้วยตัณหา ไม่ได้เป็นอยู่ด้วยอวิชชา เปลี่ยนจากความไม่รู้ที่ทำให้ดิ้นรนไปตามความอยากซึ่งมุ่งแต่จะบำรุงบำเรอตนเอง หันมามีความรู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรแล้ว จึงมีความต้องการในสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้อง จึงอยากในสิ่งที่ควรอยาก คืออยากในสิ่งที่รู้ว่ามิใช่คุณประโยชน์ ทำให้เกิดคุณภาพชีวิต

ความอยากอย่างนี้ จึงต้องเริ่มต้นด้วยความรู้อ่อน หรือเป็นไปพร้อมด้วยความรู้ ความต้องการหรือแรงจูงใจที่ถูกต้องจึงเริ่มจากการมีความรู้ แต่จะมีความรู้ได้ ก็ต้องศึกษาคือพัฒนาคนให้มีปัญญา

เมื่อมีปัญญา จึงรู้จักที่จะอยากอย่างถูกต้อง แล้วก็ดำเนินชีวิตได้ถูกต้อง เมื่อชีวิตดำเนินไปอย่างนี้ ก็จะเป็นชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา

พูดเอาความง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า ให้มีการศึกษา ที่จะทำให้คนไทยมีความอยากแบบฉันทะ ที่จะเป็นนักผลิต มิใช่ติดอยู่กับความอยากด้วยตัณหา ที่จะเป็นได้แค่พนักงานบริโภคน

เฉยไม่เอาเรื่องหรือ คือปฏิบัติธรรม?

คราวนี้ อีกเรื่องหนึ่งที่ต้องทำความเข้าใจกันก่อน ก็คือ ในวงการนักปฏิบัติไม่น้อยเลย ได้มีความโน้มเอียงที่จะรู้สึกกันว่า ถ้าเป็นนักปฏิบัติหรือปฏิบัติสำเร็จแล้ว จะเป็นคนเฉยๆ ไม่เอาเรื่องเอาราวอะไร ความรู้สึกนี้ก็กลายเป็นทัศนคติที่ชักจะเป็นไปมาก เป็นเรื่องที่น่าจะต้องรีบยกขึ้นมาพิจารณา และถ้าผิดพลาด ก็จะต้องแก้ไข

เดี๋ยวนี้ชาวพุทธจำนวนมากมีความรู้สึกทำนองว่า เมื่อมีเรื่องราวอะไรเกิดขึ้น ถ้าใครเฉยๆ ก็เป็นคนหมดกิเลส ความรู้สึกคลุมเครืออย่างนี้เป็นอันตรายมาก จะต้องมาทำความเข้าใจกัน แม้แต่คำว่า “เฉย” ก่อน

คำว่า *เฉย* นี้ เรามักจะเอาไปโยงกับคำว่า “อุเบกขา” *อุเบกขา* แปลว่า วางเฉย ทางพระว่า วางเฉยมี ๒ แบบ

เฉยแบบที่ ๑ คือ วางเฉยแบบที่เป็นอกุศล เป็นบาป ควรกำจัด เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง เรียกว่า *อัญญาณอุเบกขา* มาจากคำว่า *อัญญาณ* + *อุเบกขา* *ญาณ* แปลว่า ความรู้ *อัญญาณ* ก็คือความไม่รู้ แล้วไปบวกกับ *อุเบกขา* ที่แปลว่าความวางเฉย ก็แปลว่า วางเฉยโดยไม่รู้ เรียกตามภาษาไทยง่ายๆ ก็คือ เฉยโง่ เฉยเขลา เฉยไม่รู้เรื่อง คนจำนวนมากเฉยเพราะไม่รู้เรื่องรู้ราว เมื่อไม่รู้ ก็เลยเฉย

ที่นี้ เฉยแบบที่ ๒ เป็นกุศลธรรม เป็นสภาพจิตที่ดีงาม คือเฉยด้วยความรู้ โดยวางใจสมดุล เป็นกลางในเรื่องราวต่างๆ ซึ่งเป็นความตรงไปตรงมา ตรงตามเป็นจริง หรือตรงพอดี โดยรู้ตรงรู้เต็มพอดีตามที่มันเป็นจริง แล้วก็รู้จังหวะหรือความพอดีที่จะปฏิบัติต่อบุคคล สิ่งของ เรื่องราว หรือสถานการณ์นั้นๆ เรียกว่าเป็นอุเบกขาตรงๆ ไม่ต้องมีคำอะไรอื่นนำหน้า เป็นอุเบกขาแท้ๆ เป็นอุเบกขาที่บริสุทธิ์ เป็นเรื่องของกรวางท่าที่ถูกต้อง

ในสถานการณ์ที่เกิดเรื่องวุ่นวายขึ้นมา มีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่ง เราจะเห็นคน ๓ ประเภท

คนพวกที่ ๑ เคยเพราะไม่รู้เรื่องรู้ราว มีอะไรเกิดขึ้น ก็ไม่รู้ มีเรื่องราวเดือดร้อนเป็นปัญหา ก็ไม่รู้ พวกนี้ก็เฉย

ต่อไปพวกที่ ๒ คือ คนที่เอะอะโวยวาย ตื่นตูม พอมีเรื่องราวปัญหาอะไรขึ้นมา ก็ตื่นเต้น วกวัก ตีโพยตีพายต่างๆ พวกนี้ก็เลยเถิดไปอีกแบบหนึ่ง เป็นพวกที่รู้ครึ่งๆ กลางๆ

สุดท้ายพวกที่ ๓ คือ พวกที่รู้จริง คือ รู้ว่าอะไรเป็นอะไร และรู้ด้วยว่าจะทำอะไรเมื่อไร พวกนี้รู้จังหวะ รู้ขั้นตอน รู้ว่าจะทำอย่างไร รู้วิธีแก้ไข พวกนี้อยู่ตรงกลาง ที่จุดพอดี ก็เฉยเหมือนกัน

มี ๓ พวก ท่านว่าพวกไหนปฏิบัติถูกต้อง พวกที่ ๑ แน่แน่นอน ละ ไม่ถูกต้อง เรียกว่า อัญญาณุเบกขา คือ เฉยไม่รู้เรื่อง เพราะไม่รู้ ก็เลยเฉย พวกที่ ๒ นั้น เอะอะโวยวาย เพราะรู้ครึ่งไม่รู้ครึ่ง ก็เลยตื่นเต้นหรือตื่นตูม พวกนี้ก็แก้ปัญหาค่อยสำเร็จ บางทีปะเหมาะแก้ถูก ก็ดีไป แต่มักจะทำให้เรื่องสับสนหรือบานปลายออกไป

พวกที่ ๓ นั้นแหละ จึงจะเป็นพวกที่แก้ปัญหได้อย่างแท้จริง เพราะมีความรู้แล้วจึงวางใจเฉยนิ่งได้ และเฉยไว้ก่อน แต่รู้จังหวะว่าจะทำอะไรเมื่อไร พวกนี้ไม่ใช่เฉยไปเลยนะ เฉยเตรียมพร้อมเฉยพร้อมที่จะทำทุกอย่างให้ถูกต้อง ให้ถูกจังหวะ เฉยดู รู้ที่ คอยท่า พร้อมอยู่ อันนี้คือการวางเฉยที่ต้องการในทางธรรม

ในการปฏิบัติธรรมนั้น มีการวางเฉย คือวางใจเป็นกลาง ทั้งเป็นกลางต่อบุคคล เป็นกลางต่อสภาพแวดล้อม และเป็นกลางต่อธรรม แม้แต่ธรรมต่างๆ ก็ต้องมีการวางใจเป็นกลาง

ท่านยกตัวอย่างเหมือนกับสารถีชีม้า หรือแม้แต่ขับรถก็ตาม ตอนแรกขับรถ รถยังวิ่งไม่เข้าที่ ก็ต้องเร่งเครื่องบ้าง ต้องเลื้อนโน้น เลื่อนนี้บ้าง อะไรต่างๆ ต้องใช้ความเพียรพยายาม เอาเร็วแรงมา หันพลิกดิ่งรั้งอะไรมากมาย แต่พอรถวิ่งเข้าที่ เช่นถ้าเป็นรถม้า ม้า วิ่งเรียบสนิทเข้าทางดีแล้ว สารถีจะนิ่ง แกจะวางเฉย นั่งสงบสบาย แต่เป็นการเฉยที่มีความรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่

คำว่า “อุเบกขา” นั้น มาจาก อุป + อิกฺข อิกฺข แปลว่า เห็น หรือมอง อุป/ แปลว่า คอยเฝ้าหรือเข้าไป จึงแปลว่า เข้าไปมอง มองตรงเข้าไป หรือมองเฉยเฝ้าดูอยู่ดูไว้ แสดงว่าไม่ได้เฉยเมยหรือเฉยเมิน แต่เฉยคอยมองอยู่ โดยรู้ตัวตื่นพร้อม

ในคัมภีร์ท่านอธิบายว่า มองตามเรื่องที่เกิด คือมอง พอเหมาะ มองพอดี มองเสมอกันอยู่ ไม่ตกไปข้างใดข้างหนึ่ง หรือไม่เอียงไปข้างไหน จึงว่าวางใจเป็นกลาง อาจจะไม่เฉยรอบ คือ เฉยดูรู้ที่คอยท่าพร้อมอยู่ หรือเฉยนิ่งสบายใจเรียบสงบ ในเมื่อทุกอย่างเข้าที่ลงตัวดำเนินไปอย่างประสานสอดคล้องกันดีหมดแล้ว

สารถีที่ขับรถเก่งแล้ว ชีม้าเก่งแล้ว จะไม่ตื่นเต้นโวยวาย ไม่เหมือนคนมือใหม่ ซึ่งตื่นเต็นวุ่นวาย บางคนกระสับกระส่าย นั่งไม่เป็นสุข แต่คนที่เขาขี่ม้าได้เก่งแล้ว พอม้าวิ่งเรียบเข้าที่แล้ว เขานั่งนิ่งสบาย นิ่งเนียบ แล้วก็พร้อมตลอดเวลาที่จะแก้ไข มีอะไรจะต้องแก้ไข ม้าวิ่งผิดพลาดอย่างไร เขาแก้ได้ทันทีทันควัน

คนขับรถสมัยปัจจุบันก็เหมือนกัน ถือพวงมาลัยอยู่นี่ ขับชำนาญแล้ว แกก็ไม่ตื่นเต้น ไม่วุ่น ไม่กระวนกระวาย ไม่ทุรนทุราย อย่างคนขับใหม่ๆ แกจะนั่งนิ่งสบาย แต่พร้อมที่จะแก้ไขเหตุการณ์ได้ตลอดเวลา นี้เรียกว่า อุเบกขา

อุเบกขามีลักษณะเหมือนอย่างคนที่ขับรถหรือขี่ม้าได้ แคล้วคล่องเชี่ยวชาญแล้วมีอาการผ่อนคลายสบายนิ่งสนิท โดยพร้อมที่จะแก้ไขเหตุการณ์ผิดเพี้ยนได้ฉับไวทันที อุเบกขาเป็นภาวะที่จิตลงตัวเข้าไปอยู่ในดุลยภาพ ซึ่งเป็นโอกาสให้สติและปัญญาทำงานได้เต็มที่หรืออย่างดีที่สุด

อีกด้านหนึ่ง เหมือนอย่างพ่อแม่ เมื่อเห็นลูกอยู่เป็นปกติสุขสบายรับผิดชอบตัวเองได้ ก็วางเฉย แต่ก็มองดูทันอยู่ โดยพร้อมที่จะแสดงเมตตากรุณามุทิตาได้ทันทีเมื่อถึงวาระนั้นๆ อันนี้เรียกว่า อุเบกขา เป็นธรรมที่สำคัญ ต้องมีปัญญา จึงทำได้

เราไปเข้าใจเป็นว่า ถ้าเป็นผู้สำเร็จแล้ว ก็วางเฉยไม่เอาเรื่องเอาราว เห็นว่าอย่างนั้นคือเป็นคนไม่มีกิเลส แต่ที่จริงนั้น คนที่หมดกิเลสแล้ว เป็นคนหมดเหตุที่จะต้องทำอะไรเพื่อตนเอง เพราะฉะนั้น ท่านก็จะทำให้แก่ผู้อื่นได้เต็มที่ ทำสิ่งที่ควรทำตามเหตุตามผล และทำในสิ่งที่เห็นว่าเป็นคุณประโยชน์อย่างแท้จริง โดยพร้อมที่จะทำได้ทันทีตลอดเวลา เพราะไม่มีกิเลสมาเหนี่ยวรั้งให้คอยเห็นแก่ผลประโยชน์ของตัวเอง แม้แต่ความขี้เกียจ

ความขี้เกียจก็เป็นความเห็นแก่ตัวอย่างหนึ่ง คือไม่อยากทำอะไรเพราะเห็นแก่สบาย อยากให้ตัวเองสบายคือเห็นแก่ตน จึงขี้เกียจ ไม่อยากทำโน่นทำนี่ ที่นี้คนที่หมดกิเลสแล้ว ท่านไม่มีกิเลส แม้แต่ความขี้เกียจ ที่จะมาเหนี่ยวรั้งให้ทำการไม่ทำ เพื่อให้ตัวเองสบาย ท่านจึงทำเพื่อผู้อื่นได้เต็มที่ เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงเป็นตัวอย่างของคนที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์แก่ผู้อื่น

พระพุทธเจ้าเป็นผู้นำ เป็นโลกนาถ ทรงบำเพ็ญโลกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญพุทธกิจแต่ละวัน ไม่อยู่เฉยเลย ทำงานตลอดวัน เดินไปปฏิบัติหน้าที่ แต่ละวัน ตื่นเช้าขึ้นมา ก็นึกถึงคนอื่นก่อน

พอตื่นบรรทมแล้ว พระพุทธเจ้าทำอะไร พุทธกิจประการแรก คือ พิจารณาว่าวันนี้จะไปโปรดใคร คือใครมีความพร้อมสมควรไป แนะนำสั่งสอน ใครเป็นผู้มีปัญหา ใครเป็นผู้ที่มีอินทรีย์แก่กล้า เราควรจะไปชุมชนไหน กลุ่มไหน คนไหน พระพุทธเจ้าพิจารณาแล้วก็เสด็จไปหา ไปโปรดเขา

เวลาเมื่อเหตุการณ์กระทบกระทั่งเนื่องประโยชน์ส่วนรวมเกิดขึ้น พระอรหันต์นำก่อน ออกหน้าในการแก้ปัญหา ขอให้นึกถึงพระมหากัสสปะ จะได้ระลึกไว้เป็นเครื่องเตือนใจ ให้เห็นปฏิปทาของผู้สำเร็จแล้ว หมัดกิเลส ว่าท่านไม่อยู่นิ่งเฉย

พระมหากัสสปะนั้นเป็นพระประเภทอยู่ป่า ท่านอยู่ป่าตลอดชีวิต เป็นนักถืออรรถดงค์ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า เป็นเอตทัคคะในทางถืออรรถดงค์ ถ้ามองในสายตาคนทั่วไป ก็เห็นว่าท่านชอบปลีกตัวจากสังคมมากที่สุด

แต่พอมีเรื่องกระทบกระทั่งเนื่องส่วนรวมขึ้นมา คือพอพระพุทธเจ้าปรินิพพาน มีพระองค์หนึ่งพุดขึ้นมาในทางที่ไม่น่าไว้ใจ อาจกระทบกระทั่งต่อพระศาสนา พระมหากัสสปะเป็นองค์แรกที่ยกเรื่องขึ้นมาพิจารณา นำเรื่องเข้าที่ประชุม เสนอว่า พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วไม่ทันไร มีผู้กล่าวถ้อยคำในทำนองที่ไม่น่าไว้วางใจ ถ้าเราไม่ประมวลหลักธรรมคำสอนให้เป็นหมวดเป็นหมู่ไว้ชัดเจน แล้ววินิจฉัยกันให้แจ่มแจ้งไว้ ไม่ช้าไม่นานธรรมจะเลอะเลือนหมด คนก็จะถือเอาความสะดวงสบาย ประพฤติเอาตามใจชอบ จากคำสอนของท่าน ก็เป็นเหตุให้เกิดการสังคายนาขึ้น

ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในระยะหลังต่อมา ก็เหมือนกัน เวลาเมื่อเหตุการณ์อะไรกระทบกระเทือนประโยชน์ส่วนรวมต่อพระศาสนา พระอรหันต์จะเป็นบุคคลที่ริเริ่มในการยกเรื่องมาเข้าที่ประชุม แล้วพระอรหันต์ก็จะมาพร้อมเพรียงกันในการประชุมพิจารณาแก้ไขปัญหา

การประชุมกันนี้ ถือเป็นกิจสำคัญของสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ก็คือส่วนรวม สังฆกรรมก็คือการกระทำของสงฆ์ ได้แก่การประชุมกันพิจารณาแก้ไขปัญหา และจัดการเรื่องราวต่างๆ สังฆกรรมนี้เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ เป็นสิ่งสำคัญในวินัย

เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ซึ่งเป็นตัวอย่างของพระสงฆ์ และเป็นตัวอย่างของบุคคลที่ดีทั้งหมด จึงเป็นผู้นำในการที่จะกระตือรือร้นแก้ไขปัญหาและสิ่งที่กระทบกระเทือนต่อประโยชน์ส่วนรวม ดังมีคติอยู่ว่า ให้มีความเคารพสงฆ์ ให้ถือนวินัยเป็นสำคัญ

หัวใจสำคัญของวินัย คือความเคารพสงฆ์ ต้องถือสงฆ์เป็นใหญ่ การเคารพสงฆ์ก็คือเห็นความสำคัญของประโยชน์ส่วนรวมนั่นเอง

อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ต้องนำมากล่าวไว้ เพราะมีฉะนั้นแล้วจะทำให้เราไขว้เขว และมีทัศนคติที่ไม่ถูกต้อง อาตมามองดูว่า ในสังคมไทยเรา กำลังมีภาพอย่างนี้ มีทัศนคติอย่างนี้ คือไปมีความรู้สึกกันว่า ถ้าใครไม่เอาเรื่องเอาราวอะไรแล้ว ก็เป็นคนหมดกิเลส ถ้าอย่างนี้แล้ว อันตรายก็จะเกิดขึ้น

ปฏิบัติธรรมสำเร็จ วัดด้วยอะไร?

อีกเรื่องหนึ่งที่น่าพิจารณา คือ ในการตัดสินผลการปฏิบัติว่า ใครก้าวหน้าไปแค่ไหน ใครเป็นผู้สำเร็จ ใครบรรลุธรรมเป็นอรหันต์ หรือไม่ จะวัดกันด้วยอะไร

เรามักจะตื่นเต็นกัน บางทีก็ตื่นเต็นด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เห็นท่านไหนมีอิทธิฤทธิ์ ก็ฮือกันว่า โอ! ท่านคงจะสำเร็จแล้ว เป็นพระอรหันต์แล้ว ใครทำนั่นทำนี่ได้ ก็เป็นผู้วิเศษ บางทีก็ตื่นกันว่า ท่านผู้นั้นเข้าสมาธิได้ เห็นโนนเห็นนี่ มองเห็นสวรรค์วิมาน แม้แต่ไปพบพระพุทธเจ้าได้ เป็นผู้สำเร็จ หรือบางทีเห็นผู้ที่ถือศีลเคร่งครัดมากเป็นพิเศษ ก็นึกว่าเป็นผู้สำเร็จ

ทั้งหมดนั้นก็เป็นเรื่องที่มองกันไปต่างๆ แต่การตรวจสอบผลสำเร็จที่แท้จริงนั้น ต้องวัดได้ที่ประสบการณ์ตรง ที่ในใจของทุกคนนี่เอง

พระพุทธเจ้าทรงเห็นแล้วว่า คนเรานี้จะเขวได้ง่าย จึงตรัสหลักในการตรวจสอบไว้ การตรวจสอบด้วยประสบการณ์ตรงก็คือ ให้ความรู้ของตนเองว่ามีโลก โกรธ หลงไหม แล้วละคลายไปได้แค่ไหน มีความก้าวหน้าในเรื่องนี้แค่ไหนเพียงไร มีความคิดประทุษร้ายต่อผู้อื่นหรือไม่ มีความเกลียดชังผู้อื่นหรือไม่ มีความต้องการในทางที่เห็นแก่ตนมากมายแค่ไหนเพียงไร มีความลุ่มหลงเพลิดเพลินมัวเมาแค่ไหนเพียงไร ใจตัวเองรู้

ถึงจะปฏิบัติมีศีลเคร่งครัดแค่ไหนเพียงไร หรือได้ฌานสมาบัติ มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์อะไร หรือจะได้สมาธิเต็มด้าอะไรก็ตาม ก็ไม่ใช่เป็นเครื่องวินิจฉัย

ในพระธรรมบทก็มีคาถาซึ่งเป็นพุทธพจน์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ว่า น สติพพตมตเตน เป็นต้น

คาถานี้มีใจความว่า ภิกษุไม่ว่าจะถือศีลวัตรเคร่งครัดแค่ไหน ไม่ว่าจะได้เล่าเรียนปริยัติมีความรู้กว้างขวางลึกซึ้งเพียงใด ไม่ว่าจะได้สมาธิสักเท่าใด ไม่ว่าจะปลีกตัวไปอยู่ในที่สงบ ไปอยู่ป่า อยู่เขา ขนาดไหน หรือแม้แต่จะได้รู้ลึกประจักษ์แก่ตัวเองว่า เรานี้ได้สัมผัสกับความสุขอันประณีตลึกซึ้งภายใน ที่เรียกว่าเนกขัมมสุข ซึ่งเป็นความสุขที่ปุถุชนไม่รู้จัก แม้แต่ได้ความสุขอย่างนั้น トラบใดที่ยังไม่สิ้นอาสวะ ก็อย่าเพิ่งวางใจ

เป็นอันว่า มีพุทธพจน์ตรัสเตือนไว้แล้ว ที่จริงท่านเตือนพระแต่ละองค์นั่นเอง ให้วินิจฉัย ให้ตรวจสอบตนเอง แต่เราก็สามารถนำมาใช้กันในสังคมได้ด้วยว่า อย่าไปหลงเพลินวัดกันด้วยสิ่งที่ปรากฏอันน่าทึ่ง น่าตื่นตื่น ด้วยการที่มีฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ด้วยการที่ได้สมาธิ ด้วยการที่มีความเคร่งครัดเข้มงวดอะไรต่าง ๆ ทั้งหมดนั้น เป็นสิ่งที่ท่านไม่ให้วางใจ สิ่งที่ตรวจสอบได้แท้จริง คือความจางคลายหมดสิ้นไปของความโลภ ความโกรธ ความหลง

ที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่ควรทำความเข้าใจกันก่อน ซึ่งเป็นเรื่องทั่วๆ ไป เกี่ยวกับการปฏิบัติ

ต่อไปนี้จะค่อยๆ เข้าสู่การปฏิบัติ

เมื่อจะเข้าสู่การปฏิบัติ ก็ต้องมีจุดเริ่มต้นก่อน

ตอน ๒

การเริ่มและก้าวหน้าในการปฏิบัติ

แรงขับเคลื่อนที่จะเริ่มปฏิบัติธรรม

ตอนแรกขอพูดถึงต้นทุน และเครื่องประกอบในการปฏิบัติ

คนเราจะออกเดินทาง ถ้าจะให้ดี ก็ควรจะต้องมีเสบียง หรือมีทุนและเครื่องมือที่ช่วยในการเดินทาง อาจจะมีเข็มทิศ มีไม้เท้า มีไฟฉาย มีกระติกน้ำ และมีอะไรต่างๆ นี้เราก็จะเดินทางชีวิตที่เรียกว่า การปฏิบัติธรรม ก็ต้องมีทุน มีเสบียง มีเครื่องประกอบเหมือนกัน

อย่างหนึ่งก็คือทุนเริ่มแรก เราจะออกเดินทาง ตอนแรกก็ยังไม่รู้ว่าจุดหมายนี้มีทางที่คนเดินไปถึงได้จริงหรือไม่ แต่เราอาจจะเชื่อตำรา เชื่อครูอาจารย์ เชื่อคนที่บอกว่าเคยเดินทางไปถึง แล้วเราก็มีความมั่นใจ อย่างน้อยก็มีความเชื่อเป็นต้นทุนว่า ทางที่เขาบอกนี้ เขารู้และเคยไปถึงจุดหมายจริง ซึ่งเราก็จะเดินทางไปถึงได้ ถ้าไม่เช่นนั้น เราก็ไม่เริ่มเดินทาง

คนที่เดินทางชีวิตคือปฏิบัติธรรม ก็เหมือนกัน จะต้องมีความเชื่อขั้นพื้นฐาน ความเชื่อนี้ท่านเรียกว่า ศรัทธา

ศรัทธาในที่นี้ เป็นศรัทธาในความหมายจำเพาะ ต้องเติมคำว่า โภธิ เข้าไป เป็น โภธิศรัทธา

เติมยาวออกไปอีกหน่อยให้เต็มว่า ตถาคตโภธิศรัทธา แต่จะเรียกสั้นๆ ก็ได้ว่า โภธิศรัทธา (หรือ โภธิศรัทธา)

ตถาคตโพธิสัทธานี้ ท่านแปลกันว่า ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า หมายความว่าอย่างไร พระพุทธเจ้าเคยเป็นมนุษย์ธรรมดา ต่อมา พระองค์ได้ตรัสรู้ ค้นพบสัจธรรม ก็กลายเป็นพระพุทธเจ้า หมายความว่า มีปัญญาที่ทำให้คนกลายเป็นพระพุทธเจ้าได้ หรือมนุษย์สามารถพัฒนาปัญญาของตนเองให้เป็นพุทธได้ เพราะฉะนั้น เชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ก็คือ เชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพระพุทธเจ้า

มนุษย์จะต้องมีปัญญาตัวนี้ และมนุษย์ก็สามารถพัฒนาให้ปัญญานี้เกิดขึ้นได้ ตรงกับที่ภาษาศาสตร์ใหม่เรียกว่า เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่พัฒนาได้ ถ้าไม่มีความเชื่ออันนี้ ก็ไปไม่รอด หรือก้าวไปไม่ได้

ฉะนั้น คนที่จะเริ่มต้นปฏิบัติธรรม จะต้องมีความเชื่ออันนี้ คือ มีตถาคตโพธิสัทธา เชื่อปัญญาตรัสรู้ของตถาคต คือเชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธ เชื่อว่ามนุษย์นี้สามารถพัฒนาตนเองจนกระทั่งมีปัญญาสูงสุด ตรัสรู้เป็นพุทธได้ เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้

ในเรื่องนี้มีพุทธภาษิตมากมายมาช่วยประกอบ เช่นที่ตรัสว่า ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ ในหมู่มนุษย์นี้ มนุษย์ที่ฝึกแล้ว เป็นผู้ประเสริฐ ฝึกแล้วคือพัฒนาแล้ว หรือได้รับการศึกษาแล้ว

คำว่า **ทม** แปลว่า ฝึก คำว่า **ภาวนา** แปลว่าเจริญ หรือพัฒนา คำว่า **สิกขา** แปลว่า ศึกษา นี้ เป็นศัพท์ที่ใช้แทนกันได้ ใช้แทนกันบ่อย ฝึกแล้ว ก็หมายถึงมีการศึกษา หรือได้พัฒนาแล้วนั่นเอง ในบรรดามนุษย์ทั้งหลายนั้น มนุษย์ที่ฝึกแล้ว หรือมีการศึกษา หรือพัฒนาแล้ว เป็นผู้ประเสริฐสุด

พุทธพจน์แห่งหนึ่ง ตรัสสอนให้คนมีความกล้าหาญเชื่อมั่น
ในตนเอง ท่านว่า

กถยาณํ วต โภ สกฺขิ อุตตานิ อติมณฺณลลิติ

ท่านเอ๋ย ท่านก็สามารถทำได้ ไยจึงมาหมิ่นตนเองเสีย

คนจำนวนมาก ดูถูกตนเอง นึกว่าตนเองไม่มีความสามารถ
ก็เลยย่อท้อ ไม่สามารถทำสิ่งที่ดีงาม พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนด้วย
พุทธพจน์นี้ ซึ่งก็เป็นบทหนึ่งที่เร้าใจเรา

มีพุทธพจน์ประเภทนี้หลายแห่งสำหรับเร้าใจอยู่เสมอให้
มนุษย์มีความกล้าหาญ มีความเชื่อมั่นในตนเอง แต่ไม่ใช่เชื่อมั่น
อย่างเลื่อนลอย ให้เชื่อมั่นในการที่จะพัฒนาตนเองต่อไป
เพราะฉะนั้น สิ่งเริ่มแรกคือมีโพธิสัตถา ความเชื่อในปัญญาตรัสรู้
ที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธได้

โพธิสัตถา หรือโพธิศรัทธานี้ เมื่อโยงออกไปให้เต็มระบบ ก็
คือศรัทธาในพระรัตนตรัยนั่นเอง

ตอนนี้จะเข้าสู่ทางแล้ว พอมีความเชื่อ มั่นใจแล้ว ก็เริ่มต้น
เดินทางได้

ที่นี้ ตัวทางเรียกว่าอะไร ตัวทางนี้ เมื่อก็ได้ใช้คำหนึ่งว่า
ปฏิบัติ เช่น **มัชฌิมาปฏิบัติ** แปลว่า ทางสายกลาง แต่คำที่
สามัญกว่านั้น คือคำว่า มรรคา หรือมรรค **มรรค** แปลว่าทาง และ
ในพระพุทธศาสนาี้ หลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติทั้งหมด ก็คือมรรค

ตกลงมาสอดคล้องกันที่นี้ ชัดเจนเลยว่า การปฏิบัติธรรมก็
คือการเดินทาง ได้แก่การดำเนินชีวิต เพราะว่าหลักธรรม
ภาคปฏิบัติทั้งหมดรวมอยู่ในมรรคทั้งสิ้น

เครื่องช่วยในการปฏิบัติธรรม

ตอนนี้เราจะเข้าสู่มรรคแล้ว แต่ท่านว่าก่อนที่มรรคจะเกิดขึ้น หรือจะเข้าถึงทางนั้น จะมีบุญนิमित

บุญนิमित แปลคล้ายๆ คำว่าลาง แต่คำว่าลางก็ไม่เหมาะสม เป็นความเชื่อถือโชคลาง ก็ไม่ค่อยดี เอาเป็นว่าหมายถึงสิ่งที่สื่อ แสดง หรือเครื่องหมายนำหน้า คือเครื่องหมายที่แสดงก่อนหน้าที่ เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งจะเกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่ออะไรบางอย่าง จะเกิดขึ้น จะมีบุญนิमितหรือเครื่องหมายที่สื่อแสดงขึ้นมาก่อน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า เปรียบเหมือนว่า เมื่อพระอาทิตย์จะ ขึ้นมา ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุญนิमित ฉันทใด ก่อนที่เราจะ เข้าสู่มรรค ก็มีบุญนิमितของมรรคขึ้นมาก่อน ฉันทนั้น

บุญนิमित ที่ท่านกล่าวไว้นี้ มีถึง ๗ ประการด้วยกัน ซึ่งเป็น เรื่องของการศึกษาทั้งหมด

ดังได้บอกแล้วว่า การปฏิบัตินั้นคือการศึกษา ปริยัติและ ปฏิบัติรวมกันคือการศึกษา

มรรคของเรานั้น รวมลงในอะไร **มรรคมืองค์ ๘** ตั้งแต่ สัมมาทิฐิ จนถึงสัมมาสมาธิ จัดรวมเข้าเหลือ ๓ หมวด คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่เรียกชื่อว่า **ไตรสิกขา**

ตกลงว่า มรรคกับสิกขามาชนกันแล้ว มรรคนั้นแยกออกไป พอสรุปอีกที กลายเป็นสิกขา แต่นี่เป็นการพูดให้มองเห็นง่ายๆ ตามถ้อยคำที่เรียกกันเท่านั้น ที่จริงมีขั้นตอนต่อตามกันเป็นช่วงชั้น

สิกขา ก็คือ การทำตัวให้เดินตามมรรค คือเป็นการศึกษาที่คนฝึกตัวเองให้ดำเนินชีวิตไปตามทางที่เป็นมรรค หมายความว่า มรรคเป็นตัวทางเดิน มันยังอยู่นิ่งๆ พอสิกขาขึ้นมา ก็คือเราทำตัวฝึกตัวให้เดินไปตามมรรค เมื่อเราทำตัวฝึกตัวให้เดินไปได้ถูกทาง ทางที่เดินไปนั้นก็เป็นมรรค เพราะฉะนั้น มรรคก็มาจากสิกขา สิกขาก็ไปเป็นมรรค แต่ไม่ใช่อันเดียวกันนะ ต้องแยกให้ถูก

สิกขานั้น คือการที่เราฝึกตนทำตัวให้เดินไปตามมรรค ส่วน **มรรค** ก็คือทางที่เราฝึกเดินไปให้มีให้เป็นจริงขึ้นมาด้วยสิกขา

ตกลงว่า มรรคคือการดำเนินชีวิตที่ถูกที่คี่นี้ เป็นเรื่องของ การศึกษา สำเร็จด้วยสิกขาทั้งหมด เพราะฉะนั้น สิ่งที่เป็นบุญนิมิต ของมรรค ก็เป็นบุญภาคของการศึกษาด้วย

ในวงการศึกษานั้น ถ้าถือตามหลักพระพุทธศาสนา จะมองเห็นตรงนี้เป็นจุดสำคัญ เราจะเห็นว่า พระพุทธศาสนาแสดง หลักการอะไรบ้าง

ประการที่หนึ่ง ต้องมี **ตถาคตโพธิสัทธา** เชื่อในปัญญาตรัสรู้ ของมนุษย์ ที่ว่ามนุษย์สามารถพัฒนาตนเป็นพุทธะได้ เชื่อใน ศักยภาพของมนุษย์ก่อน ในการศึกษา ก็เหมือนกัน ต้องมีความเชื่อ นี้ แล้วก็ต้องมี **บุญนิมิต ๗** ประการเหมือนกัน

ถ้าจะดูว่าตรงกันไหม อย่างน้อยต้องดูว่าพระพุทธศาสนา เสนออะไร ที่จะมานำมรรคและการศึกษา โดยดูที่บุญนิมิต ๗ ประการนี้

บุญนิมิตนั้นไม่ใช่เฉพาะว่าเป็นกลางหรือเป็นเครื่องหมายที่สื่อ แสดงว่า เราจะเข้าถึงมรรคเท่านั้น แต่เป็นปัจจัยสำคัญซึ่งท่านบอก ว่า จะทำให้มรรคที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น มรรคที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ จะเจริญเต็มบริบูรณ์ด้วย

ที่ว่ำนั้นหมายความว่า มันเป็นเครื่องช่วยในระหว่างเดินทาง ด้วย กล่าวคือ ตอนแรกมันเป็นเครื่องช่วยนำเข้าสู่ทาง แล้วต่อไประหว่างเดินทาง มันก็เป็นเครื่องช่วยให้เราเดินทางได้ผลดี จนกระทั่งบรรลุจุดหมายด้วย เพราะฉะนั้น จึงเป็นทั้งตัวนำ และเป็นตัวช่วย

ตัวนำและตัวช่วยที่เรียกว่า **บุญนิมิตของมรรค** หรือ**บุญภาคของการศึกษา ๗** ประการ คืออะไรบ้าง

๑. กัลยาณมิตรตา ความมีกัลยาณมิตร ข้อนี้ พูดกันบ่อยๆ อยู่แล้ว ท่านเอามายกเป็นข้อที่หนึ่งเลย

ความมีกัลยาณมิตร ถ้าพูดอย่างภาษาง่ายๆ ก็คือมีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งถ้าจำกัดแคบเข้ามา ก็เป็นตัวบุคคล เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ โดยเฉพาะครูอาจารย์ซึ่งทำหน้าที่สำคัญที่สุดของกัลยาณมิตร คือการช่วยแนะนำชี้แจงชักนำเด็กเข้าสู่ทางที่ถูกต้อง ชักนำเข้าสู่การศึกษา ครูมีหน้าที่ในแง่นี้ จึงเป็นบุญนิมิตของการศึกษา

เพราะฉะนั้น พูดในความหมายหนึ่ง ครูทำหน้าที่เป็นบุญนิมิตของการศึกษา ไม่ใช่เป็นตัวการศึกษา ครูไม่สามารถให้การศึกษากับเด็กได้ แต่ครูเป็นผู้สามารถชักนำเด็กเข้าสู่กระบวนการของการศึกษา เพราะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรตลอดไปจนกระทั่งถึงเสื่อมวลชนที่ดี

เสื่อมวลชนปัจจุบันทำหน้าที่สำคัญในทางการศึกษามาก รวมทั้งทำลายการศึกษาด้วย ถ้าเป็นเสื่อมวลชนที่ไม่ดี ก็ทำลายการศึกษา ถ้าเป็นเสื่อมวลชนที่ดี ก็ทำหน้าที่ให้การศึกษา

ปัจจุบันนี้ ดูเหมือนว่าสื่อมวลชนจะทำบทบาททางการศึกษามากยิ่งกว่าครูอาจารย์ในโรงเรียนด้วยซ้ำไป อันนี้เป็นเรื่องสำคัญประการแรก คือจะต้องมีกัลยาณมิตร

อย่างไรก็ตาม การมีกัลยาณมิตรนั้น ไม่ใช่ว่าคนอื่นจะมา เป็นกัลยาณมิตรให้อย่างเดียว ตัวเองก็ต้องรู้จักเลือกคบหา กัลยาณมิตรด้วย

จริงอยู่ เป็นหน้าที่ของสังคม โดยเฉพาะหัวหน้าที่รับผิดชอบ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ผู้ปกครอง จะต้องทำตัวเป็นกัลยาณมิตร สรรหา และสรรค์สร้างกัลยาณมิตรให้แก่คนในความรับผิดชอบของตน เช่น สรรหาและสรรค์สร้างรายการทางสื่อมวลชนที่ดีๆ เป็นต้น แก่เด็กและประชาชน แต่ตัวเด็กและตัวคนนั้นๆ เอง ก็ต้องรู้จักเลือกคบหากัลยาณมิตรเองด้วย เช่น รู้จักเลือกคบคน รู้จักหาแหล่งความรู้ แหล่งความคิดสร้างสรรค์ รู้จักเลือกบุคคลที่จะนิยม เป็นแบบอย่างในความประพฤติหรือในการครองชีวิต เป็นต้น

การศึกษาจะเริ่มต้นจริง เมื่อคนนั้นเองเริ่มรู้จักหากัลยาณมิตร พูดง่ายๆ ว่า ถ้าเด็กเริ่มรู้จักเลือกดูรายการโทรทัศน์ รู้จักเลือกอ่านหนังสือที่มีประโยชน์ รู้จักคบหาหรือเลือกปรึกษาคนนั้นคือการศึกษาริเริ่มต้นแล้ว ช่องทางแห่งชีวิตที่ใฝ่ถาม หรือมรรค ได้เปิดขึ้นแล้ว

ถ้าเป็นผู้ปฏิบัติธรรมลงลึกในด้านจิตตภาวนา เช่น จะไปทำกรรมฐาน ถ้าได้อาจารย์ที่เป็นกัลยาณมิตร หรือรู้จักเลือก กัลยาณมิตร รู้จักสอบถามปรึกษา แม้แต่รู้จักเลือกอ่าน คั่นคว้า หนังสือคู่มือคำอธิบาย ก็เป็นเครื่องหมายสอดแสดงถึงความหวัง ใน การที่จะก้าวหน้าต่อไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมนั้น

๒. สีสัมปทา การทำศิลปะให้ถึงพร้อม ศิลคืออะไร ศิลคือความเป็นระเบียบเรียบร้อยราบรื่นในการดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมในสังคม เริ่มต้นแต่ความมีวินัยและข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน ด้วยดีในสังคม ความสัมพันธ์ในสังคมที่ดี

เมื่อถึงข้อ ๑ เรามีสิ่งแวดล้อมที่ดีในสังคม เป็นเรื่องที่ว่าเราได้จากสังคมมาให้กับตัว แต่มาถึงข้อที่ ๒ นี้ เรามีส่วนร่วมที่จะต้องให้แก่สังคมบ้าง และเป็นการเริ่มฝึกตนเองแล้วด้วย คือฝึกตัวเองให้มีวินัยที่จะไม่ให้ตัวเองไปเป็นเครื่องก่อกวนให้เสียความเรียบร้อยของสังคม แต่ให้เป็นส่วนร่วมที่ช่วยสร้างความเรียบร้อยราบรื่น

สีสสัมปทามีความหมายว่าทำศิลปะให้สมบูรณ์ ทำศิลปะให้เต็มขึ้นมา การทำให้มีศิลปะขึ้นมานี้ก็หมายถึงว่า ต้องสร้างสรรค์ความมีศิลปะ สัมปทาในที่นี้คือการสร้างสรรค์หรือทำให้สมบูรณ์ ทำให้มีขึ้นมาเต็มที่ สีสสัมปทา คือ สร้างสรรค์ความสัมพันธ์ที่ดีในสังคม

ตัวเองจะต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นดีด้วย ต้องเกื้อกูลแก่สังคมด้วย ไม่ใช่เป็นฝ่ายรับจากกัลยาณมิตรอย่างเดียว ตัวเองจะต้องแสดงออกต่อผู้อื่นในทางที่ไม่เบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่สังคม จะต้องมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลต่อสังคม ต่อเพื่อนมนุษย์ แล้วก็จัดระเบียบการดำเนินชีวิตของตนให้ดี

ทำไมจะต้องมีศิลปะ ถ้าอุปมาจะเข้าใจง่าย ในบ้านหรือที่ทำงาน หรือในห้องที่อยู่ของเรา ถ้าข้าวของเครื่องใช้วางสุ่มเกะกะ สับสนไปหมด จะเคลื่อนไหวจะทำอะไรจะหยิบอะไรใช้ ก็ติดขัด ไม่สะดวก ไม่มีช่องที่จะลง หาชองที่จะใช้ก็ไม่เจอ จึงต้องจัดวางสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ให้เป็นระเบียบ เป็นที่เป็นทาง จึงจะอยู่สบาย และทำอะไรๆ ได้คล่องสะดวก

ชีวิตของเราและสังคมก็เหมือนกัน ถ้าสับสนวุ่นวายไม่เป็นระเบียบ เช่นวันหนึ่งๆ ไม่รู้เลยว่าทำอะไรเวลาไหน อยู่ด้วยกันมีแต่การเบียดเบียน ต้องหวาดกลัวคอยระวังระวังอันตราย ก็ไม่เป็นอันทำอะไร ไม่มีทางจะทำอะไรให้ชีวิตและสังคมเจริญงอกงามขึ้นไปได้ จะทำอะไรก็ไม่มีช่องที่จะลง จึงต้องมีการจัดระเบียบชีวิตและจัดระเบียบสังคม อย่างน้อยไม่ให้เป็นอยู่อย่างสับสนวุ่นวายไม่ให้สังคมเต็มไปด้วยการเบียดเบียน ละเมิดต่อกัน

เมื่อจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมสังคมให้เรียบร้อยดีแล้ว สภาพชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ก็เอื้อโอกาสแก่การที่จะทำความดีงาม ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ หรือทำกิจกรรมอื่นๆ ในทางที่จะพัฒนาชีวิตและพัฒนาสังคมนั้นให้มากและให้ได้ผลดีต่อไป

ความมีชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่เป็นระเบียบเรียบร้อย เรียกว่า *ศีล* การจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมกันให้เรียบร้อยราบรื่น เรียกว่า *วินัย*

พูดอีกอย่างหนึ่งในทางกลับกันว่า *วินัย* คือ การจัดระเบียบชีวิตและความสัมพันธ์ในสังคมให้เรียบร้อย เพื่อเอื้อโอกาสต่อการสร้างสรรค์พัฒนายิ่งๆ ขึ้นไป และ *ศีล* ก็คือ ความมีวินัย หรือความเป็นผู้ตั้งอยู่ในวินัยนั้น

พูดให้สั้นอีกสำนวนหนึ่งว่า *วินัย* คือการจัดระเบียบให้เอื้อโอกาสต่อการพัฒนาของชีวิตและสังคม และ *ศีล* คือความเป็นผู้ตั้งอยู่ในวินัยนั้น

การที่จะฝึกให้มีศีล ข้อสำคัญก็คือการมีวินัย โดยเฉพาะสำหรับพระจะเห็นว่า การที่จะมีศีลนั้น หลักสำคัญก็คือการฝึกในเรื่องวินัย วินัยก็คือระเบียบการดำเนินชีวิต และการอยู่ร่วมในสังคม

เพราะฉะนั้น หลักข้อนี้ก็คือการที่จะต้องสร้างสรรค์ ความสัมพันธ์ที่ดีในทางสังคม การรู้จักอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี โดย ไม่เบียดเบียนกัน โดยเกื้อกูลกัน และมีระเบียบในการดำเนินชีวิต อันนี้ก็เป็นบุพนิมิตของการศึกษา

๓. ฉันทสัมปทา การทำฉันทะให้สมบูรณ์ ก็คือ การ สร้างสรรค์แรงจูงใจที่เรียกว่าฉันทะ ที่พูดไปแล้ว

แรงจูงใจเป็นสิ่งสำคัญมากในการศึกษา ถ้าไม่มีแรงจูงใจ เราจะก้าวเดินไปได้ยาก เราจะเดินไม่ออกหรือไม่ยอมออกเดิน เพราะฉะนั้น จะต้องมีความจูงใจ แต่ต้องเป็นแรงจูงใจที่ถูกต้อง คือ ฉันทะ คือความใฝ่รู้ และใฝ่ทำ หรืออยากรู้ อยากทำ ที่ได้พูด มาแล้ว ไม่ใช่เอาแต่อยากได้ อยากมี อยากเสพ

สำหรับปัจจุบัน อย่างน้อยต้องให้เกิดให้มีค่านิยมในการผลิต โดยเลือกผลิตแต่สิ่งที่ดีงาม มีคุณค่าส่งเสริมคุณภาพชีวิต

๔. อัตตสัมปทา การทำตนให้สมบูรณ์ คือพัฒนาตนให้เต็มที่ ว่าตามหลัก ก็คือให้ถึงพร้อมด้วยศีลของกายวาจา สมาธิของจิตใจ และปัญญาที่เป็นยอดธรรม (อรรถกถาบอกว่ามีใจที่เต็มพร้อม)

มีหลักอยู่แล้วว่า สถานที่ตั้งต้นของคน ก็คือเป็น “ทัมมะ” เป็น สัตว์ที่ต้องฝึก เมื่อศึกษาก็จะพัฒนาขึ้นไปได้จนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คนยุคปัจจุบันก็ได้มาสนใจกันในเรื่องนี้ อย่างที่พูดกันว่าให้คน พัฒนาให้เต็มศักยภาพ มีถ้อยคำที่เป็นหลักวิชาการสมัยใหม่อย่าง ในจิตวิทยาการศึกษา เช่นว่า self-actualization การพัฒนาศักยภาพ ตามความหมายของเขา จะเข้าในแนวของพุทธธรรมหรือไม่ ใคร สนใจก็อาจวิจัยดู ถ้ายังไม่ชัด ก็อาจเลี้ยงไม่ใช้คำเฉพาะของเขา ถ้าแปลเป็นคำกลางๆ ตามรูปศัพท์ อัตตสัมปทา ก็คือ self-fulfillment แล้วจึงบอกความหมายแตกต่างกันไปตามนัยของตนๆ

เราถือหลัก “ทัมมะ” หรือมีความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์อยู่แล้ว ตามหลักโพธิสัตถา มาถึงตอนนี้ การสร้างสรรค์ตนเองให้สมบูรณ์ ก็คือการฝึกตน หรือพัฒนาศักยภาพนั้นให้เต็มที่

พระพุทธเจ้าตรัสหลักอัฐตสัมปทานี้ไว้กับข้ออื่นๆ ในชุดเดียวกัน คือหลักบุพนิมิตของมรรคนี้ รวมเป็น ๗ ข้อ และเรียงลำดับไว้แบบนี้ แต่ธรรมชุดนี้ถูกมองข้ามไป ไม่มีใครพูดถึงข้อไหนบ้างเอิญปรากฏในที่อื่นด้วย ก็มีคนรู้จัก เฉพาะอย่างยิ่งอัฐตสัมปทานี้ ไม่รู้จักกันเลย จึงต้องเอามาทบทวนกัน

ที่ว่า บุพนิมิตของมรรคข้อที่ ๔ คือ อัฐตสัมปทา การสร้างสรรค์ตนเองให้สมบูรณ์ หรือพัฒนาตนเองให้เต็มที่นั้น ก็เหมือนกับพูดว่า ทำศักยภาพของตนให้เต็มบริบูรณ์ ผู้ที่เป็นปุถุชน ก็ต้องพัฒนาตนให้เป็นอารยชน หรืออริยบุคคล ผู้ที่เป็นอริยะอยู่แล้ว ก็ต้องพัฒนาให้สูงขึ้น ถ้าเป็นโสดาบัน ก็ก้าวต่อไปเป็นสกทาคามี และอนาคามีตามลำดับ จนกว่าจะเป็นพระอรหันต์ ถึงความเป็นพระอเสขะ หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ จบกระบวนการศึกษา

ข้อนี้จะไม่อธิบายมาก เพราะมีแง่ความหมายที่สมัยปัจจุบันมักพูดกันอยู่แล้ว เพียงแต่ให้เห็นว่ามีนัยที่ได้แสดงไว้เป็นข้อที่ ๔ ในบุพนิมิตของการศึกษา ส่วนที่จะต่างกันก็คือ ที่ว่าเต็มบริบูรณ์นั้นคืออย่างไร และการทำให้เต็มนั้นคือทำอย่างไร

๕. ทิฏฐิสัมปทา การทำทิฏฐิให้ถึงพร้อม หรือการสร้างสรรค์ทิฏฐิให้สมบูรณ์

ทิฏฐิคืออะไร ทิฏฐิ คือ ทศนคติ ค่านิยม ความคิดเห็น ท่าทีของบุคคลต่อสิ่งต่างๆ เจตคติ หรือทัศนคติ และค่านิยม มีความสำคัญมากในการศึกษา

พระพุทธเจ้าสอนว่า จะต้องมียุติธรรม มีทัศนคติ มีค่านิยมที่ถูกต้อง ในการศึกษานั้น สิ่งหนึ่งที่จะต้องทำ ก็คือการพัฒนาในเรื่องทัศนคติและค่านิยม ซึ่งเรียกว่าทฤษฎีสัมปทา

ทัศนคติและค่านิยมที่สำคัญซึ่งพระพุทธศาสนาย้ำาก่อนอื่น ถือว่าเป็นสัมมาทฤษฎีเบื้องต้น ก็คือการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย อันนี้เป็นทัศนคติสำคัญในการมองโลกเพื่อจะให้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เด็กของเราได้ฝึกการมองโลกมองชีวิตแบบนี้บ้างไหม

หลักการต่างๆ ในชุดนี้ ว่าที่จริงก็สัมพันธ์กันหมด แม้แต่แรงจูงใจในการสร้างสรรค์และในการใฝ่รู้ ถ้าเรามีทัศนคติในการมองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ก็จะสนับสนุนให้เราอยากถู้อยากเข้าถึงความจริง ทำให้เราสืบค้นเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย เพราะการที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลายได้นั้น จะต้องค้นหาเหตุปัจจัยของมัน

หลักความจริงประการสำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย พระพุทธศาสนาประกาศหลักการแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ทัศนคติหรือท่าทีของมนุษย์ต่อโลก ที่ควรจะต้องมีเป็นประการแรก ก็คือการมองสิ่งทั้งหลายตามความสัมพันธ์ หรือตามความเป็นไปแห่งเหตุปัจจัย จะต้องพยายามฝึกกันให้มีทัศนคตินี้ ส่วนท่าทีหรือทัศนคติและค่านิยมที่พึงประสงค์อย่างอื่น จะตามมาทีหลัง เช่นค่านิยมในการผลิตเป็นต้น

ถ้าเรารู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัยแล้ว มันก็ส่งเสริมการสร้างสรรค์ เพราะการมองเห็นเหตุปัจจัย ก็คือการมองเห็นกระบวนการเกิดมีขึ้นของสิ่งต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย

การมองในแนวทางที่จะสืบค้นเหตุปัจจัยย่อมส่งเสริมการ
 อยากรู้ความจริง และการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้น เพราะใน
 การเรียนรู้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้น จะทำให้มองเห็นอาการที่
 สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น และการที่สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วนั้น เป็นเหตุ
 ปัจจัยให้เกิดผลดีหรือผลร้ายสืบทอดต่อไปอีกอย่างไรๆ ทำให้
 อยากรู้การเกิดขึ้นของสิ่งที่ดีงาม และอยากรู้ความจริงใน
 กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้น

ในทางกลับกัน ความใฝ่รู้และใฝ่สร้างสรรค์ ก็ส่งเสริมการ
 มองหาเหตุปัจจัยด้วย เพราะเมื่อเด็กอยากรู้จะทำอะไร อยากรู้จะ
 สร้างสรรค์อะไร แก่จะต้องเรียนรู้เหตุปัจจัยว่า สิ่งนี้ทำขึ้นมาได้
 อย่างไร มีเหตุมีปัจจัย มีองค์ประกอบอะไรบ้าง ที่เขาจะต้องทำเพื่อ
 สร้างสรรค์มันขึ้นมา

อย่างน้อย ผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกอยู่ในสังคม ทำการอย่าง
 ใดอย่างหนึ่ง หรือปฏิบัติธรรมอะไรก็ตาม เมื่อมองดูความสำเร็จ
 หรือความล้มเหลว ความเจริญหรือความเสื่อมของตนเองก็ตาม
 ของผู้อื่นก็ตาม ถ้ามีทัศนคติที่มองตามเหตุปัจจัย ก็จะได้พิจารณา
 สืบค้นหาเพื่อจะได้แก้ไขป้องกันหรือส่งเสริมตามเหตุปัจจัยอย่าง
 ถูกต้อง ไม่ใช่เอาแต่โทษคนโน้นคนนี้ สิ่งโน้นสิ่งนี้เรื่อยไปอย่าง
 เลื่อนลอย

นอกจากนั้น ท่าทีของการมองตามเหตุปัจจัย ยังไป
 สนับสนุนตัวทำที่จะหลุดต่อไปด้วย คือทำให้รู้จักคิดพิจารณาสืบ
 สืบหาเหตุปัจจัย ตามหลักโยนิโสมนสิการ เพราะฉะนั้น จึงให้มี
 การสร้างเสริมหรือสร้างสรรค์ทัศนคติ และค่านิยมที่ถูกต้อง คือให้
 มีปฏิญญาสัมปทา เป็นประการที่ ๕

๖. อับปรมาทสัมปทา การสร้างสรรคความไม่ประมาทให้สมบูรณ์

ความไม่ประมาทนั้น คือการมีจิตสำนึกในเรื่องกาลเวลา และความเปลี่ยนแปลง

คนที่จะมีความไม่ประมาท ก็เพราะสำนึกในเรื่องกาลเวลาว่า เวลาเคลื่อนไปผ่านไปตลอดเวลา เดี่ยววันๆ เดี่ยววันหมดไป เดี่ยวคืน เวียนมา เดี่ยวเดือนหนึ่ง เดี่ยวปีหนึ่ง กาลเวลาและวาริไมรอใคร จะทำอะไรต้องรีบทำ เพราะฉะนั้น จะต้องมีความกระตือรือร้น เร่ง ขวนขวายทำสิ่งต่างๆ อันนี้คือจิตสำนึกในกาลเวลา

ที่นี้ความสำนึกในกาลเวลาเกิดขึ้นเพราะอะไร ก็เพราะมองเห็นการเปลี่ยนแปลง กาลเวลาเกิดขึ้นเพราะอะไร กาลเวลา กำหนดด้วยการเปลี่ยนแปลง ที่มีวันมีคืนก็เกิดจากโลกหมุนรอบ ดวงอาทิตย์ โลกหมุนรอบตัวเองรอบหนึ่ง ก็เป็นวันหนึ่ง หมุนรอบ ดวงอาทิตย์ไปได้รอบหนึ่งเต็มบริบูรณ์ ก็เป็นปีหนึ่ง

กาลเวลาผ่านไป พร้อมด้วยการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของ สิ่งทั้งหลาย รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงในชีวิตของเราที่ไม่อยู่นิ่ง ตลอดเวลา ทุกส่วนในชีวิตของเราทั้งรูปธรรมนามธรรม มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ชีวิตของเราจะต้องแตกดับอย่างแน่นอน และชีวิตจะเป็นอย่างไรต่อไป ก็ไม่แน่นอน แล้วแต่เหตุปัจจัยทั้งภายใน และภายนอก จึงต้องขวนขวายเรียนรู้และกระทำเหตุปัจจัยเท่าที่ เราทำได้ ให้ดีที่สุด ด้วยความไม่ประมาท

พระพุทธศาสนาสอนนักสอนหนาในเรื่องความเปลี่ยนแปลง สอนหลักอนิจจังเรื่องการเกิดขึ้นและดับสลาย ก็ด้วยต้องการให้เรา มีความไม่ประมาท พระพุทธเจ้าตรัสปัจฉิมวาจา วาจาสุดท้ายที่ ตรัสก่อนปรินิพพาน เหมือนกับวาจาสั่งเสียของพระองค์ คือ คำว่า

วณณมา สงฆารา, อปุปมาเทน สมปาเทถ.

แปลว่า สังฆารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม

หรือแปลว่า จงทำกิจให้บริบูรณ์ ด้วยความไม่ประมาท

หรือที่นิยมแปลกันให้ความเต็มที่ว่า จงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาท

พุทธพจน์นี้แสดงถึงการที่พระองค์นำเอาหลักอนิจจัง หรือหลักความไม่เที่ยงนั้น มาสัมพันธ์กับความไม่ประมาท ด้วยการปลูกเร้าให้มีสติ ที่จะตื่นตัวทันต่อความเปลี่ยนแปลง ที่เป็นเรื่องของความไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่คงที่ เพื่อกระตุ้นเร้าให้ไม่ประมาท ที่จะใช้ปัญญาตรวจตราค้นหาเหตุปัจจัยแห่งความเจริญงอกงามและความเสื่อมสลาย แล้วพากเพียรชวนชวายแก้ไขปัญหาและทำประโยชน์ให้สำเร็จทันกาล ด้วยการปฏิบัติจัดการที่ตรงตามเหตุปัจจัย

เรามักจะมองข้ามพระพุทพจน์สำคัญที่เป็นปัจฉิมวาจา หรือวาจาสุดท้ายนี้ไป

การที่พระพุทธเจ้าสั่งเสียสิ่งใด ก็แสดงว่าพระองค์ทรงถือว่าสิ่งนั้นสำคัญมาก แต่ชาวพุทธไม่ค่อยเอาใจใส่คำสั่งเสียของพระศาสดา

พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ไม่ประมาท เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เราจึงควรมีจิตสำนึกในกาลเวลาและจิตสำนึกในความเปลี่ยนแปลง และให้จิตสำนึกในความเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นตัวกระตุ้นเร้าให้มีความไม่ประมาท

เพราะฉะนั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นบุพนิมิตของการศึกษา หรือเป็นเครื่องนำเข้าสู่การเดินตามมรรคหรือการปฏิบัติธรรม ก็คือความกระตือรือร้น ความเร่งชวนชวายไม่ประมาท

หลักพระพุทธศาสนาย้ำเตือนเราไม่ให้เป็นคนเฉื่อยชา ไม่ให้เป็นคนอยู่นิ่งเฉย ให้มีสติ ระลึกระวัง ตื่นตัวอยู่เสมอ ไม่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปเปล่า มีอะไรเกิดขึ้น จะเป็นเหตุของความเสื่อม ก็เร่งหลีกเลี่ยง แก้ไขป้องกัน อะไรจะเป็นเหตุของความเจริญ ก็เร่งปฏิบัติจัดทำ

อัปมาทธรรมนี้ พระพุทธเจ้าตรัสย้ำไว้ไม่รู้กี่ครั้ง ย้ำในฐานะบุพนิมิตของการศึกษา ย้ำในฐานะปัจฉิมวาจา ย้ำในฐานะที่เป็นธรรมที่ครอบคลุมการปฏิบัติทั้งหมดเหมือนกับรอยเท้าช้าง

หลายท่านคงเคยได้ยิน พระพุทธเจ้าตรัสว่า รอยเท้าของสัตว์บกทั้งหลาย ย่อมรวมลงได้ในรอยเท้าช้าง ฉนั้นใด ธรรมทั้งหลายก็รวมลงได้ในความไม่ประมาท ฉนั้นนั่น

ถ้ามีความไม่ประมาทแล้ว ก็สามารถปฏิบัติธรรมทุกข้อ แต่ถ้าประมาทเสียอย่างเดียว ธรรมทั้งหลายที่เรียนมาก็ไร้ประโยชน์ เพราะไม่เอามาปฏิบัติ ไม่เอามาใช้ ฉะนั้น จึงให้มีความไม่ประมาท

ตกลงว่า อัปมาทสัมปทา การสร้างสรรคความกระตือรือร้น ความเร่งชนขวาย หรือการมีจิตสำนึกในเรื่องกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้กระตือรือร้นอยู่เสมอนี้ เป็นหลักสำคัญที่เรียกว่า เป็นบุพนิมิตประการที่ ๖ ของการศึกษา

๗. โยนิโสมนสิการสัมปทา การทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม หรือสร้างสรรคโยนิโสมนสิการให้สมบูรณ์

โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย คือการรู้จักพิจารณาโดยแยบคาย

แปลแบบภาษาสมัยใหม่ว่า รู้จักคิด หรือคิดเป็น โดยเฉพาะการพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามแนวทางของเหตุปัจจัย

ถ้าเรามีทิวฐิสัมปทา มีท่าที่แห่งการมองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัยแล้ว ก็หวังได้ว่าเราจะใช้โยนิโสมนสิการ และถ้าเราใช้โยนิโสมนสิการ เราก็จะเจริญยิ่งขึ้นในทิวฐิสัมปทา

ความจริง หลักเหล่านี้สัมพันธ์กันหมด เมื่อตัวใดตัวหนึ่งเกิดขึ้นแล้ว ก็โน้มเอียงที่จะพาตัวอื่นๆ เกิดตามมาด้วย

ดังนั้น เมื่อมีแรงจูงใจที่ถูกต้องตามหลักฉันทสัมปทา ซึ่งเป็นข้อที่ ๓ ก็จะทำให้เราใจให้คิดพิจารณาสืบค้นเหตุปัจจัยเป็นต้น โยงมาถึงข้อสุดท้าย คือโยนิโสมนสิการด้วยเช่นกัน

แม้แต่ข้อที่ ๑ คือ ความมีกัลยาณมิตร ก็สัมพันธ์กับโยนิโสมนสิการนี้อย่างใกล้ชิด ตัวอย่างเช่น การรู้จักเลือกหา กัลยาณมิตร ทำให้เด็กรู้จักเลือกรายการทีวี และเลือกอ่านหนังสือที่มีประโยชน์ จากนั้นโยนิโสมนสิการนี้ก็พาลึกลงไปอีก คือทำให้เด็กรู้จักดูรู้จักอ่านรู้จักพิจารณาให้ได้สารประโยชน์จากรายการที่ดู และจากหนังสือที่อ่านนั้นอย่างแท้จริง

นี่คือเพราะว่า ถ้าเรามีโยนิโสมนสิการ เราก็จะมองสิ่งทั้งหลายโดยพิจารณาว่า เหตุปัจจัยของมันเป็นอย่างไรมากมายให้เห็นว่าองค์ประกอบของมันเป็นอย่างไร มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงว่ามีคุณสมบัติอย่างไร มีทางแก้ไขอย่างไร จะเอาอะไรไปใช้ประโยชน์ได้บ้างอย่างไร

ผู้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ในโลกในสังคม หรืออยู่กับตนเอง หรือจะปฏิบัติธรรมอะไรก็ตาม ก็ต้องรู้จักคิดพิจารณา รู้จักทำใจต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง รู้จักพิจารณาประสบการณ์ที่เข้ามา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และสถานการณ์ที่เผชิญ ในทางที่จะให้เกิดกุศลธรรม เกิดความรู้สึกที่ดีงาม ไม่เกิดโทษต่อชีวิต และเกิดปัญญาที่จะแก้ไขโดยวิธีที่ถูกต้อง

ที่ว่ำนั้ก็ขยายต่อออกไปตลอดจนรู้เข้าใจเท่าทันโลกและชีวิตหรือสังขารทั้งหลายตามเป็นจริงว่ามีอาการแห่งไตรลักษณ์อย่างไร จนถึงขั้นมีจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้นปลอดโปร่งเบิกบานผ่องใสด้วยความรู้แจ้งได้ ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องของโยนิโสมนสิการทั้งสิ้น

หลักประการที่ ๗ คือโยนิโสมนสิการนี้ ได้พูดในที่อื่นมาแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องย้ำอีก

ตกลงว่า บุญนิมิตของการปฏิบัติธรรม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา มี ๗ ประการด้วยกัน ในการให้การศึกษา จะต้องเน้นองค์ ๗ ประการนี้

เมื่อองค์ ๗ ประการนี้เกิดขึ้นแล้ว ตัวการศึกษาก็จะเกิดขึ้นตามมาแน่นอน เหมือนสิ่งที่เจ็ดที่เป็นองค์ประกอบของรุ่งเจ็ดสีกลมกลืนกันเข้าเป็นแสงตะวันส่องโลกให้สว่างหายมีดมนพันอันตราย

ตัวการศึกษานั้นเริ่มที่สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นแสงสว่างเริ่มต้นของดวงปัญญา คือ ย่างเข้าสู่มรรคาหรือตัวมรรค นั่นเอง

เมื่อเราทำตัวให้เดินตามมรรค ก็คือศึกษา ศึกษาก็มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ สติ สมาธิ ปัญญา แล้วแยกออกไปเป็นสัมมาทิฐิ จนถึงสัมมาสมาธิ แต่บุญนิมิตของมรรคและของการศึกษานั้น คืออะไร เราอย่าลืม

ถึงตอนนี้ บางท่านอาจจะสงสัย ก็เลยขอแทรกคำถามเข้ามาว่า หลักธรรมที่เป็นบุญนิมิต ๗ ข้อนี้ไม่ได้อยู่ในมรรคหรือ เช่นอย่างศีลนี้ ไม่ได้อยู่ในมรรคหรือ?

ตอบว่า ใช่ หลัก ๗ ข้อนี้ ที่จริงก็อยู่ในมรรคแล้ว แต่ก็มีเหตุผลที่ต้องยกมาตั้งไว้ต่างหากอีก

จะขออุปมาให้ฟัง เหมือนกับเราพูดว่า แพทย์ พระภิกษุ ครู อาจารย์ นี่เป็นผู้มีอุปการคุณ เป็นบุคคลที่มีประโยชน์แก่สังคมหรือแก่ประชาชน ก็ต้องถามว่า แล้วแพทย์ พระภิกษุ ครูอาจารย์นั้น ไม่ได้เป็นประชาชนหรือ ก็เป็นใช่ไหม แต่เป็นการแยกพูดเพื่อความประสงค์พิเศษ

เรื่องนี้ก็เหมือนกัน หลักร ๗ ข้อนี้ ก็รวมอยู่ในมรรคนั้นแหละ แต่แยกออกมาตั้งไว้สำหรับทำหน้าที่พิเศษอีกอย่างหนึ่ง ในความหมายแบบเดียวกับที่ว่า แพทย์ พระภิกษุ ครูอาจารย์ แม้จะเป็นประชาชนเหมือนกัน แต่ในบางกรณีเราพูดแยกออกมาจากประชาชนว่าเป็นบุคคลต่าง ๆ ที่บำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชน

คำว่า ตำรวจ ทหาร ข้าราชการ และประชาชน ก็เหมือนกัน อาจมีคนสงสัยได้ว่า ทำไมไปแยกอย่างนั้น ตำรวจ ทหาร ข้าราชการไม่ได้เป็นประชาชนหรือ ก็เป็นเหมือนกัน แต่พูดแยกเพื่อความหมาย หรือเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง นี้ก็เหมือนกัน

ตกลงว่า ตอนนี้เราพูดถึงบุญนิมิตของการศึกษาได้ครบแล้ว ทั้ง ๗ ประการ

ผู้ที่ปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็เด็กอยู่กับพ่อแม่ที่บ้าน หรือไปเป็นนักเรียนอยู่กับครูอาจารย์ในโรงเรียน คนที่ทำงานอยู่ในองค์กร และหน่วยราชการต่างๆ ตลอดจนถึงผู้ที่ไปบำเพ็ญจิตตภาวนา เจริญสมถกรรมฐานอยู่ในป่า อยู่ในที่สงัดหลักเรือน หรือบำเพ็ญวิปัสสนาอยู่ที่ใดก็ตาม ก็ควรจะต้องสร้างสรรค์หลักบุญนิมิต ๗ ประการนี้ ให้มีประจำตัว จะได้เป็นหลักประกันในการที่จะก้าวหน้าต่อไปในการปฏิบัติธรรมนั้นๆ จนกว่าจะบรรลุความเจริญ ออกงามเต็มบริบูรณ์แห่งศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่มีในตน

ปัจจัยตัวเอกของการศึกษา

ในบรรดาบุพนิมิต ๗ ประการนี้ จะเห็นว่า มีหัวข้อสำคัญอยู่เป็นตัวต้น กับตัวท้าย ๒ ตัว คือ ตัวควบหัว กับตัวควบท้าย พระพุทธเจ้าทรงจับเอามาวางเป็นหลักสำคัญอีกอย่างหนึ่ง จัดเป็นชุดว่ามี ๒ อย่าง เป็นหลักใหญ่ซึ่งถือว่าเป็นตัวการที่จะนำเข้าสู่การศึกษาที่แท้จริง คือตัวต้นกับตัวท้าย ได้แก่ ตัวที่ ๑ กับตัวที่ ๗ ได้ชื่อพิเศษอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น **ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ** กล่าวคือ

ข้อที่ ๑ **กัลยาณมิตร** ทำหน้าที่ช่วยให้เกิดความรู้อย่างเข้าใจที่ถูกต้อง เช่นครูอาจารย์เป็นปัจจัยภายนอกสำคัญที่จะชักนำเด็กเข้าสู่การศึกษา โดยชักนำให้เกิดสัมมาทิฐิ และ

ข้อที่ ๒ **โยนิโสมนสิการ** การรู้จักคิด คิดเป็น จะทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง พร้อมกับการฟังตนเองได้ เป็นปัจจัยภายในที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ

ท่านแยกเป็นปัจจัย ๒ อย่าง คือ ปัจจัยภายนอก กับปัจจัยภายใน กัลยาณมิตรเป็นปัจจัยภายนอก เป็นอิทธิพลจากภายนอกที่เรียกว่า ปรโตโมสะที่ดี ส่วนโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยภายใน

ตกลงว่า ตัวนำของการศึกษาจะมาเน้นที่ปัจจัยหลัก ๒ ตัวนี้ เพราะฉะนั้น ครูอาจารย์จะมีบทบาทสำคัญในการศึกษามาก ก็ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร แล้วบทบาทท้ายสุดและสำคัญที่สุดก็อยู่ที่ตัวเด็กเอง ที่จะต้องมีโยนิโสมนสิการ

ตอนสุดท้าย เหลือ ๒ ปัจจัย ใน ๗ ประการ คือปัจจัยตัวนอก เช่นครูอาจารย์ ที่เป็นกัลยาณมิตรฝ่ายหนึ่ง และตัวเด็กเองที่มีโยนิโสมนสิการฝ่ายหนึ่ง ปัจจัยสำคัญ ๒ ตัวนี้เป็นตัวการเอกที่นำเข้าสู่การศึกษา

ถ้ามองในแง่การจัดการศึกษาอบรมโดยทำเป็นกิจกรรม และกิจการ กัลยาณมิตรที่ดีจะทำหน้าที่กระตุ้นบุญนิมิตทั้ง ๗ ประการได้หมดเลย คือ กัลยาณมิตรกระตุ้นให้เด็กเป็นคนรู้จัก เลือกกัลยาณมิตร ให้เด็กรู้จักจัดระเบียบการดำเนินชีวิต และมีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี สร้างเสริมแรงจูงใจที่ถูกต้อง ปล่อยให้เด็กพัฒนาศักยภาพของตนเองขึ้นไปจนสมบูรณ์ นำให้เด็กมีทัศนคติและค่านิยมที่ถูกต้อง ทำให้เด็กมีจิตสำนึกในกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลง ปลูกให้มีความกระตือรือร้นขวนขวายตลอดจนกระตุ้นให้เกิดโยนิโสมนสิการก็ได้

ครูทำหน้าที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาองค์ประกอบทั้ง ๖ อย่างที่เหลือ พร้อมทั้งช่วยให้เด็กรู้จักแสวงหาแหล่งความรู้ แหล่งการสร้างสรรค์ อันเป็นหลักกัลยาณมิตรตาท่าที่แท้ ซึ่งเกิดขึ้นในตัวเด็กเอง รวมเป็นบุญนิมิตครบทั้ง ๗ ประการ

แต่ถ้ายังต้องอาศัยกัลยาณมิตรมาคอยช่วย เด็กนั้นคนนั้นก็ยังไม่พึ่งตนเองไม่ได้จริง ต่อเมื่อใดเด็กรู้จักใช้โยนิโสมนสิการได้ดี ก็พึ่งตนเองได้จริงในกระบวนการของการศึกษา

เพราะฉะนั้น ในขั้นสุดท้าย ท่านจึงยกเอาตัวต้นกับตัวสุดท้ายมาย้ำอีกทีหนึ่ง ว่าเป็นปัจจัยของสัมมาทิฐิ และเมื่อถึงที่สุดหรือถึงแก่นที่แท้จริง ตัวสุดท้ายคือโยนิโสมนสิการ จะเป็นตัวตัดสิน

เป็นอันว่า ในที่นี้ก็ให้เห็นบทบาทความสำคัญของครู ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตร แม้จะไปบำเพ็ญกรรมฐานไปทำสมาธิ ท่านก็สอนว่า เริ่มต้น ให้เข้าไปหากัลยาณมิตร

นั่นเพราะอะไร ก็เพราะว่าการเข้าไปหากัลยาณมิตรนั้นแหละ เป็นการปฏิบัติตามหลักบุพนิมิตข้อแรก แล้วกัลยาณมิตรนั้น ก็จะเป็นผู้ที่กระตุ้นให้บุพนิมิตทั้ง ๖ ประการหลังเกิดขึ้น โดยในที่สุดก็ไปยุติที่ต้องรู้จักใช้โยนิโสมนสิการด้วยตนเอง

ทั้งนี้ ถ้าเราไม่มีกัลยาณมิตรที่สามารถ เราก็ต้องพยายามใช้โยนิโสมนสิการให้มาก

ปฏิบัติธรรม วัตถุประสงค์อย่างไร?

เมื่อเราได้ทุนและเครื่องประกอบในการเดินทางแล้ว ต่อไปนี้ก็จะเข้าสู่การเดินทางตามมรรค

ได้บอกแล้วว่า ตัวทางที่เดินก็คือ มรรค มรรคมีองค์ ๘ ประการ อันนี้ทราบกันแล้ว ไม่ต้องบรรยายในรายละเอียด และก็ได้อธิบายแล้วว่า การฝึกชีวิตให้ดำเนินตามมรรค หรือการทำตัวให้เดินไปตามมรรคนั้น คือศึกษา หรือการศึกษา ดังได้อธิบายแล้วว่า การศึกษากับมรรคสัมพันธ์กันอย่างไร

ที่นี้ต่อไป ก็จะพูดถึงการตรวจสอบหรือวัดผล เมื่อก็นี้ได้บอกให้ตรวจสอบด้วยประสบการณ์ตรงของตัวเอง โดยดูว่าโลก โกรธหลง มีน้อยหรือมาก ได้ลดละให้เบาบางหรือหมดไปหรือยัง แต่นั่นเป็นการตรวจสอบ โดยพูดเชิงลบอย่างรวบรัด

ก) อกุศลธรรมที่เพิ่มขึ้น

โดยทั่วไปมีการวัดด้วยคุณธรรมต่างๆ ที่ออกงามขึ้นมาแทน อกุศลธรรม คือจะต้องดูว่า อกุศลธรรมเจริญขึ้นมาแทนที่อกุศลแค่ไหน หลักการวัดความเจริญในการเดินตามมรรค หมวดหนึ่งมี ๕ อย่าง

ประการที่ ๑ ดูว่า มีความมั่นใจ มีความเชื่อมั่นในสิ่งที่เป็นกุศล สิ่งที่เป็นความดีงาม มากขึ้นหรือไม่ มีความมั่นใจแม้แต่ในโพธิสัตว์ เชื่อในศักยภาพของตนเองที่จะพัฒนาขึ้นไปหรือไม่ เมื่อมีความเชื่อมั่นมากขึ้น ก็เรียกว่ามีศรัทธามากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ดี เป็นกุศลธรรมที่เจริญเพิ่มขึ้น โดยสรุป คือดูว่ามี*ศรัทธา* มีความเชื่อ มีความมั่นใจในกุศลธรรมในความดีงามต่างๆ มากขึ้นหรือไม่

ประการที่ ๒ เมื่อปฏิบัติเดินตามมรรคไป มีระเบียบในการดำเนินชีวิตดีขึ้นใหม่ มีการประพฤติตนอยู่ในสุจริตดีขึ้นใหม่ อันนี้เป็นส่วนที่แสดงออกภายนอกในการดำเนินชีวิต เพราะฉะนั้น ต้องเอามาวัดดูด้วยว่า เราดำเนินชีวิตดีขึ้นใหม่ มั่นคงในสุจริตมากขึ้นใหม่ มีระเบียบวินัยราบรื่นดีใหม่ มีความสัมพันธ์กับโลกกับมนุษย์กับสังคมดีขึ้นใหม่ เรียกสั้นๆ ว่า มี*ศีล* ดีขึ้นใหม่

ประการที่ ๓ ดูว่าเรามีความรู้จากการที่ได้สดับได้คั่นคว้าอะไรต่างๆ มากขึ้นใหม่ ได้เรียนรู้มากขึ้นและกว้างขวางเพียงพอใหม่ในธรรมที่จะปฏิบัติต่อไป หรือในสิ่งที่จะนำมาใช้แก้ปัญหา หรือในการพัฒนาตน ได้ประสบการณ์ต่างๆ มาเป็นข้อมูลของความรู้มากขึ้นหรือไม่ เรียกสั้นๆ ว่ามี*สุตะ* มากขึ้นใหม่

ประการที่ ๔ มีความลดละกิเลสได้มากขึ้นใหม่ กิเลสต่างๆ โดยเฉพาะความโลภ ความโกรธ ความหลง ความเห็นแก่ตัวนี่ละได้ มีความเห็นแก่ตัวน้อยลงบ้างใหม่ มีความเสียสละมากขึ้นใหม่ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ เห็นแก่เพื่อนมนุษย์ เห็นแก่ผู้อื่นมากขึ้นใหม่ มีจิตใจกว้างขวางโปร่งเบามากขึ้นใหม่ เรียกสั้นๆ ว่ามี*จาคะ* มากขึ้นใหม่

ประการสุดท้าย คือปัญญา ได้แก่ความรู้ความเข้าใจในความจริงของสิ่งทั้งหลาย ตรวจสอบว่า เรามีความเข้าใจในสิ่งที่ได้เรียนรู้ใหม่ เราเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริงมากเพียงใด เรามองเห็นเหตุปัจจัยและความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายชัดเจนดี สามารถนำความรู้มาเชื่อมโยงใช้ในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์พัฒนาให้เป็นผลดีหรือไม่ อันนี้เป็นตัวแกนแท้ที่ต้องการ คือมี **ปัญญา** เป็นตัวคุมทั้งหมด

ตกลงว่า หัวข้อนี้ก็เป็นหลักหนึ่งในการตรวจสอบความเจริญ คือดูว่ามี **ศรัทธา** มากขึ้นไหม มี **ศีล** มากขึ้นไหม มี **สุตะ** มากขึ้นไหม มี **จาคะ** มากขึ้นไหม และมี **ปัญญา** มากขึ้นหรือไม่

หลักนี้เรียกว่า “**อริยวัฑฒิ**” แปลว่า ความเจริญของอริยชน ความเจริญแบบอารยะ ได้แก่ หลักวัดความเจริญหรือพัฒนาการของอารยชน

ถ้ามีความเจริญเพียงว่ามีทรัพย์สินเงินทองมากขึ้นอย่างเดียว แต่มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น อย่างนั้นไม่ถือว่ามีความเจริญในการศึกษา หรือในการพัฒนาชีวิตที่แท้จริง หรือมีโทษะ มีความเกลียดชัง มีกิเลสต่างๆ มากขึ้น ก็เช่นเดียวกัน

บ) **ดูการทำหน้าที่ต่อธรรมต่างๆ**

ที่จริง หลักตรวจสอบมีหลายอย่าง หลักอย่างหนึ่งเป็นการดำเนินตามอริยสัจ ๔ กล่าวคือ การปฏิบัติธรรมนั้น ได้แก่การดำเนินตามหลักการแก้ปัญหาด้วยวิธีการของอริยสัจ ๔ ในการปฏิบัติจึงต้องดูว่าเราปฏิบัติหน้าที่ต่ออริยสัจ ๔ ถูกต้องหรือไม่

อริยสัจ ๔ มีหน้าที่ประจำแต่ละข้อ ถ้าปฏิบัติต่ออริยสัจ ๔ แต่ละข้อผิด ก็ถือว่าเราได้เดินทางผิดแล้ว

อริยสัจข้อที่ ๑ **ทุกข์** คือตัวปัญหา เรามีหน้าที่ต่อมันอย่างไร หน้าที่ต่อปัญหาหรือความทุกข์ ก็คือหน้าที่ที่เรียกว่าทำความเข้าใจ ท่านเรียกว่า “กำหนดรู้” รู้จักว่ามันคืออะไร อยู่ตรงไหน มีขอบเขต เพียงใด เราจะแก้ปัญหามา เราจะแก้ความทุกข์ เราต้องรู้ว่าทุกข์คืออะไร ปัญหาของเราคืออะไร ขอบเขตของมันอยู่ที่ไหน อะไรเป็นที่ตั้งของปัญหา ถ้าจับไม่ถูก ก็เดินทางไปไม่ได้

จับตัวปัญหาให้ได้ก่อน แล้วก็เรียนรู้สิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับปัญหานั้นทั้งหมด

เราไม่มีหน้าที่ที่จะไปสร้างปัญหา เราไม่มีหน้าที่ไปเอาปัญหามารบกวนวุ่นวายใจ มาเก็บมากังวลใจมาทำให้เกิดความทุกข์ ไม่ใช่อย่างนั้น **เราไม่มีหน้าที่ทุกข์ แต่เรามีหน้าที่รู้จักทุกข์** นี่เป็นประการที่หนึ่ง คือรู้จักตัวปัญหา ตามที่เป็นจริง

อริยสัจข้อที่ ๒ **สมุทัย** คือเหตุของทุกข์ เรามีหน้าที่อย่างไร หน้าที่ที่จะต้องทำต่อสมุทัย ที่ท่านว่า “ละ” ก็คือสืบสาวค้นหามันให้พบ ให้รู้ว่ากระบวนการที่มันเกิดขึ้นเป็นอย่างไร แล้วละมันให้ได้ แก้ไขกระบวนการให้สำเร็จ คือกำจัดสาเหตุของปัญหา หรือสาเหตุของความทุกข์ ไม่ใช่กำจัดปัญหา ปัญหานั้นเรากำจัดไม่ได้ เราแก้ปัญหาด้วยการกำจัดเหตุของมัน

อริยสัจข้อที่ ๓ **นิโรธ** คือความดับทุกข์ การแก้ปัญหาสำเร็จ หรือภาวะปราศจากปัญหา เป็นความมุ่งหมาย การแก้ปัญหาสำเร็จคืออะไร จุดหมายที่ต้องการคืออะไร เป็นสิ่งที่เป็นไปได้หรือไม่ กระบวนการแก้เป็นอย่างไร

เมื่อรู้ว่ามันคืออะไร และมองเห็นว่าเป็นไปได้แล้ว เราก็มีหน้าที่ต่อมันคือ “ทำให้แจ้ง” ได้แก่ บรรลุ ถึง หรือ เข้าถึง แต่การที่จะเข้าถึงมัน คือจะเข้าถึงจุดหมาย ก็ดี จะกำจัดสาเหตุของปัญหา ก็ดี แก้ปัญหาได้ ก็ดี จะต้องไปสู่ข้อสุดท้าย คือ มรรค

อริยสังข์ข้อที่ ๔ **มรรค** เป็นทางเดิน ก็คือข้อปฏิบัติ ซึ่งเรามีหน้าที่คือ “ภาวนา” ได้แก่ เจริญ คือ ปฏิบัติ ลงมือทำ ดำเนินไป เป็นข้อสุดท้าย ต้องลงมือทำตั้งแต่บุพนิมิตของมรรคเป็นต้นไปที่เดียว

ธรรมทั้งหมดทั้งปวง จัดเข้าในอริยสังข์ ๔ ได้ทั้งหมดทั้งสิ้น

- สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ตามที่สัมพันธ์กับมนุษย์ หรือที่มนุษย์ต้องเกี่ยวข้อง ประเภทที่ ๑ จัดเข้าในจำพวกที่เรียกว่าทุกข์ ซึ่งเป็นปัญหา และสิ่งที่ต้องเผชิญ
- สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ประเภทที่ ๒ จัดเข้าในจำพวกสิ่งที่เป็นโทษ ก่อทุกข์ภัย หรือเป็นสาเหตุของปัญหา
- สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ประเภทที่ ๓ จัดเข้าในจำพวกสิ่งที่พึงประสงค์ หรือเป็นจุดหมาย และ
- สิ่งทั้งหลายประเภทที่ ๔ จัดเข้าในจำพวกสิ่งที่จะต้องทำ หรือเป็นวิธีปฏิบัติ

และเราก็มีหน้าที่ปฏิบัติต่อมันให้ถูกต้อง *อย่างที่หนึ่ง* ทำความรู้จัก กำหนดให้ถูก *อย่างที่สอง* กำจัดสาเหตุ *อย่างที่สาม* คือเข้าถึงจุดหมาย และ*อย่างที่สี่* คือลงมือทำ หรือปฏิบัติ ดำเนิน เดินทาง

หลักการนี้ก็ใช้ในการปฏิบัติธรรมเหมือนกัน คือ ในเวลาที่ไปเกี่ยวข้องกับธรรม ก็ควรจะจัดให้ถูกต้องด้วยว่า ธรรมนั้นอยู่ในประเภทไหนใน ๔ ข้อนี้ เมื่อจัดเข้าถูกต้องแล้ว เราก็จะปฏิบัติถูกหน้าที่ว่า หน้าที่ต่อข้อนั้นคือเราจะต้องทำอะไรอย่างไร

ธรรม ๔ ประเภทนั้น หรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น มีชื่อเรียกเฉพาะตามหน้าที่ที่เราพึงปฏิบัติต่อมัน คือ

๑. สิ่งทั้งหลายที่เป็นทุกข์ เป็นปัญหา เป็นที่ตั้งของปัญหา หรือเป็นจุดเกิดปัญหาเมื่อมนุษย์ปฏิบัติต่อมันไม่ถูกต้อง เรียกว่า *ปริณิเญยธรรม* คือ สิ่งที่จะต้องปริณิญา ต้องกำหนดรู้ หรือต้องทำความรู้จัก

ตัวอย่าง เช่น ร่างกาย จิตใจ ชีวิต โลก ความผันผวน ประวนแปร วิปโยค ไศกเศร้า ผิดหวัง ความรู้สึกสุขหรือทุกข์ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ความคิด ความจำ ความเปลี่ยนแปลง ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ฯลฯ (ชั้น ๕ อายุขณะ ๑๒ ไตรลักษณ์ และธรรมอื่นทำนองนี้)

๒. สิ่งทั้งหลายที่เป็นจำพวกเหตุก่อทุกข์ หรือสาเหตุของปัญหา เรียกว่า *ปหัตถัพพธรรม* คือ สิ่งที่จะต้องละเลิก แก้ไข กำจัด

ตัวอย่าง เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความเห็นแก่ตัว ความถือตัว ความเย่อหยิ่ง ความเกียจคร้าน ความเกลียดชัง ความริษยา ความเบื้อหน่าย ความท้อแท้ ความเฉื่อยชา ความฟุ้งซ่าน ความระแวง ความประมาท ความโง่เขลา ฯลฯ (อกุศลมูล กิเลส ตัณหา มานะ ทิฏฐิ อวิชชา อูบาทาน สังโยชน์ นิรวรณ และธรรมอื่นทำนองนี้)

๓. สิ่งทั้งหลายที่พึงประสงค์ เป็นจุดหมายที่ควรทำให้สำเร็จ หรือควรได้ควรถึง เรียกว่า *สัจฉิกาตัพพธรรม* คือ สิ่งที่จะต้องเข้าถึง หรือประจักษ์แจ้ง

ตัวอย่าง เช่น ความสงบ ความร่มเย็น ความบริสุทธิ์ ความปลอดภัยไปร่องโล่งเบา ความผ่อนคลาย ความเบิกบาน ความไร้ทุกข์ ความสุขที่แท้ สุขภาพ ภาวะปลอดพ้นปัญหา ความเป็นอิสระ หรืออิสรภาพ ฯลฯ (วิชา วิมุตติ วิสุทธิ เกษม สันติ นิพพาน และธรรมอื่นทำนองนี้)

๔. สิ่งทั้งหลายที่เป็นข้อปฏิบัติ เป็นวิธีการ เป็นสิ่งที่ต้องทำ ต้องบำเพ็ญเพื่อก้าวไปให้ถึงจุดหมาย เรียกว่า*ภาเวตัพพธรรม* คือ สิ่งที่จะต้องทำให้มีให้เพิ่มขึ้น ให้เจริญงอกงามเพิ่มพูนขึ้น หรือต้องลงมือทำ ลงมือปฏิบัติ

ตัวอย่าง เช่น เมตตา ไมตรี หรือมิตรภาพ กรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ ความขยันหมั่นเพียร ความมีกำลังใจ ฉันทะ ศรัทธา สติ สมาธิ ปัญญา สัมปชัญญะ ฯลฯ (มรรค ไตรสิกขา สมณะ วิปัสสนา และธรรมอื่นทำนองนี้)

รายละเอียดของธรรม ๔ ประเภท หรือการจัดประเภทสิ่งทั้งหลายในโลกมีอย่างไร จะไม่กล่าวในที่นี้ แต่พูดง่าย ๆ ว่า หลักนี้ท่านให้ใช้ในการตรวจสอบวัดผลสำเร็จในการศึกษาหรือการปฏิบัติธรรมว่า

- สิ่งที่เราควรกำหนดรู้ เราได้กำหนดรู้หรือรู้จักแล้ว หรือไม่
- สิ่งที่เราควรแก้ไขกำจัด เราได้แก้ไขกำจัดแล้ว หรือยัง
- สิ่งที่เราควรประจักษ์แจ้ง เราได้ประจักษ์แจ้งแล้ว แค่นั้น และ
- สิ่งที่เราควรปฏิบัติจัดทำให้เกิดให้มีขึ้นจนบริบูรณ์ เราได้ปฏิบัติจัดทำแล้ว เพียงใด

ค) ตูสภาพจิตที่เดินถูกระหว่างทาง

ในการปฏิบัติธรรม คือ ดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง หรือฝึกฝนพัฒนาตนไปนั้น ระหว่างการปฏิบัติ พัฒนาหรือศึกษาก้าวหน้าไปเรื่อยๆ ควรจะสังเกตดูสภาพจิตใจของตนไปด้วยว่าเป็นอย่างไร

ในกรณีทั่วไป ถ้าไม่มีเหตุพิเศษ เมื่อปฏิบัติถูกต้อง จิตเดินถูกทาง ก้าวหน้าดี ก็จะมีสภาพจิตที่ตึงามสอดคล้องกัน ซึ่งเป็นทั้งคุณสมบัติของจิตนั้น และเป็นลักษณะของการปฏิบัติที่ได้ผล

ลักษณะของจิตที่เดินถูกทางนั้น ที่ควรสังเกตมี ๕ อย่าง ซึ่งเป็นปัจจัยส่งทอดต่อกันตามลำดับ คือ

๑. ปราโมทย์ ความสดชื่น เบิกบาน โปร่งโล่ง แจ่มใส
๒. ปีติ ความอิ่มใจ ปลื้มจิต พูใจ
๓. ปัสสัทธิ ความรื่นสบาย ผ่อนคลาย ทั้งกายและใจ
๔. สุข ความสุข ความรื่นคล่องชื่นฉ่ำใจ
๕. สมภาติ ความมีใจมั่นแน่ว สงบ อยู่ตัว ได้ที่

พอสมภาติเกิดขึ้น จิตใจก็อยู่ในภาวะที่เหมาะสมแก่การทำงาน ที่เรียกว่าเป็นกัมมณีย์ พร้อมที่จะเอาไปใช้สร้างสรรค์ พัฒนา คิดการ และเป็นที่ยังงานของปัญญาอย่างได้ผลดี และสมภาติก็อาศัยองค์ธรรม ๔ อย่างแรกนั้นแหละช่วยเกื้อหนุน และทำให้เกิดขึ้น

สภาพจิต ๕ อย่างนี้ เป็นทั้งคุณสมบัติที่ตึงามโดยตัวของมันเอง และเป็นเครื่องหมายของความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม จึงควรพยายามทำให้เกิดขึ้น และการทำสภาพจิตเหล่านี้ให้เกิดขึ้น ก็เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว

เพียงแค่ว่าข้อที่ ๑ มีปราโมทย์ ทำใจให้สดชื่นเบิกบานไว้เป็นประจำ ก็ได้ที่มั่นแล้ว เมื่อปราโมทย์นั้นเกิดจากการปฏิบัติที่ถูกต้อง จิตเดินดีแล้ว ท่านให้ความมั่นใจว่าจะถึงสันติบรมธรรมที่เป็นจุดหมาย ดังคาถาธรรมบท ที่ ๓๗๖ และ ๓๘๑ ว่า

ตโต ปาโมชฺชพฺหุโล ทุกฺขสฺสนต์ กิริสฺสติ
ลำดับนั้น เธอผู้มากด้วยปราโมทย์ จักทำทุกขให้จบสิ้น

ปาโมชฺชพฺหุโล ภิกฺขุ ปสนฺโน พุทฺธสฺสเน
อภิกฺขุเน ปทํ สนต์ํ สงฺขารูปสมํ สุขํ
ภิกษุผู้เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้า มากด้วยปราโมทย์
จะพึงบรรลุล้านติบาท ที่สงบสังขาร เป็นสุข

ตอน ๓

เนื้อหาของการปฏิบัติ

หลักการทั่วไปของการปฏิบัติธรรม

ต่อไปนี้จะเข้าถึงเนื้อหาของการปฏิบัติแล้ว เนื้อหาของการปฏิบัติที่เป็นหลักธรรมหัวข้อต่างๆ ได้บอกไปแล้วว่า ได้แก่ **สิกขา** ซึ่งแยกออกไปเป็น **ศีล สมาธิ ปัญญา** เรียกว่า **ไตรสิกขา** หรือแยกแบบง่ายๆ ที่เน้นด้านภายนอกสำหรับคฤหัสถ์เป็น **ทาน ศีล ภาวนา** ซึ่งเรียกว่า **บุญสิกขา**

หลักการศึกษา ๓ อย่าง จะเป็นไตรสิกขา หรือบุญสิกขา ก็ตาม ควรจะทบทวนความหมายกันไว้เล็กน้อยพอได้สาระ

๑. ศีล ได้แก่ การมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมในสังคมที่จัดระเบียบไว้เป็นอย่างดี ไม่สับสนวุ่นวายด้วยความหวาดระแวงเวรภัยและความไร้กำหนดกฎเกณฑ์ปราศจากกติกา เริ่มตั้งแต่การไม่เบียดเบียน ไม่ละเมิดทำร้ายต่อชีวิตร่างกายและทรัพย์สินของกันและกันเป็นต้น ตามหลักศีล ๕ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคม ตลอดจนข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกหัดขัดเกลาพฤติกรรมของบุคคล เพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และการอยู่ร่วมกันในสังคม ให้สอดคล้อง และเอื้อโอกาสแก่การที่จะปฏิบัติให้เข้าถึงภาวะสูงสุดที่เป็นจุดหมายของบุคคลหรือสังคมนั้น

ศีลมีหลายระดับ หรือจัดไว้หลายประเภท ให้เหมาะกับสภาพชีวิตและสังคมหรือชุมชนนั้นๆ ในการที่จะปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายของตน เช่น

ศีล ๕ เริ่มด้วยการไม่เบียดเบียนชีวิต หรือการไม่ละเมิดต่อชีวิตและร่างกาย เป็นมาตรฐานอย่างต่ำสำหรับการจัดระเบียบชีวิตและสังคมของมนุษย์ ให้อยู่ในสภาพที่เอื้อโอกาสขั้นพื้นฐาน ในการที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม หรือทำการพัฒนาไม่ว่าอย่างหนึ่งอย่างใด ทางจิตใจก็ตาม ทางวัตถุก็ตาม

ศีล ๘ ลดการพึ่งพาขึ้นต่อการเสพอาภิส โดยเพิ่มข้อฝึกในการรับประทานอาหารจำกัดเวลา และการหัดลดละการหาความสุขจากสิ่งบันเทิง หรือเครื่องปรนเปรอความสุขทางประสาทสัมผัส ตลอดจนงดการใช้เครื่องนั่งนอนพุกพูหรูหรา เป็นการฝึกฝนตนให้รู้จักที่จะมีชีวิตที่เป็นอิสระได้มากขึ้น สามารถอยู่ดีมีสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือขึ้นต่อวัตถุภายนอกมากเกินไป

ศีล ๘ นั้น เป็นเครื่องเสริมและเอื้อโอกาสยิ่งขึ้นไป ทั้งด้านเวลาและแรงงาน ในการที่จะพัฒนาชีวิตทางด้านจิตใจและปัญญา พูดอีกสำนวนหนึ่งว่า เป็นเครื่องเสริมและเอื้อโอกาสในการบำเพ็ญจิตตภาวนา และปัญญาภาวนา

การมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่จัดระเบียบไว้ด้วยดี เรียกว่า “ศีล”

การจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมกันให้เรียบร้อย รวมตัวระเบียบนั่นเอง เรียกว่า “วินัย”

ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการจัดสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมในสังคมให้มีระเบียบ เรียกว่า “สิกขาบท”

ข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกฝนขัดเกลาพฤติกรรมเพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตให้สอดคล้องเกื้อกูลต่อการปฏิบัติในแนวทางที่จะเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการยิ่งๆ ขึ้นไป เรียกว่า “วัตร”

ทั้งหมดนี้เมื่อเรียกคลุมๆ รวมๆ ก็พูดว่า **ศีล**

๒.สมาธิ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้สงบแน่วมันคง เพื่อให้เป็นจิตใจที่สามารถทำงานหรือใช้การได้ดี โดยเฉพาะในการคิดพิจารณาให้เกิดปัญญา หรือใช้ปัญญาอย่างได้ผล และเป็นจิตใจที่เอื้อเหมาะต่อการพัฒนาของคุณสมบัติต่างๆ เช่น คุณธรรมทั้งหลายที่จะเจริญเพิ่มพูนพวงมาด้วยในจิตนั้น รวมทั้งการที่จิตใจที่สงบมันคงแน่วมันนั้น อยู่ในภาวะที่ปลอดพ้นจากการรบกวนของความเศร้าหมองขุ่นมัวความเร่าร้อนสับสนวุ่นวายต่างๆ แล้วจึงเป็นจิตที่ปลอดโปร่งเบาสบายเบิกบานสดชื่นผ่องใสเป็นสุข

พูดสั้นๆ ว่าเป็นการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ ทำให้บุคคลมีสมรรถภาพจิต คุณภาพจิต และสุขภาพจิต

๓.ปัญญา ได้แก่ การมีความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และการฝึกฝนพัฒนาให้มีความรู้ความเข้าใจเช่นนั้น

ปัญญานั้น เริ่มแต่การรู้เข้าใจสิ่งที่เล่าเรียนสดับตรับฟัง หรือข่าวสารข้อมูลต่างๆ และประสบการณ์ที่เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และที่ปรากฏหรือสัมผัสอยู่ในใจ การรับรู้ประสบการณ์นั้นๆ อย่างบริสุทธิ์ ตามสภาพความเป็นจริง ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยความชอบชัง ยินดียินร้าย ไม่เอนเอียงด้วยอคติต่างๆ

ปัญญาเป็นการพิจารณาวิจฉัยและคิดการต่างๆ ได้ถูกต้องชัดเจน โดยไม่ถูกกิเลสเช่นความเห็นแก่ได้ และความเกลียดโกรธเคียดแค้นชิงชังหรือความลุ่มหลงมัวเมาเข้ามาครอบงำชักจูง

ปัญญาทำให้มองเห็นสิ่งทั้งหลายล่องทะลุถึงเหตุปัจจัยต่างๆ สามารถเชื่อมโยงความรู้ในสิ่งต่างๆ มาใช้แก้ไขปัญหาและทำการสร้างสรรค์ จัดดำเนินการต่างๆ จนถึงรู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต หายติดข้องหมดความถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย ซึ่งส่งผลย้อนกลับไปยังจิตใจ ทำให้เกิดความเป็นอิสระหลุดพ้น เป็นอยู่ด้วยความปลอดโปร่งโล่งเบา เบิกบานผ่องใสอย่างแท้จริง

ส่วน **ทาน ศีล ภาวนา** ที่เรียกว่า **บุญสิกขา** ก็มีสาระสำคัญอย่างเดียวกับไตรสิกขานี้เอง ดังได้อธิบายแล้วข้างต้น

ทาน เป็นเครื่องเสริมการอยู่ร่วมในสังคมให้เป็นไปด้วยดี มีสงบเรียบร้อยมั่นคงยิ่งขึ้น พร้อมกันนั้นก็เป็เครื่องฝึกหัดขัดเกลาทั้งพฤติกรรมภายนอกทางกาย วาจา และฝึกฝนอบรมจิตใจให้เจริญยิ่งขึ้นไปในคุณธรรม และความเบิกบานผ่องใส

ศีล ก็มีสาระอย่างศีลในไตรสิกขานี้

ส่วน **ภาวนา** ก็แยกเป็นภาวนาในด้านสมาธิ และในด้านปัญญา ตรงกับที่ได้บรรยายมาแล้ว

การปฏิบัติธรรมในความหมายที่เราพูดกันมาก ตามที่นิยมกันในปัจจุบันนี้ เป็นการจำกัดแคบในระดับภาวนา คือเป็นการปฏิบัติในระดับภาวนา และเน้นที่รูปแบบ เช่น ไปนั่งสมาธิ เข้าไปในวัดที่วิเวก เข้าไปในป่า ก็เลยจะขอพูดเจาะจงเฉพาะระดับนี้เสียทีหนึ่งก่อน ว่าในแง่ที่เรานิยมปฏิบัติธรรม คือไปบำเพ็ญสมาธิเป็นต้นนี้ เราจะต้องรู้จักตัวภาวนาเสียก่อนว่ามันเป็นอย่างไร

“ภาวนา” นั้น จะต้องแยกจากภาวนาในภาษาไทยก่อน คือไม่ใช่เป็นเพียงว่ามามุบมิบๆ แคปาก แล้วบอกว่าเป็นภาวนา หรือเอาถ้อยคำในภาษาพระ เอามนต์เอาคาถามาท่องมาบ่นแล้วว่าเป็นภาวนา ไม่ใช่อย่างนั้น

ภาวนา แปลว่า ทำให้เกิดให้มีขึ้น ทำให้เป็นขึ้น สิ่งที่ยังไม่เป็น ก็ทำให้มันเป็น สิ่งที่ยังไม่มี ก็ทำให้มันมีขึ้น เรียกว่าภาวนา เพราะฉะนั้น จึงเป็นการปฏิบัติ ฝึกหัด หรือลงมือทำ ภาวนาจึงแปลอีกความหมายหนึ่งว่า การฝึกอบรม

ฝึกนั้น เมื่อยังไม่เป็น ก็ทำให้เป็น อบรมนั้น เมื่อยังไม่มี ก็ทำให้มีขึ้น ยิ่งกว่านั้น เมื่อทำให้เกิด ให้มี ให้เป็นขึ้นมาแล้ว ก็ต้องทำให้เจริญออกงามเพิ่มพูนพร้อมขึ้นไปด้วยจนเต็มที

ภาวนา จึงมีความหมายตรงกับคำว่า **พัฒนา** ด้วย และจึงแปลง่ายๆ ว่า **เจริญ**

ในภาษาไทยแต่โบราณมา ก็นิยมแปล ภาวนา ว่าเจริญ เช่น เจริญสมาธิ เรียกว่าสมาธิภาวนา เจริญเมตตา เรียกว่าเมตตาภาวนา เจริญวิปัสสนา เรียกว่าวิปัสสนาภาวนา

ตกลงว่า ภาวนา แปลว่าการฝึกอบรม หรือการเจริญ หรือการทำให้เป็นให้มีขึ้นมา และพัฒนาให้่งอกงามบริบูรณ์

การภาวนาในระดับที่เราต้องการในที่นี้ แยกเป็น ๒ อย่าง คือ **จิตตภาวนา** การฝึกอบรมจิตใจ อย่างหนึ่ง และ**ปัญญาภาวนา** การฝึกอบรมปัญญา อีกอย่างหนึ่ง

ถ้าใช้นิยามของภาษาสมัยใหม่ เจริญ แปลว่า พัฒนา เพราะฉะนั้น **จิตตภาวนา** ก็แปลว่า การพัฒนาจิต หรือพัฒนาจิตใจ ส่วน **ปัญญาภาวนา** ก็แปลว่า การพัฒนาปัญญา

จิตตภาวนานั้น เรียกง่ายๆ ว่า **สมถะ** บางทีก็เรียกว่า สมถภาวนา สมถะนี้ ตัวแก่นของมันแท้ๆ คือ สมาธิ เพราะสมถะนั้นแปลว่า ความสงบ ตัวแก่นของความสงบ ก็คือสมาธิ ความมีใจแน่วแน่ สมถะนั้นมุ่งที่ตัวสมาธิ จะว่าสมาธิเป็นสาระของสมถะก็ได้ ฉะนั้นก็จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สมาธิภาวนา

คำว่า จิตตภาวนา ก็ดี สมถภาวนา ก็ดี สมาธิภาวนา ก็ดี จึงใช้แทนกันได้หมด

ต่อไปอย่างที่สอง ปัญญาภาวนานั้น เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า วิปัสสนาภาวนา การเจริญวิปัสสนา มุ่งให้เกิดปัญญา คือ ปัญญาที่เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งหลาย ปัญญาในขั้นที่รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เรียกว่า วิปัสสนา แปลว่ารู้แจ้ง ไม่ใช่รู้แค่ทำมาหาเลี้ยงชีพได้เท่านั้น แต่รู้สภาวะ รู้สภาพความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย จึงเรียกว่า วิปัสสนา ซึ่งก็เป็นปัญญาในระดับหนึ่งนั่นแหละ

เพราะฉะนั้น วิปัสสนาภาวนา ถ้าจะเรียกให้กว้าง ก็เป็นปัญญาภาวนา

ตกลงก็แยกภาวนาเป็น ๒ อย่าง

อย่างหนึ่ง เรียกว่า จิตตภาวนาบ้าง สมถภาวนาบ้าง สมาธิภาวนาบ้าง

อย่างที่สอง เรียกว่า ปัญญาภาวนา หรือเรียกให้แคบจำกัดลงไปว่า วิปัสสนาภาวนา

เอาละ เรื่องภาวนาก็ทำความเข้าใจกันง่าย ๆ อย่างนี้

หลักการ/ผลสำเร็จของการปฏิบัติธรรมชั้นภาวนา

ที่นี้ต่อไป ตัวหลักการของสมาธิอยู่ที่ไหน การบำเพ็ญเพียรทางจิต การบำเพ็ญสมณะ การบำเพ็ญสมาธินั้น ตัวหลักการที่แท้ อยู่ที่ไหน บางท่านงง การทำสมาธินี้ เดี่ยวกำหนดลมหายใจ เดี่ยวไปฟังกสิณ เดี่ยวไปภาวนาพุทโธ เดี่ยวไปเจริญเมตตา เดี่ยวเจริญพรหมวิหาร อะไรกันแน่เป็นสมาธิ

ถ้าจับหลักได้แล้ว ก็นิดเดียว สมาธิ ไม่มีอะไร คือการที่สามารถทำให้จิตแน่วอยู่กับสิ่งเดียวได้ตามที่ต้องการเท่านั้นเอง

การที่เรากำหนดลมหายใจเพื่ออะไร ก็เพราะว่าใจของเรายังไม่แน่นอน ยังกำหนดสิ่งเดียวไม่ได้ มันฟุ้งซ่านเลื่อนลอยเรื่อยไป เราก็เลยพยายามหาเทคนิค หากลวิธีมาช่วยให้มันกำหนดแน่นอนอยู่กับสิ่งเดียวให้ได้ สิ่งที่เขาช่วยนั้น เราเรียกว่า **กรรมฐาน** เป็นเครื่องมือ เป็นที่ทำงานหรือที่ฝึกงานของจิตใจ

กรรมฐาน แปลว่า ที่ทำงาน คือที่ทำงานหรือที่ฝึกงานของจิต เพื่อให้จิตได้รับการฝึกจนสามารถอยู่กับสิ่งเดียวได้ ฝึกให้จิตทำงานเป็น เพราะจิตทำงานไม่ได้ดี จิตยุ่งวุ่นวาย คอยจะเล่นเดี๋ยวก็ไปเที่ยวซุกซน ฟุ้งซ่าน จึงให้มันทำงาน ให้มันอยู่กับสิ่งเดียวให้ได้ เอาจมหายใจมาให้มันกำหนดบ้าง เอาจมตตามาให้มันกำหนดบ้าง เอาจมสุภะมาให้มันกำหนดบ้าง เอาจมสติมาให้มันเพ่งบ้าง เอาจมโสมมาเคลื่อนไหวให้มันตามให้ทันบ้าง เอาจมจกรมบ้าง เอาจมมาเป็นอุบาย เป็นเทคนิคต่างๆ แต่สิ่งที่ต้องการเมื่อเกิดผลสำเร็จแล้วมีอันเดียวคือ จิตกำหนดจับอยู่กับสิ่งเดียวได้

ถ้าเมื่อใดจิตแน่วอยู่กับสิ่งเดียวได้ นั่นคือสมาธิ ไม่ว่าจะท่านจะใช้วิธีการอย่างไรก็ตาม ขอให้ได้ผลสำเร็จนี้ ก็ใช้ได้ ไม่จำเป็นต้องเอาวิธีที่ท่านบอกไว้ก็ได้ แต่วิธีที่ท่านบอกไว้ที่ท่านเคยได้ทดลองกันมาแล้วว่าได้ผล เป็นประสบการณ์ที่ได้บอกเล่ากันมา บันทึกกันไว้เป็นปริยัติ เราก็เชื่อปริยัติ ในแง่ที่ว่าเป็นประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติมาแล้ว ได้ผลมาแล้ว เราจะได้ไม่ต้องมาลองผิดลองถูกกันอีก

เป็นอันว่า หลักการของสมถะ มีอันเดียว คือทำให้จิตแน่วแน่วอยู่กับสิ่งเดียวที่ต้องการได้ แล้วก็ตามต้องการได้ด้วย

อยู่กับสิ่งเดียวที่ต้องการ บางทีทำสำเร็จแล้ว แต่ไม่ตามต้องการ เช่นมันอยู่ได้สักพักเดี๋ยวก็ไปเสียอีกแล้ว อย่างนี้เรียกว่า ไม่ได้ตามต้องการ

ถ้าจะสำเร็จจริง ก็ต้องให้ได้ตามต้องการ จะเอาชั่วโมงก็ได้ ชั่วโมง ครึ่งชั่วโมงก็ได้ครึ่งชั่วโมง สองชั่วโมงก็ได้สองชั่วโมง ถ้าอย่างนั้นเรียกว่าสมาธิจริง แน่วแน่ ต้องการให้อยู่กับอะไรนานเท่าไร ก็อยู่กับอันนั้นนานเท่านั้น ใจไม่วอกแวกไปอื่นเลย

ต่อไป **วิปัสสนา** จะมีวิธีปฏิบัติมีเทคนิคอย่างไรก็ตาม สาระหรือหลักการของมันมีอันเดียว คือการรู้เห็นตามเป็นจริง หรือรู้เห็นตามที่มันเป็น ไม่ใช่รู้เห็นตามที่เราคิดให้มันเป็น ไม่ใช่รู้เห็นตามที่เราอยากให้เป็น

คนเรานี้มักเป็นอย่างนั้น คือรู้เห็นตามที่คิดให้มันเป็น เรียกว่าคิดปรุงแต่ง แล้วก็เหมือนจะเป็นตามที่คิดอย่างนั้น เมื่อใดรู้เห็นตามที่มันเป็นของมันจริงๆ ก็นี่แหละคือวิปัสสนา วัตถุประสงค์ของวิปัสสนา ตัวหลักการที่แท้ก็เท่านั้นเอง คือ รู้เห็นตามที่มันเป็น แต่ว่าเพียงเท่านั้นแหละมันยากนักหนา เพราะว่าคนเรารู้เห็นตามที่ใจอยากให้เป็น หรือรู้เห็นตามที่คิดปรุงแต่งให้มันเป็นเสียมาก

ที่นี่ พอได้หลักการแล้ว ต่อไป เมื่อปฏิบัติได้ผลดีแล้ว **สมณะ** ก็จะนำไปสู่ผลสำเร็จที่เรียกว่า **ฌาน** กล่าวคือ พอได้สมาธิลึกๆ แล้ว แน่วแน่ขึ้น ดีขึ้นตามต้องการ ต่อไปก็ได้ฌาน

ฌาน คือสภาพจิตที่มีสมาธิเป็นแกน ประกอบด้วยคุณสมบัติอื่นๆ ที่ดีงามอีก ๒-๓-๔-๕ อย่าง แล้วแต่ฌานชั้นไหน ฌานเป็นผลที่ประสงค์สำคัญของสมณะ หรือจิตตภาวนา

ฝ่าย**วิปัสสนา** ที่ว่ามีหลักการคือรู้เห็นตามความเป็นจริงนั้น ผลที่เกิดขึ้นของมันคือ **ญาณ** ชื่อใกล้เคียงกันมาก ระวังสับสน ผลที่มุ่งหมายของวิปัสสนา คือ ญาณ

เมื่อถึงผลที่ประสงค์ของ**สมณะ** คือ **ฌาน** พอถึงผลสำเร็จของ**วิปัสสนา** เป็น **ญาณ**

ฌาน ของสมณะนั้น แปลว่าการเพ่งพินิจ แน่วแน่อยู่ จิตอยู่กับสิ่งที่ต้องการได้ แต่วิปัสสนาทำให้เกิด ญาณ คือตัวความรู้ หรือ ความหยั่งรู้ ญาณจึงเป็นผลที่มุ่งหมายของวิปัสสนา

ที่พูดมาแล้วนี้เป็นผลสำเร็จทั่วไป ต่อไป ผลสำเร็จขั้นสุดท้าย

ผลสำเร็จขั้นสุดท้ายของ**สมณะ** เมื่อทำให้จิตแน่วแน่เป็น อารมณ์เดียวเกิดฌาน พอได้ฌานแล้ว จะเกิดความสำเร็จขั้นสุดท้ายขึ้น คือจิตจะปลดปล่อยหลุดไป หมายถึงหลุดพ้นไปจากสิ่งที่ไม่ดีที่ไม่ต้องการทั้งหมด

จิตใจของคนเราที่มีความขุ่นมัว มีความเศร้าหมอง มีกิเลส มีเรื่องทุกข์ร้อนต่างๆ มากมาย พอเราทำสมาธิ ได้ฌานแล้ว จิตอยู่กับสิ่งที่ต้องการได้ สงบ มันก็พ้นไปจากสิ่งที่ไม่ต้องการ สิ่งที่ไม่ดี สิ่งที่เป็นทุกข์ สิ่งที่เป็นความขุ่นมัวเศร้ารันทอนุ่นวาย สิ่งที่เป็นกิเลส ทั้งหมด ก็เรียกว่าเป็น *ความหลุดพ้น*

แต่ความหลุดพ้นนั้นเป็นไปได้ชั่วคราว ตลอดเวลาที่เรายู่ในสภาพจิตนั้น เมื่อไรเราออกจากสิ่งที่กำหนด ออกจากสมาธิ จิตของเราก็เข้าสภาพเดิม เราก็มีปัญหาได้อีก เราก็มีความทุกข์ได้อีก จิตใจของเราก็มีความขุ่นมัวเศร้าหมองได้อีก อันนี้จึงถือว่าเป็น *ความหลุดพ้นชั่วคราว* เรียกว่าเป็น **สมยวิมุตติ**

ที่ว่าหลุดพ้นชั่วคราว ก็เพราะพ้นไปได้ด้วยการกดทับหรือข่มมันไว้ เมื่อไรหมดแรงกด มันก็ขึ้นมาครอบงำจิตใจได้อีก จึงเรียกความหลุดพ้นชั่วคราวอย่างนี้ว่า **วิกขัมภณวิมุตติ**

เป็นอันว่า ความหลุดพ้นแบบนี้ เรียกชื่อได้ ๒ อย่าง คืออย่างหนึ่งว่า **สมยวิมุตติ** แปลว่า หลุดพ้นชั่วคราว *สมย* หรือ*สมัย* แปลว่าเวลา *วิมุตติ* แปลว่า ความหลุดพ้น พ้นจากกิเลสและความทุกข์ *สมย* *ชั่วคราว* คือช่วงเวลา ได้แก่ช่วงเวลาที่เราอยู่ในสมาธิ

อีกอย่างหนึ่ง สมัยหลัง มักเรียกกันว่า **วิกขัมภณวิมุตติ** แปลว่าหลุดพ้นด้วยกตทับไว้ เหมือนอย่างเอาหินไปทับหญ้า ทำให้หยุดงอกงามไป พอเอาหินออกแล้ว หญ้าก็กลับเจริญงอกงามต่อไปอีก เหมือนกับกิเลสและความทุกข์ พอได้สมาธิ กิเลสและความทุกข์ก็สงบเงียบเหมือนกับหายไปหมดไป แต่พอออกจากสมาธิ กิเลสและความทุกข์นั้นก็เฟื่องฟูขยายตัวขึ้นมาได้อีก

นี่คือผลสำเร็จสุดท้ายของสมาธิ หรือของสมถะ คือ**อสมยวิมุตติ** หลุดพ้นชั่วคราว หรือ**วิกขัมภณวิมุตติ** หลุดพ้นด้วยกตทับหรือข่มไว้

ส่วนวิปัสสนา ทำให้เกิดญาณ มีความรู้แจ่มแจ้ง รู้ตามที่เป็นจริง เมื่อรู้เห็นตามที่เป็นจริงแล้ว จิตจะเป็นอิสระหลุดพ้นจากสิ่งนั้นๆ เด็ดขาดไปเลย

เมื่อเรารู้เข้าใจสิ่งใดตามความเป็นจริงแล้ว จิตของเราก็จะหลุดพ้นจากความยึดติดในสิ่งนั้น แล้วเราก็ไม่ขุ่นมัว ไม่ขัดข้อง เพราะสิ่งนั้น เมื่อยังไม่รู้ว่าอะไร เราก็ขัดข้องอยู่กับสิ่งนั้น เมื่อเรารู้ เราก็หลุด เราก็พ้นได้ รู้เมื่อไร ก็หลุดเมื่อนั้น

ที่นี้ ความรู้เห็นตามเป็นจริง ก็นำไปสู่ความหลุดพ้น เป็นอิสระอย่างชนิดเด็ดขาดสิ้นเชิง เรียกว่า **อสมยวิมุตติ** คือหลุดพ้นไม่จำกัด สมัย เรียกอีกอย่างว่า **สมุจเฉทวิมุตติ** คือหลุดพ้นโดยเด็ดขาด

นี่เป็นการให้หลักต่างๆ ไป เป็นอันว่า **ภาวนา** มี ๒ ขอบทวนอีกครั้งหนึ่ง คือ

อย่างที่ ๑ **จิตตภาวนา** หรือ**สมถภาวนา** หรือ**สมาธิภาวนา** มีหลักการคือ การทำให้จิตแน่วอยู่กับสิ่งเดียวที่กำหนดได้ ตามที่ต้องการ แล้วทำให้เกิด**ฌาน** ทำให้เกิดความหลุดพ้นจากความทุกข์ความขุ่นมัวเศร้าหมอง จากกิเลสทั้งหลาย ได้ชั่วคราว

อย่างที ๒ **ปัญญาภาวนา** มุ่งเอา**วิปัสสนาภาวนา** มีหลักการสำคัญ คือการรู้เห็นตามเป็นจริง หรือตามสภาวะของมัน แล้วทำให้เกิด**ญาณ** ความหยั่งรู้ ทำให้เกิดความหลุดพ้นจากทุกข์และสรรพกิเลส อย่างไม่จำกัดกาลเวลา อย่างเด็ดขาดสิ้นเชิงตลอดไป

หลักพุทธธรรมเพื่อการปฏิบัติธรรม

เท่านี้ก็เป็นที่มั่นใจว่าได้หลักการแล้ว อาตมาพูดวันนี้เป็นการรวมหลักการคร่าวๆ เท่านั้นเอง ไม่ได้เข้าเนื้อในลึกซึ้ง

ต่อไปนี้จะพูดถึงตัวข้อธรรมในการปฏิบัติไว้บ้าง ข้อธรรมในการปฏิบัตินี้จะเสนอไว้อย่างกว้างๆ ให้เห็นหลักในการปฏิบัติธรรมแบบคลุมๆ ทุกระดับ

หนึ่ง หลักการปฏิบัติทั่วไปตลอดสายแบบคร่าวๆ ชุดหนึ่งที่ น่าจะนำมาใช้แนะนำทำกันให้มาก ก็คือหลัก **มงคล ๓๘** ประการ

หลักนี้มีข้อปฏิบัติตั้งแต่ต้นไปจนตลอด บอกวิธีดำเนินชีวิต ตั้งแต่ต้นจนสูงสุด เริ่มแต่ **ขเสวนา** จ **พลาทาน** ไม่คบพาล คบบัณฑิต ก็คือเริ่มด้วยการมีกัลยาณมิตร เข้าหลักเมื่อกี้นี้ พระพุทธเจ้าทรง ประยุกต์ให้แล้ว เริ่มด้วยกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นบุพนิมิตของการศึกษา ข้อต้น **บุชา** จ **บุชฌินยาน** บุชชาคนที่ควรบูชา นี่คือให้มีทัศนคติและ ค่านิยมถูกต้อง ที่จะยกย่องบุคคล ด้วยความดีงาม ไม่ใช่ยกย่อง ในทางผิด เป็นการส่งเสริมค่านิยมที่ถูกต้อง ทำให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ถูกต้อง

ข้อปฏิบัติอื่นๆ ก็มีไปตามลำดับจนถึง ๓๘ ประการ ตอนท้ายๆ ก็มี **อริยสัจจาทสฺสน** การเห็นอริยสัจ **นิพพานสจฺจนิกิริยา** จ การทำนิพพานให้แจ้ง จนกระทั่งท้ายสุด จิตของผู้ใดถูกโลกธรรม กระทบแล้วไม่หวั่นไหว เป็นจิตไร้โรคเศร้า ไม่มีธุลี ไม่ขุ่นมัว ไม่เศร้าหมอง เป็นจิตเกษม จบลงที่จิตปลอดโปร่งผ่องใส ไม่มีความทุกข์ด้วยประการใดๆ ทั้งสิ้น

มงคล ๓๘ ประการนี้ มีหลักตั้งแต่ต้นจนสูงสุด จึงว่าเป็นหลักปฏิบัติธรรมหมวดหนึ่งที่มีข้อปฏิบัติตลอดสายแบบครบถ้วน

ต่อไป **สอง** หลักปฏิบัติในระดับ**สมถะ** คราวนี้ต้องการเน้นเฉพาะจุด เมื่อที่นี้มงคล ๓๘ ประการ เป็นหลักที่ขยายส่วนล่าง คือธรรมในส่วนต้นๆ มีการขยายพิสดารหน่อย แต่พอขึ้นมาถึงระดับสูงๆ แล้ว พุดแต่หัวข้อนิดๆ

ที่นี้ พอเราต้องการเจาะในการปฏิบัติธรรมชั้นจิตตภาวนา หรือสมถะ ท่านก็ให้หลักไว้มากมาย เรียกว่า **กรรมฐาน ๕๐** ประการ คือ เทคนิค ๕๐ อย่าง เช่น อนุสสติ ๑๐ มีการระลึกถึงคุณพระพุทธเจ้า ระลึกถึงคุณพระธรรม ระลึกถึงคุณพระสงฆ์ ระลึกถึงจาคะ จนกระทั่งถึงกำหนดลมหายใจ แล้วยังมีการเพ่งกสิณ การบำเพ็ญอัปปมัญญาพรหมวิหาร การเจริญอสุภะ อะไรต่างๆ เหล่านี้ ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของระดับสมถะ มีกรรมฐาน ๕๐ ประการ เป็นการลงลึกไปในระดับจิตตภาวนา

สาม หลักปฏิบัติระดับวิปัสสนา เนื้อหาสาระที่สำคัญ ท่านเรียกว่า ธรรมที่เป็นภูมิของวิปัสสนา คือ **วิปัสสนาภูมิ** ตอนนี้อยากหน่อยแล้ว ฟังหัวข้อไว้เฉยๆ อาตมายกเอามาพูดให้ครบไว้เท่านี้เอง ไม่ต้องถือเป็นสำคัญนัก

วิปัสสนาภูมินั้นก็มี เรื่องขันธห้า เรื่องอายตนะ ๑๒ ซึ่งสองเรื่องนี้ทราบกันดีอยู่บ้าง ต่อไปเรื่อง ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ สองเรื่องนี้ไม่คุ้นหู ต่อไปเรื่องอริยสัจ ๔ ก็คุ้นหน่อย แล้วก็เรื่องปัจจุจสมุปบาท ทั้งหมดนี้เป็นภูมิของวิปัสสนา เมื่อเราเรียนธรรมในพวกนี้ ก็เป็นการเรียนเกี่ยวกับวิปัสสนา

หลักธรรมสำคัญมาก ที่จะเข้ามาสู่การพิจารณาศึกษาในขั้นนี้ก็คือ **เรื่องไตรลักษณ์**

เมื่อปฏิบัติธรรมตามแนววิปัสสนา ปัญญาเกิดขึ้น ก็จะได้เห็นไตรลักษณ์ เช่นพิจารณาขั้นห้าไป ก็จะได้เห็นไตรลักษณ์ ตลอดจนถึงข้อสุดท้ายพิจารณาในหลักปฏิจฺจสมุพบาท ก็จะได้เห็นไตรลักษณ์เช่นเดียวกัน เพราะปฏิจฺจสมุพบาทนั้น ก็คือหลักแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย และสิ่งที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ก็คือขั้น ๕ นั้นเอง

แม้หลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวถึงมาแล้ว เช่น อายตนะ ๑๒ ก็เป็นแง่ด้านต่างๆ ของเรื่องเดียวกันนี้เอง อยู่ในกระบวนการของความ เป็นเหตุปัจจัยนี้ หรือไม่บางอย่างก็เป็นเรื่องของการแก้ปัญหาในกระบวนการ

ความเป็นไปตามเหตุปัจจัยนั้น ก็ปรากฏเป็นการเปลี่ยนแปลง ทำให้มองเห็นการที่องค์ประกอบทั้งหลายมารวมกันเข้า ประชุมกันเข้าเป็นองค์รวมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่สมมติเรียกว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่ละส่วนนั้นไม่เที่ยง ไม่คงที่ เกิดดับอยู่ตลอดเวลา คงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ไม่ใช่ตัวตน เรียกว่า เป็นไตรลักษณ์

ถ้าเข้าใจชัดเจน เห็นแจ้งในไตรลักษณ์ ก็จะได้รู้เท่าทันโลกและชีวิตตามความเป็นจริง เกิดความสว่างไสว สงบ ปลอดภัยโปร่งใส เบาสบาย หายยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย มีจิตใจที่หลุดพ้นเป็นอิสระ เป็นสุขอย่างแท้จริง การเป็นอยู่ ทำที่ต่อโลกและชีวิต และการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย จะเป็นไปด้วยปัญญา ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจครอบงำและแรงผลักดันของอวิชชาและตัณหาอุปาทานอีกต่อไป เรียกว่า บรรลุผลที่หมายของวิปัสสนา ซึ่งก็คือจุดหมายของการศึกษา หรือการปฏิบัติธรรมขั้นสุดท้ายนั่นเอง

ในการปฏิบัติธรรมทั้งหมดนี้ มีตัวธรรมที่เป็นผู้ทำงาน ซึ่งอาจจะใช้ศัพท์เรียกว่าเป็น **คณะทำงานในการปฏิบัติธรรม** ก็ได้ เรียกว่า **โพธิปักขิยธรรม ๓๗** ประการ ชุดนี้เป็นตัวทำงาน

เรื่องต่างๆ ที่พูดมาก่อนนี้ เป็นตัวถูกกระทำ เช่น กรรมฐาน ๔๐ นั้น จะเป็นลมหายใจ อสุภะ กสิณ หรืออะไรก็ตาม เป็นตัวถูกกระทำ เป็นสิ่งที่เราเอามาใช้กำหนดพิจารณา หรือวิปัสสนาภูมิ เช่น ชันธุห่า ก็เป็นตัวถูกกระทำ ถูกนำมาพิจารณาเช่นเดียวกัน

เป็นอันว่า ตัวการปฏิบัติเอง ก็คือ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ซึ่งถ้าพูดขึ้นมาแล้ว หลายอย่างก็อาจจะคั่นหูกันพอสมควร ในที่นี้จะไม่พูดรายละเอียด เพราะจะยืดยาวไปกันใหญ่ แต่จะแนะนำให้รู้จักไว้เท่านั้น ท่านที่ต้องการทราบรายละเอียด ก็ขอให้ไปค้นคว้าต่อ

“**โพธิปักขิยธรรม**” แปลว่า ธรรมที่อยู่ในฝ่ายของโพธิ พุดง่ายๆ ว่า ธรรมที่เป็นพวกของโพธิ คือเกื้อหนุนการตรัสรู้ หรือช่วยสนับสนุนอริยมรรค มี ๓๗ อย่าง จัดเป็น ๗ หมวด คือ

๑. **สติปัฏฐาน ๔** แปลว่า การมีสติตามดูรู้ทันด้วยปัญญา มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น ไม่ใช่ตามความคิดปรุงแต่งของเรา ที่คิดให้มันเป็น หรืออยากให้มันเป็น

หลักสติปัฏฐานนี้ก็คือ การเอา **สติ** มาเป็นตัวนำ เป็นตัวเด่น เป็นตัวทำงาน โดยกำกับจิตตั้งต้นแต่การรับรู้ให้อยู่กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นเป็นไปอยู่จริง ในขณะนั้นๆ ที่เรียกว่า อยู่กับขณะปัจจุบัน ไม่เลื่อนไหลล่องลอยไปในอดีตและอนาคต ที่เป็นเรื่องของการคิดปรุงแต่ง และให้สตินั้นเป็นตัวสร้างโอกาสแก่ปัญญา โดยจับสิ่งที่ได้เห็นได้ยินในขณะนั้นๆ ให้ปัญญารู้เข้าใจตรงไปตรงมา

สติปัฏฐานทำงานกับทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เกิดขึ้นเป็นไปในชีวิตของเราตลอดเวลานี้เอง ท่านจึงจัดแยกสติปัฏฐานออกตามประเภทของสิ่งที่ชีวิตของเราเกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็น ๔ ข้อ คือ

๑) **กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน** ใช้สติตามดูโดยมีปัญญา รู้เท่าทันสภาพทางร่างกาย

๒) **เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน** ใช้สติตามดูโดยมีปัญญา รู้เท่าทันความรู้สึกสุขทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ที่เกิดขึ้น

๓) **จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน** ใช้สติตามดูโดยมีปัญญา รู้เท่าทันสภาพจิตใจ

๔) **ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน** ใช้สติตามดูโดยมีปัญญา รู้เท่าทันเรื่องราวทั้งหลาย ที่รู้ที่คิดที่เกิดขึ้นในใจ

๒. ปธาน ๔ ปธาน แปลว่า ความเพียร การตั้งความเพียร หรือการประกอบความเพียร หลักนี้ไม่ค่อยคุ้น ท่านที่ ต้องการจะเรียนและปฏิบัติให้ลึกซึ้ง สามารถเริ่มต้นจาก หลักการที่กล่าวในที่นี่ แล้วไปค้นคว้ารายละเอียดต่อไป

หมวดที่ ๒ คือ ปธาน ๔ หมายถึง ความเพียร ๔ ประการ ได้แก่

๑) **สังวรปธาน** ความเพียรในการที่จะระวังหรือปิดกั้น อกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดก็ไม่ให้เกิดขึ้น

๒) **ปหานปธาน** ความเพียรในการละเลิกกำจัดอกุศลธรรม ที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นหายไป

๓) **ภาวนापธาน** ความเพียรในการฝึกอบรมทำกุศลธรรม หรือธรรมที่ดี ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น

๔) **อนุรักษนาปธาน** ความเพียรในการรักษาส่งเสริมกุศล ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูรณ์

๓. อิทธิบาท ๔ คือ ธรรมให้ถึงความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ หลักนี้รู้จักกันหมดแล้ว ต้องเอามาใช้ในการปฏิบัติด้วย อย่าลืม

อิทธิบาท ๔ เป็นตัวการสำคัญที่จะทำให้เกิดสมาธิ กล่าวคือ

ฉันทะ (ความพอใจ, มีใจรัก, อยากทำ) = ถ้าเราชอบหรือพอใจในสิ่งใด อยากทำการใด เมื่อทำการนั้นสิ่งนั้น ก็จะเกิดสมาธิได้ง่าย

วิริยะ (ความพากเพียร; พากเพียรทำ) = ถ้าเราเห็นสิ่งใดเป็นสิ่งที่ทำหาย มีใจสู้ เมื่อทำสิ่งนั้น ก็จะเกิดสมาธิได้ง่าย

จิตตะ (ความใส่ใจ; เอาจิตฝึกใจ) = ถ้ารู้สึกว่สิ่งใดสำคัญจะต้องรับผิดชอบ เอาใจจดจ่ออยู่ เมื่อทำสิ่งนั้น ก็จะเกิดสมาธิได้ง่าย

วิมังสา (ความใคร่ครวญ; ใช้ปัญญาสอบสวน) = ถ้าต้องการทดลองอะไร ใจเอา ตรวจสอบมัน เมื่อทำสิ่งนั้น ก็เกิดสมาธิได้ง่าย

๔. อินทรีย์ ๕ แปลว่า ธรรมที่เป็นใหญ่ในการทำหน้าที่เฉพาะแต่ละอย่าง หรือธรรมที่เป็นเจ้าการในการชำระการบอгуศลธรรมที่ตรงข้ามกับตน

หลักนี้หลายท่านเคยได้ยิน แต่หลายท่านก็ยังไม่เคยได้ยิน เช่น ในคำพูดที่ว่าต้องมีอินทรีย์สมาเสมอกัน ต้องปรับอินทรีย์ให้สมาเสมอ คนนี้มีอินทรีย์อ่อน คนนี้มีอินทรีย์แก่กล้า ดังนี้เป็นต้น อินทรีย์ ๕ นั้นได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติธรรมเหมือนกัน

ข้อ ๑ **ศรัทธา** คือความเชื่อ ความที่จิตใจพุ่งแล่นไปหาและคล้อยไปตาม

เข้าคู่กับ ข้อ ๕ **ปัญญา** ความพิจารณาไตร่ตรองมองหาความจริงให้รู้เข้าใจเข้าถึงสภาวะ

ถ้าศรัทธาแรงไป ก็โน้มไปในทางที่จะเชื่อง่าย ยอมรับง่าย เชื่อดิ่งไป ตลอดจนงมงาย ถ้าเอาแต่ปัญญา ก็โน้มไปทางที่จะคิดมาก สงสัยเกินเหตุ หรือด่วนปฏิเสธ ฟุ้งไปเรื่อย ไม่จับอะไรลงลึก ท่านจึงให้ปรับศรัทธากับปัญญาให้สม่ำเสมอสมดุลกัน

ข้อ ๒ **วิริยะ** คือความเพียร มีใจสู้ มุ่งหน้าจะทำให้ก้าวหน้าเรื่อยไป

เข้าคู่กับข้อ ๔ **สมาธิ** คือ ความสงบของจิตใจที่แน่วแน่อยู่ตัว เข้าที่ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ถูกอารมณ์ต่างๆ รบกวน

ถ้าวิริยะแรงไป ก็จะเครียดและฟุ้งซ่าน โน้มไปทางล้มเหลวเซต ถ้าเอาแต่สมาธิ ก็จะสงบสบาย ชวนให้ติดในความสุขจากความสงบนั้น ตลอดจนกลายเป็นเกียจคร้านเฉื่อยชา ปลีกตัวออกหาความสบาย ปล่อยปละละเลย หรือไม่เผชิญภาวะ

ท่านจึงให้เสริมสร้างวิริยะและสมาธิอย่างสม่ำเสมอสมดุลกัน เพื่อจะได้ประคับประคองกันไป และเป็นเครื่องอุดหนุนกันให้ก้าวหน้าไปในการปฏิบัติ

ส่วนข้อ ๓ **สติ** นั้น เป็นตัวคุม ตัวเตือน ต้องใช้ในทุกระณีสั้นเป็นเหมือนยามที่คอยบอกว่า เวลานี้ศรัทธาจะแรงไปแล้ว ปัญญาจะหย่อนไปแล้ว เวลานี้ควรเร่งวิริยะขึ้นมา เพราะทำท่าจะติดในสุขจากสมาธิเสียแล้ว ดังนี้ เป็นต้น

๕. พละ ๕ ธรรมที่เป็นกำลังในการต้านทานไม่ให้อกุศลธรรมเข้าครอบงำ ก็ได้แก่อินทรีย์ ๕ นั้นแหละ แต่มาทำหน้าที่เป็นฝ่ายรับ เรียกว่าพละ ๕

หมายความว่า ธรรม ๕ อย่างนี้ เมื่อทำหน้าที่เป็นฝ่ายรุก ไปแก้ไขกำจัดอกุศลธรรม เรียกว่าอินทรีย์ ๕ แต่ถ้าทำหน้าที่ฝ่ายรับ ต้านทานอกุศลธรรมไม่ให้บุกเข้ามาทำลายได้ ก็เรียกว่าเป็นพละ ๕

๖. **โพชฌงค์ ๗** แปลว่า องค์ของผู้ตรัสรู้ หรือองค์ประกอบของการตรัสรู้ เป็นกลุ่มธรรมสำคัญในการทำงานให้เกิดโพธิ คือปัญญาตรัสรู้ ซึ่งทำให้รู้ ตื่น และเบิกบาน ได้แก่

๑) **สติ** ความระลึกได้ เป็นตัวที่จับไว้ หรือรวบรวมเอามา ซึ่งสิ่งที่ควรรู้เข้าใจ มานำเสนอให้ปัญญาตรวจสอบพิจารณาอย่างถนัดชัดเจน

๒) **ธรรมวิจย** ความเพียรธรรม หมายถึงการใช้ปัญญาพิจารณา สอบสวนสืบค้นคัดฟันสิ่งที่สติกำหนดไว้ หรือนำเสนอนั้น ให้รู้เข้าใจ เห็นสาระเห็นความจริงเห็นทางที่จะใช้จะปฏิบัติจะทำประโยชน์

๓) **วิริยะ** ความเพียร คือความแก้มือกล้า กระตือรือร้น รุดหน้าต่อไปในการทำงาน ให้จิตใจไม่หดหู่ ไม่ถดถอย ไม่ท้อแท้

๔) **ปีติ** ความอิ่มใจ คือปลาบปลื้ม ต็มด้า ซาบซึ้ง พูใจ ที่เป็นไปพร้อมกับการทำงานก้าวรุดหน้าต่อไป

๕) **ปัสสัทธิ** ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ เป็นความเรียบเย็น ไม่เครียด ไม่กระสับกระส่าย เบาสบาย ซึ่งสืบเนื่องจากปีติ และเป็นองค์ธรรมสำคัญในการรักษาสุขภาพจิต ความเพียรพยายามทำงานการที่ฟุ้งมาด้วยปัสสัทธิ จะไม่ทำให้คนเป็นโรคจิต อย่างที่เป็นกันมากในหมู่คนทำงานในยุคปัจจุบัน

๖) **สมาธิ** ความมีใจตั้งมั่น คือจิตแน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กำหนด เป็นหนึ่งเดียว อยู่กับกิจ อยู่กับเรื่องที่พิจารณา ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน

๗) **อุเบกขา** ความมีใจเป็นกลางเฉยดู หมายถึงความมีใจเรียบนิ่งสมดุล มองดูตรงๆ เต็มๆ ในภาวะที่สติปัญญาทำงานก้าวไปได้รื่นคล่องเต็มที่

๗. มรรคมืองค์ ๘ เป็นสุดท้าย ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ)
 สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
 สัมมากัมมันตะ (ทำการชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)
 สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ)
 สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)

ว่าที่จริง โภธิปักขิยธรรม ก็ขยายจากมรรคมืองค์ ๘ นั้น
 แหะ แหะ หลักสุดท้ายนี้จึงเป็นตัวรวม แต่ขยายออกไปเพื่อให้เห็น
 ประชาชนซึ่งทำหน้าที่ต่างๆ กัน เป็นข้าราชการ เป็นตำรวจ เป็น
 ทหาร เป็นแพทย์ เป็นครูอาจารย์ เป็นพระ ฯลฯ มากมาย

เมื่อพูดมาถึงโภธิปักขิยธรรมแล้ว ก็เรียกว่าจบ เพราะโภธิ-
 ปักขิยธรรมเป็นตัวการปฏิบัติ หรือเป็นคณะทำงาน เมื่อคณะ
 ทำงานในการปฏิบัติธรรมมาถึงแล้ว ก็ยกให้เป็นหน้าที่ของ
 คณะทำงานนั้นทำหน้าที่ของเขาต่อไป

อาตมามาทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำตัว เมื่อได้แนะนำตัวให้
 ท่านทั้งหลายได้รู้จักคณะทำงานแล้วว่า มีใครบ้าง ได้แก่ โภธิ-
 ปักขิยธรรม ๓๗ ตัว เมื่อพูดถึงตอนนี้อย่างนี้แล้ว ก็จึงเป็นอันว่าจบ

ต่อจากนี้ ก็ขอให้ท่านไปทำความรู้จักกับคณะทำงาน แล้ว
 ไปร่วมมือกับคณะทำงานนั้น หรือใช้คณะทำงานนั้นทำงาน คือ
 การปฏิบัติธรรมต่อไป หน้าที่ของอาตมภาพก็จบลงเพียงเท่านี้

ขออนุโมทนาทุกท่าน

หมายเหตุท้ายเล่ม:

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๑๓๘ - ๒๕๖๖ (ครั้งที่ ๑ - ๒๕๓๒)
 มีคำอธิบายฉันทะเพิ่มเติม ๑ หน้า และจัดปรับหน้าหนังสือใหม่
 ทำให้จำนวนหน้าหนังสือทั้งหมด ลดจาก ๙๙ เหลือ ๙๐ หน้า